

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKO-NĚMECKÝCH AREÁLOVÝCH STUDIÍ A GERMANISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

BERLÍNSKÁ ZEĎ

Vedoucí práce: doc. PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Autor práce: Bc. Lenka Váchová

Studijní obor: Česko-německá areálová studia

Ročník: 2

2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 10. května 2019

.....
Bc. Lenka Váchová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. PhDr. et PaedDr. Marku Šmídovi, Ph.D. za vedení a pomoc při zpracování diplomové práce. Mé poděkování patří také mé rodině, která mi byla po celou dobu studia oporou. V neposlední řadě bych chtěla dále poděkovat paní Svatavě Heroutové, se kterou jsem konzultovala jazykovou stránku práce.

Anotace

Diplomová práce s názvem „Berlínská zed“ je zaměřena na zmapování období stavby, existence a pádu Berlínské zdi. V práci jsou obsaženy události předcházející stavbě zdi a její důsledky, které obyvatelům Berlína přinesla, a také okolnosti pádu zdi a jeho následky. Jedním z cílů práce je také zpracování dotazníkového průzkumu zaměřeného na znalosti a povědomí jednotlivých vybraných respondentů týkající se daného období a Berlínské zdi.

Klíčová slova

Berlínská zed; Berlín; Berlínská krize; Willy Brandt; pád Berlínské zdi

Annotation

Thesis called „The Berlin Wall“ focuses on the period mapping of the construction, existence and fall of the Berlin Wall. This work contains previous events before the Wall construction began, its consequences for Berlin residents, and also the background of the fall of the Wall and its aftermath. One of the objectives of this work is also processing of the questionnaire survey aimed at individually selected respondents regarding their knowledge and awareness of the given period and the Berlin Wall.

Keywords

The Berlin Wall; Berlin; The Berlin Crisis; Willy Brandt; The fall of the Berlin Wall

Obsah

Úvod	7
Seznam zkratk	9
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 První a druhá berlínská krize.....	10
1.1 První berlínská krize	10
1.2 Druhá berlínská krize	12
1.2.1 Začátek krize.....	12
1.2.2 Průběh krize	13
1.2.3 Konec krize	16
2 Okolnosti a důvody stavby zdi.....	18
2.1 Situace před stavbou zdi.....	18
2.2 Moment rozdělení	19
2.3 Podoba, stavba a konstrukce zdi	22
2.4 Problémy při stavbě.....	23
2.4.1 Nádraží, městská železnice S-Bahn a metro	24
2.5 Zeď v číslech.....	24
2.5.1 Zabezpečení a vývoj zdi	26
2.6 Historie Grenztruppen a střežení hranic.....	33
2.7 Výzbroj Grenztruppen / Grenzpolizei.....	35
2.8 Dopravní prostředky Grenztruppen / Grenzpolizei.....	36
2.9 Jednotky Grenztruppen	37
2.10 Služba na hranicích	38
3 Důsledky vzniku zdi.....	43
3.1 Politické události po stavbě zdi.....	43
3.1.1 John Fitzgerald Kennedy	47
3.1.2 Martin Luther King	48
3.1.3 Ludwig Erhard	49
3.1.4 Erich Honecker	50
3.1.5 Helmut Kohl	51
3.2 Životní rozdíly mezi Východem a Západem.....	51
4 Pokusy o překonání zdi	53
4.1 Útěky jednotlivců i skupin z Východu na Západ	53
4.1.1 Conrad Hans Schumann.....	55
4.1.2 Michael Mayer	57
4.2 Oběti zdi	58
4.2.1 Ida Siekmann	58
4.2.2 Günter Litfin	59
4.2.3 Peter Fechter	60
4.2.4 Chris Gueffroy	62

4.2.5	Winfried Freudenberg	63
5	Pád Berlínské zdi	66
5.1	Aktéři berlínského dramatu	66
5.2	Vývoj Německa po pádu zdi	69
5.2.1	Přístup USA, SSSR, Velké Británie a Francie ke znovusjednocení Německa	70
6	Významná místa spojená s lety 1961 – 1989	73
6.1	East Side Gallery	73
6.1.1	Checkpoint Charlie	74
6.2	Postupimské náměstí	74
6.3	Alexanderplatz	75
6.4	Gedenkstätte Berliner Mauer	75
7	Význam zdi pro dnešní společnost	77
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	79
8	Průzkum	79
8.1	Cíl výzkumu	79
8.2	Popis vzorku pro výzkum	79
8.3	Použité metody	79
8.4	Průběh průzkumu	80
8.5	Výsledky průzkumu	80
8.6	Shrnutí výsledků výzkumu	89
	Závěr	90
	Seznam pramenů a literatury	92
	Seznam příloh	96
	Seznam obrázků	96
	Seznam grafů	97
	Seznam vzorců	97
	Seznam tabulek	97
	Přílohy	98

Úvod

Téma této diplomové práce Berlínská zeď jsem si vybrala z několika důvodů. Jedním z těchto důvodů byla skutečnost, že byla nejen symbolem studené války, ale i symbolem strachu a nejistoty. Dalším důvodem bylo to, že během několika málo dní změnila životy mnoha nic netušícím a nevinným lidem. Osudným dnem, kdy došlo k rozdělení Německa na dvě části (Německou demokratickou republiku a Spolkovou republiku Německo), byl 7. říjen 1949¹. Hlavním městem se v té době stal pro Spolkovou republiku Německo (SRN) Bonn a pro Německou demokratickou republiku (NDR) Berlín. Hlavním a nejdůležitějším důvodem výběru tohoto tématu pro mou diplomovou práci bylo zamyšlení se nad vším, co stavba zdi zapříčinila a to, že v dnešní době lidé považují demokracii a svobodu za samozřejmé a vůbec si neuvědomují, že se vše během okamžiku může zvrátit v pravý opak, což se stalo i v případě Německa a stavby Berlínské zdi.

V úvodu práce jsou nastíněny okolnosti a události, které předcházely samotnému rozhodnutí ke stavbě zdi. Tato část práce se zaměřuje především na první a druhou berlínskou krizi. První berlínská krize (1948-1949) zapříčinila to, že bylo Německo rozděleno do čtyř tzv. okupačních zón vítězných mocností (americká, francouzská, britská a sovětská zóna).² Druhá berlínská krize (1958-1961)³ byla jakýmsi náznakem pro již zmíněnou stavbu zdi, která následně Berlín na mnoho let rozdělila (1961-1989).⁴ V úvodu práce je popsána Berlínská zeď v číslech a i její vzhled, konstrukce a problémy, které její stavbu doprovázely.

Hlavní část práce je zaměřena na důsledky, které zapříčinilo vybudování zdi a na rozdíly (životní, politické, sociální atd.), které byly touto stavbou zapříčiněny. Následně se tato část zaměřuje i na osudy lidí, kteří se snažili zeď překonat, a tak se ze „Západu“ dostat na „Východ“. Tato skutečnost je ukázána i na několika příbězích lidí jako je například Conrad Hans Schumann, Günter Litfín, Peter Fechter a další. V neposlední řadě jsou zde popsány okolnosti pádu zdi.

¹ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 -

² GRESS, Gerhard, Die Berliner Blockade 1948/1949, Freiburg: EK-Vlg, 2013, ISBN 9783844662023.

³ NIGRIN, Tomáš, Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

⁴ TAYLOR, Frederick, Berlínská zeď: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: BB/art, 2008, ISBN 978-80-7381-413-7.

Závěr práce se soustřeďuje na významná místa, která jsou s Berlínskou zdí, její stavbou nebo pádem pevně spjata. Mezi takováto místa se řadí například East Side Gallery, Checkpoint Charlie a další.

Hlavním cílem práce bude analýza výstavby zdi, rozdílnost životních podmínek v západní a východní části města a rovněž významné osobnosti, které byly pro zmíněné období důležité. Práce se bude dále zabývat pádem zdi a následně i tím, jaký význam uchovává Berlínská zeď pro dnešní společnost a budoucí generace.

V rámci této diplomové práce jsem provedla průzkum mezi lidmi různých věkových skupin a různého dosaženého vzdělání. Vybraným respondentům byl předložen dotazník k tématu Berlínská zeď a poté byly výsledky průzkumu zpracovány do praktické části práce.

Seznam zkratek

- BT-9** – typ pozorovací věže vysoké 9 metrů (Beobachtungsturm 9-Meter)
- BT-11** – typ pozorovací věže vysoké 11 metrů (Beobachtungsturm 11-Meter)
- BVG** – Berlínská dopravní společnost (Berliner Verkehrsgesellschaft)
- cca** - přibližně
- DGP** – Německá pohraniční policie (Deutsche Grenzpolizei)
- DR** – Německá říšská dráha (Deutsche Reichsbahn)
- DVdI** - Německá státní vnitřní správu (Deutsche Verwaltung des Innern)
- KGB** – výbor státní bezpečnosti sovětské tajné služby (Комитет государственной безопасности [komiťét gasudárstvėnoj běžapásnosti])
- MdI** – Hlavní správa ministerstva vnitra (Hauptverwaltung Deutscher Volkspolizei des Ministeriums des Inneren)
- MfNV** – Ministerstvo národní obrany (Ministerium für nationale Verteidigung)
- MfS** – Ministerstvo státní bezpečnosti (Ministerium für Staatssicherheit]
- NDR** – Německá demokratická republika (Východní Německo)
- NATO** – Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organization)
- NKVD** – Lidový komisariát vnitřních záležitostí = centrální státní orgán Sovětského svazu pro střežení hranic, vnitřní bezpečnost atd. (Народный комиссариат внутренних дел [Narodnyj komissariat vnutrennich děl])
- NVA** - Německá lidová armáda (Nationale Volksarmee)
- OSN** – Organizace spojených národů
- Politbyro** - nejvyšší orgán některých komunistických stran (Politbüro)
- SED** – Sjednocená socialistická strana Německa (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands)
- SRN** – Spolková republika Německo (Západní Německo)
- SSSR** – Svaz sovětských socialistických republik
- Stasi** – Východoněmecká tajná policie (Staatssicherheit)
- Trapo** – železniční policie (Transportpolizei)
- tzv.** – takzvaný
- USA** – Spojené státy americké (The United States of America)
- ÚV KSSS** - Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
- VNH** – Vnitroněmecká hranice
- Vopo** – Národní policie (Volkspolizei)
- ZK** – Ústřední výbor (Zentralkomitee)

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 První a druhá berlínská krize

Jak první, tak i druhá berlínská krize měly velký podíl na tom, že byla v roce 1961⁵ postavena Berlínská zeď, která rozdělovala Berlín až do roku 1989.⁶ Obě krize byly jakousi předzvěstí k tomu, že se stane něco, s čím obyvatelé Německa nepočítali, a že se jejich životy změní. První krize rozdělila Berlín na čtyři okupační zóny vítězných mocností a druhá měla za následek již zmíněnou stavbu Berlínské zdi.

1.1 První berlínská krize

Jak již bylo výše zmíněno, první berlínská krize proběhla mezi lety 1948-1949.⁷ V době rozdělení Německa na dva samostatné státy byl spolkovým kancléřem SRN Konrad Adenauer (1876-1967) a prezidentem NDR se stal Wilhelm Pieck (1876-1960). Této krizi předcházelo rozdělení Německa na čtyři okupační zóny⁸, a to americkou, britskou, sovětskou a francouzskou (obrázek č. 1).⁹ K tomuto rozdělení došlo po skončení druhé světové války. Rozdělení Německa do zón bylo následně smluvně potvrzeno dvěma spojeneckými protokoly na Konferenci čtyř mocností v Londýně. K signování těchto protokolů došlo od Velké Británie, SSSR a Spojených států dne 12. září a dne 14. listopadu 1944. Francie se s podepsáním těchto dokumentů připojila dne 1. května a dne 26. července 1945. Berlín se v době rozdělení Německa nacházel ve středu sovětského pásma, ale byl spravován všemi čtyřmi mocnostmi současně (obrázek č. 2).¹⁰

⁵ TAYLOR, Frederick, *Berlínská zeď: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989*, Praha: BB/art, 2008, ISBN 978-80-7381-413-7.

⁶ Tamtéž.

⁷ NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

⁸ Tamtéž.

⁹ Americká zóna: Bavorsko, Bádensko-Württembersko, Hesensko, Brémy; Britská zóna: Brunšvicko, Hannoversko, Lippe, Oldenbursko, Severní Porýní-Vesfálsko, Schamburg-Lippe, Šlesvicko-Holštýnsko, Hamburk; Francouzská zóna: Porýní-Falc, Bádensko, Württembersko-Hohenzollernsko; Sovětská zóna: Braniborsko, Durynsko, Meklenbursko-Přední Pomoransko, Sasko, Sasko-Anhaltsko, část dolního Saska.

¹⁰ NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

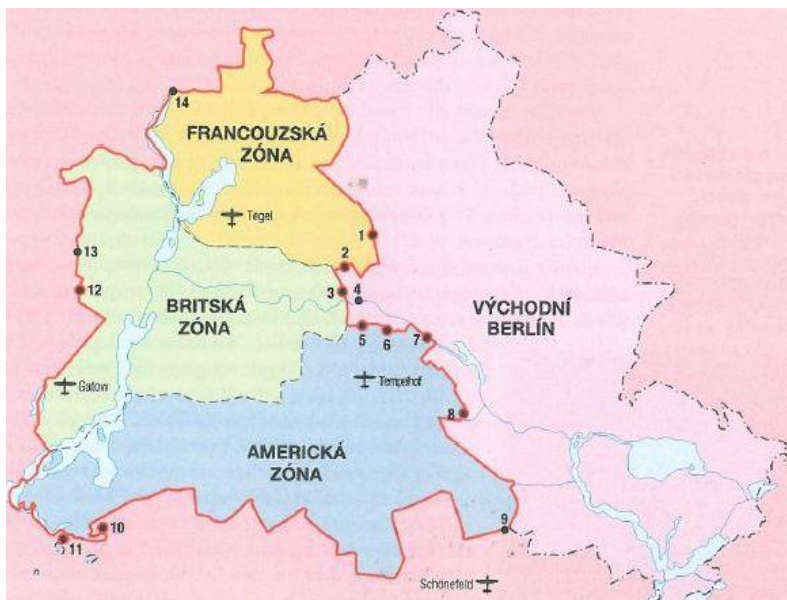
Obrázek 1: Okupační zóny Německa mezi lety 1945 – 1949, zdroj: WILNHOF, Günter, Neue Heimat: Eine neue Heimat in einem zerstörten Land [online] Dostupné z: <http://www.geschichtsatlas.de/~gf5/neuheim.html>, 2007 [cit. 2019-02-27].

Z důvodů neustále narůstajícím sporům mezi velmocemi (dohady o budoucnosti Německa) došlo k vytvoření tzv. Bizonie, kdy se dohromady spojila zóna americká s britskou. V dubnu 1947 byla Bizonie přeměněna na tzv. Trizonii, kdy se ke dvěma stávajícím mocnostem připojila i zóna francouzská.¹¹ Trizonie vytvořila nový základ pro Spolkovou republiku Německo.¹² Po krizi, kdy se Sovětský svaz stavěl proti vzniku Západního Německa a proti měnové reformě a poté, co uskutečnil kompletní blokádu západních sektorů města, bylo dne 7. října 1949 rozhodnuto, že budou okupační pásma nahrazena dvěma novými státy. Ze západního okupačního pásma vznikla tehdejší Spolková republika Německo (SRN) a sovětské pásmo bylo nahrazeno Německou demokratickou republikou (NDR). Po rozdělení na tato dvě území zůstala správa

¹¹ Výjimkou při vytvoření Trizonie bylo Sársko, které se připojilo až následně, a to v roce 1957.

¹² MÜLLER, Helmut M. a Karl-Friedrich KRIEGER. Schlaglichter der deutschen Geschichte. 2., aktual. und erw. Aufl., Mannheim: Bibliographisches Institut & F. A. Leipzig, Brockhaus, 1990, ISBN 9783411027002

Berlína v rukou spojenců a Sovětského svazu socialistických republik (SSSR).¹³ Mezi SRN a NDR tedy vznikla jakási nepropustná hranice, Železná opona, která se stala neodmyslitelným symbolem studené války.¹⁴

Obrázek 2: Rozdělení Berlína vítěznými mocnostmi, zdroj: ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2879-7.

1.2 Druhá berlínská krize

1.2.1 Začátek krize

Druhá berlínská krize proběhla mezi lety 1958-1961¹⁵ a jejím vyvrcholením byla již zmíněná stavba Berlínské zdi. Vznik druhé berlínské krize byl zapříčiněn především tím, že mezi Západním a Východním Berlínem existoval volný pohyb obyvatel, který vedl k tomu, že se výrazná část východoněmeckého obyvatelstva emigrovala do západní části Berlína. Berlín opouštěli převážně studenti a kvalifikovaní pracovníci, což mělo velký dopad na ekonomiku Východního bloku. Z tohoto důvodu vznikaly mezi oběma bloky (NDR a SRN) spory.¹⁶ Hlavním sporem, který byl v průběhu druhé berlínské krize veden, byl spor o tzv. řešení německé otázky, která měla být zpracována na základě všestranné deklarace po schůzi pracovních skupin všech vítězných mocností

¹³ NIGRIN, Tomáš, Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ TAYLOR, Frederick, Berlínská zeď: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: BB/art, 2008, ISBN 978-80-7381-413-7.

¹⁶ Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

(USA, Velká Británie, Francie a SSSR). Tato deklarace byla přijata dne 2. července 1958 parlamentem SRN (Bundestagem).¹⁷

Dne 5. září 1958 vydala svou deklaraci vláda NDR a ještě téhož dne zaslala své nóty USA, Velké Británii, Francii, SSSR a vládě SRN. Sdělení NDR navrhovalo vytvoření komise čtyř velmocí, která by pracovala na mírové smlouvě s Německem a dále navrhovala zřízení druhé komise SRN a NDR. Nově vzniklá komise měla být pověřena zpracováním společného stanoviska k tzv. řešení německé otázky.¹⁸ Až do 9. září nebyla na usnesení vítězných mocností zaznamenána žádná reakce, a proto vláda SRN zaslala nóty všem mocnostem s tím, že je navrhováno vytvoření čtyřmocenské komise v souladu s usnesením Bundestagu.¹⁹

Začátkem října 1958 se k celé věci vyjádřil i Konrad Adenauer, který prohlásil, že vláda SRN se pokusí o nalezení řešení ve věci německé otázky pomocí diplomatického jednání se SSSR, ale bohužel bezvýsledně. Následně dne 10. listopadu byl Nikitou Sergejevičem Chruščovem potvrzen již dříve vyřčený výrok od Waltera Ulbrichta, že celý Berlín leží na území NDR a tudíž patří pod jeho suverenitu, západní blok si na něj tedy nemůže klást žádné nároky. Po mnoha dalších neúspěšných debatách a jednáních bylo dne 14. prosince 1958 na zasedání Severoatlantické rady vydáno společné oficiální sdělení, které bylo vytvořeno ministry zahraničí Velké Británie, USA, SRN a Francie. Zástupci britské, americké a francouzské zóny ve své odpovědi odmítli znění návrhu sovětské zóny, ve kterém zástupci sovětské oblasti udělili Berlínu status svobodného města pro západní Berlín, a odmítali přijmout nahrazení úřadů těmi východoněmeckými.²⁰ Dne 31. prosince 1958 zaslala vláda USA vládě SSSR odpověď na její nótu ze dne 27. listopadu 1958 (příloha č. 1).²¹

1.2.2 Průběh krize

V prohlášení z ledna 1959²² projevila NDR ochotu uznat status demilitarizovaného svobodného neutrálního města pro západní Berlín a ochotu přijmout vhodné záruky společně s dalšími zeměmi. Na základě tohoto jednání byl vytvořen

¹⁷ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ NIGRIN, Tomáš, Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Národní archiv ČR v Praze, Archiv Ministerstva zahraničních věcí - výstřížkový archiv, KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, 1261/0/KSČ-ÚV-AN II, inv. číslo 351, k. 152.

²² Reakce na sovětskou nótu z 27. listopadu 1958.

návrh statutu svobodného demilitarizovaného města „Západní Berlín“ (příloha č. 2).²³ Ve zprávě parlamentu NDR z konce ledna 1959 sdělil Walter Ulbricht, že NDR má na současný stav v otázce hranic jasný názor a to, že je považuje za konečné a neměnné. Ve třech dalších nótách pro západní mocnosti sdělila sovětská vláda, že se snaží Berlínskou otázku usilovně řešit a to, jednáními se státy, kterých se to týká. Z jejího prohlášení i vyplynulo, že jí vznešený návrh na demilitarizované neutrální svobodné město nepoškozuje pověst, nezasahuje do bezpečnostních zájmů ani jednoho ze států a že ani nikomu neposkytuje jednostranné výhody. SSSR si také přála, aby byly vzaty v úvahu návrhy na řešení „Berlínské otázky“, které byly předloženy ostatními mocnostmi, a to za předpokladu, že povedou ke konci okupačního režimu v Berlíně a upevnění evropského míru. Vláda SRN ještě navíc zdůraznila, že permanentní mír může být dodržen pouze v případě, pokud systém německé otázky respektuje mezinárodní právo a národní zájmy lidí, kterých se to týká, včetně německého lidu.²⁴

Začátkem února 1959 zahájil Willy Brandt²⁵ svou čtyřtýdenní cestu, během níž dorazil i do Japonska, Indie, Kanady i USA. Celá cesta byla vykonána za jediným účelem získat nové přátele pro Berlín a informovat obyvatele o stávající situaci v Berlíně. Po svém návratu vydal W. Brandt prohlášení, že našel porozumění a podporu ve všech zemích, jenz navštívil. Ve své řeči obvinil N. S. Chruščov jisté příliš bojovné západní vůdce z hrozby, že si vynutí silou zbraní svůj přístup do západního Berlína v případě, že SSSR předá kontrolní funkce ve východní části Německa NDR. Po hrozbě, že pokus takového formátu by mohl vést k „horké válce“ a poté, co bylo řečeno, že sovětské oddíly nejsou rozmístěny ve východním Německu bezdůvodně, projevil svůj názor i N. S. Chruščov, kdy konstatoval, že mezinárodní problémy nemohou být dnes řešeny silou zbraní, a znovu se dovolával mírové smlouvy s Německem. Na jedné z mnoha dalších konferencí, tentokrát 25. února 1959, prohlásil americký prezident D. D. Eisenhower, že západní mocnosti "neustoupí ani o palec"

²³ Národní archiv ČR v Praze, Archiv Ministerstva zahraničních věcí - výstřižkový archiv, KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, 1261/0/KSČ-ÚV-AN II, inv. číslo 350, k. 151.

²⁴ STEINIGER, Rolf, *Berlinkrise und Mauerbau: 1958 bis 1963 Mit einem Kapitel zum Mauerfall 1989*, München: Olzog, 2009, ISBN 3789283029.

²⁵ Willy Brandt bylo pouze jeho krycí jméno, které začal používat v průběhu svého exilu v Norsku. Jeho rodným a oficiálním jménem bylo Willy Frahm. Angažoval se v rámci politické strany SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) a v roce 1957 byl zvolen starostou Západního Berlína. Funkci starosty zastával až do roku 1966, tedy i v čase stavby Berlínské zdi. Je zakladatelem a propagátorem tzv. „Neue Ostpolitik“.

ze svých práv působit v západním Berlíně a práv přístupu do města a dále dodal, že "nemůže jednat o tomto jednotlivém bodě práva a zadržení odpovědnosti".²⁶

V dalších nótách britské, francouzské a americké vládě navrhl SSSR konferenci na nejvyšší úrovni, která se měla konat ke konci měsíce dubna. Ve stejném čase vyjádřila vláda SSSR vůli souhlasit s konferencí ministrů zahraničí, jak již bylo dříve navrženo v předešlých nótách. K části nóty, která se týkala berlínské otázky, se vyjádřila i vláda SSSR a to tak, že účast OSN zaručuje status demilitarizovaného neutrálního svobodného města pro západní Berlín a že je sovětská vláda "připravena projednat otázku záruk s ostatními angažovanými státy, aby bylo dosaženo všestranně přijatelné dohody".²⁷

Dne 11. května 1959 se v Ženevě sešli ministři zahraničí USA, Velké Británie, Francie a SSSR za účelem věnování se problému německého sjednocení, budoucnosti západního Berlína a evropské bezpečnosti. Ani SRN a NDR nezůstaly pozadu a na tuto schůzi vyslaly své pozorovatele. Po mnoha jednáních nebylo mezi ministry dosaženo shody a z toho důvodu byla schůze odložena na neurčito. Předseda rady ministrů Sovětského svazu, N. S. Chruščov, přijel 15. září 1959 na neočekávanou návštěvu USA, aby rokoval s prezidentem D. D. Eisenhowerem. Po vleklém jednání odvolal N. S. Chruščov berlínské ultimátum Sovětského svazu ze dne 27. listopadu 1958. Závěrečné ujednání vyjadřovalo touhu obou supervelmocí svolat vrcholnou schůzi čtyř velmocí, která by se zabývala otázkou Berlína a znovusjednocením Německa. Představitelé Velké čtyřky se sice dne 16. května opravdu sjeli v Paříži, ale samotná konference se nekonala a to z důvodu, že nad územím SSSR bylo sestřeleno výzvědné letadlo patřící USA a jelikož se za tuto skutečnost prezident Eisenhower odmítl SSSR omluvit, rozhodl se N. S. Chruščov konferenci hned další den opustit.²⁸

Vláda NDR dne 30. srpna 1960 uvedla, že vydala oznámení s instrukcemi na omezení pohybu občanů SRN ze západního Berlína do NDR.²⁹ V této době byli do NDR puštěni pouze ti občané SRN, kteří vlastnili platná vstupní víza. Tato omezení byla zavedena z důvodu předcházení "zneužití dopravních spojů a území NDR k organizaci a propagaci militaristických a odvetných mítinků". SRN jako reakci na jednání NDR zrušila dohodu o volném pohybu osob a zboží mezi jednotlivými

²⁶ STEINIGER, Rolf, *Berlinkrise und Mauerbau: 1958 bis 1963 Mit einem Kapitel zum Mauerfall 1989*, München: Olzog, 2009, ISBN 3789283029.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

²⁹ Toto oznámení platilo po dobu 5 dnů (od půlnoci z 30. na 31. srpna do půlnoci ze 4. na 5. září).

zónami.³⁰ Tehdejší starosta Berlína W. Brandt vznesl proti tomuto omezení protest u sovětského velitele, generála Matvěje Vasiljeviče Zacharova, ale bezvýsledně. Třemi západními veliteli bylo dne 1. května 1961 vydáno prohlášení, které protestovalo proti "vojenské manifestaci" v sovětském sektoru v souvislosti s oslavami 1. máje a označili ji za "hrozbu veřejnému pořádku" a upozornili, že je v rozporu s touhou po uvolnění napětí vyjádřenou při mnoha příležitostech vládou SSSR. Toto tvrzení bylo NDR a SSSR odmítnuto. Tehdejší sovětský tajemník ÚV KSSS N. S. Chruščov se ve dnech 3. a 4. června 1961 sešel ve Vídni s prezidentem J. F. Kennedym.³¹ Tato schůze nepřinesla žádné zásadní dohody, včetně otázky Západního Berlína a Německa.³²

1.2.3 Konec krize

Dne 6. července 1961 měl na tiskové konferenci svůj proslov i John Fitzgerald Kennedy, ve kterém konstatoval, že je nejdůležitější, že americký lid rozumí základním otázkám týkající se západního Berlína a hrozbám míru a bezpečnosti Evropy a předloženému sovětskému oznámení, že hodlají jednostranně změnit existující uspořádání v Berlíně. Ve svém projevu na recepci v Kremlu, která se konala 8. července 1961, se k celé věci vyjádřil i N. S. Chruščov, který prohlásil, že se sovětská vláda rozhodla zastavit svoji "jednostrannou redukci ozbrojených sil" a "zvýšit roční výdaje na obranu" a celé své rozhodnutí odůvodnil tím, že v zemích NATO neustále dochází k nárůstům vojenských rozpočtů. Na sdělení N. S. Chruščova okamžitě reagoval J. F. Kennedy a to tím, že ještě toho dne nařídil přehlídku bojeschopnosti armády USA.³³

Americké, britské a francouzské nóty, vysvětlující postoj Západu k Německu a Berlínu, byly po schválení Severoatlantickou radou předloženy dne 17. července 1961 v Moskvě. Všechny tři nóty důrazně odmítly jakýkoliv sovětský pokus změnit stávající stav v Berlíně. Všechny státy také odmítly sovětský požadavek uzavřít platnou mírovou smlouvu s NDR a odevzdat všechna přístupová práva úřadům východního Německa. Ve stejném období zopakovaly západní mocnosti svou vůli jednat se Sovětským svazem o německém uspořádání nebo o více ohraničených opatřeních pro Berlín během

³⁰ CONZE, Werner a Volker HENTSCHEL, Deutsche Geschichte: Epochen und Daten, Würzburg: Ploetz, 1979, ISBN 3876400805.

³¹ J. F. Kennedy byl prezidentem USA v letech 1961 – 1963, kdy ve funkci nahradil dosavadního prezidenta USA D. D. Eisenhowera.

³² NIGRIN, Tomáš, Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

³³ Tamtéž.

uzavření mírové smlouvy. Deklarace Bundestagu, která požadovala mírovou smlouvu založenou na právu na sebeurčení veškerého obyvatelstva Německa, byla v Bundestagu přečtena dne 30. června samotným prezidentem, Eugenem Gerstenmaierem, v přítomnosti Konrada Adenauera a členů federálního kabinetu a zastupitelů jednotlivých spolkových zemích. Sám K. Adenauer navštívil Berlín dne 12. července kvůli rozhovorům se stávajícím starostou Berlína W. Brandtem.³⁴

N. S. Chruščov ve svém televizním projevu ze dne 7. srpna 1961 řekl, že: „SSSR povolá záložníky a přesune oddíly na své západní hranice s odpovědí na americká opatření, která jsou ve směru mobilizace a hrozbě vzniku války“. Ve stejný okamžik také prohlásil, že „Západní Berlín se nesmí stát dalším Sarajevem“, a vyzval všechny západní mocnosti, aby si "upřímně sedly“ k jednacímu stolu a aby si "vyčistily ovzduší".³⁵

Přímým a přirozeným důsledkem Berlínské krize byl velký nárůst lidí, kteří uprchli z východního Německa do západního s úmyslem nalézt zde azyl. Počty úteků narostly až do takových rozměrů, že je bylo možné nazývat exodem. Čísla, která byla publikována v červenci 1961, ukazují, že z NDR uteklo více než 2,5 milionu lidí od doby, kdy došlo k rozdělení Německa na Západní a Východní a to až do doby stavby Berlínské zdi (1949-1961), a to buď přes západní Berlín, nebo přes západoněmecké hranice. Následně byly v polovině srpna východoněmeckými úřady uzavřeny hranice, aby se útekům zamezilo. Mezi ty, kteří nejvíce překonávali hranice a utíkali na „druhou stranu“, patřili především mladí lidé, lékaři, policisté, učitelé, zemědělci, majitelé obchodů a další. Největším důvodem k odchodu pro zemědělce a majitele obchodů bylo vyvlastňování majetků, které vyplývalo ze socializace zemědělství a nezávislého obchodu.³⁶

³⁴ NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ STEINIGER, Rolf, *Berlinkrise und Mauerbau: 1958 bis 1963 Mit einem Kapitel zum Mauerfall 1989*, München: Olzog, 2009, ISBN 3789283029.

2 Okolnosti a důvody stavby zdi

Jak již bylo výše zmíněno, ke stavbě zdi přispěly jak obě berlínské krize, tak i ten fakt, že lidé migrovali čím dál více z východní části do té západní, což pro tehdejší vládnoucí mocnosti, ve východní části, nebylo moc příznivým ukazatelem. Dalším důvodem pro to, aby byla mezi oběma částmi Berlína postavena zeď, byly neustále narůstající a častější neshody mezi Východním a Západním Berlínem.

2.1 Situace před stavbou zdi

Před samotným zahájením stavby Berlínské zdi byla situace mezi „západní částí“ a „východní částí“ Německa velice napjatá. Hlavním důvodem neshod byl převážně ten fakt, že každá část měla své hlavní město, svou vlastní vládu a v každé části Německa byl nastolen jiný politický režim. V případě SRN to byl režim demokratický a v případě NDR, která byla pod nadvládou SSSR, režim komunistický. Tato diametrální rozdílnost obou režimů také přispívala k rozdílnosti ideologií a názorů vedení obou částí Německa. Dalším důvodem pro neshody byly odlišné názory tehdejších starostů západního a východního Berlína. Starostou pro západní Berlín byl v tomto období již zmíněný W. Brandt, zastánce tzv. Neue Ostpolitik³⁷ a pro východní Berlín jím byl W. Ulbricht.³⁸ Walter Ulbricht, dva měsíce před tím, než byla zahájena stavba Berlínské zdi, v jednom ze svých projevů pronesl velmi slavnou větu, ve které byl za celou dobu neshod a úvah o definitivním rozdělení poprvé použit výraz „Mauer“ („zeď“). Znění věty, která měla zásadní vliv na stavbu Berlínské zdi, bylo: „Niemand hat die Absicht, eine Mauer zu errichten!“ („Nikdo nemá v úmyslu postavit nějakou zeď!“)³⁹ (příloha č. 3).

Aby bylo zabráněno zvyšujícímu počtu emigrantů na Západ, vznesl Walter Ulbricht návrh na uskutečnění druhé blokády Berlína.⁴⁰ Tento návrh byl však

³⁷ „Nová východní politika“ se zaměřovala na normalizaci vztahů mezi SRN a NDR. Neue Ostpolitik se snažila upustit od přístupů, které byly prosazovány Křesťanskodemokratickou unií (CDU - Christlich Demokratische Union Deutschlands). Zastánci CDU, pod vedením Konrada Adenauera, se snažili bojovat s komunistickým režimem východního Německa, zatímco sociální demokraté pod vedením Willyho Brandta měli za cíl dosáhnout určitého stupně ve spolupráci s východním Německem.

³⁸ V období 1960 – 1973 byl předsedou Státní rady NDR.

³⁹ Das Bundesarchiv Deutschlands, Internationale Pressekonferenz mit Walter Ulbricht am 15. Juni 1961, Berlin, BArch NY 4182/653, Blatt 136. Dostupné také z: <https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/13-August-1961-Schliessung-Der-Sektorengrenzen-In-Berlin-Und-Bau-Der-Mauer/13-august-1961-schliessung-der-sektorengrenzen-in-berlin-und-bau-der-mauer.html>

⁴⁰ První berlínská blokáda proběhla 26. června 1948 do 12. května 1949. Během této blokády byly západní sektory Berlína zásobovány vzdušnou cestou tzv. „leteckým mostem“, jelikož byly plně závislé na zásobování zvenčí a po uskutečnění blokády byly naprosto odříznuty. Zásobování západní části

pro neúspěch první blokády Berlína N. S. Chruščovem zamítnut. Avšak návrh na stavbu zdi byl N. S. Chruščovem schválen a podpořen. Akce stavby zdi měla i své kódové označení „Růže“. Zeď měla být nejprve vystavěna pouze z ostnatého drátu, a pokud by se proti výstavbě postavili vojáci NATO, tak se měli východní Němci stáhnout a to bez jakékoliv střelby. Pokud by se v této době rozhodl Západ proti plánové stavbě zdi postavit, mohl být ZB ušetřen skoro 30 let izolace. Celá stavba byla řízena a postavena pod dohledem Ericha Honeckera,⁴¹ tehdejšího tajemníka Ústředního výboru strany a vůdce NDR.⁴²

2.2 Moment rozdělení

Jak již bylo výše zmíněno, vztahy mezi Západem a Východem byly v neustálém napětí a v přetrvávajících neshodách, které v konečném důsledku vedly až k samotné stavbě Berlínské zdi, která se na mnoho let stala nepopulárním symbolem násilného oddělení západního a východního Berlína. Stavba zdi nezapříčinila jen oddělení obou částí města, ale i rozdělení mnoha rodin, které během jednoho okamžiku přišly o rodinné příslušníky, příbuzné, kamarády a známé. Mnoho lidí bylo i odříznuto od svého zaměstnání, které se po stavbě zdi nacházelo v druhé části Berlína.⁴³

Momentem, kdy byly oba světy na mnoho let rozděleny, se stala neděle 13. srpna 1961 v jednu hodinu ráno. Kolem jedné hodiny ranní začala systematická blokáda hranic západního Berlína. Podél demarkační čáry⁴⁴ vnitřního města byli rozmístěni ozbrojení členové německé národní armády (NVA)⁴⁵, národní policie (Vopo) a německé pohraniční policie (DGP), jakož i členové operačních bojových skupin NDR (obrázek č. 3). Celkový počet policistů, pohraničnicků, milicionářů a dalších vzrostl až k číslu

probíhalo na letišti Tempelhof v americkém sektoru a na letišti Gatow v britském sektoru. Později se zapojily i letky z Nového Zélandu, Austrálie, Kanady nebo Jižní Afriky.

⁴¹ Německý komunistický politik a generální tajemník Sjednocené socialistické strany Německa. Mezi lety 1971 – 1989 stál v čele NDR.

⁴² ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁴³ WINKLER, Heinrich August, Der lange Weg nach Westen - Deutsche Geschichte II: Vom "Dritten Reich" bis zur Wiedervereinigung. München: C. H. Beck, 2014, ISBN 978-3-406-66050-4.

⁴⁴ Demarkační čára nebo také linie je místo, které odděluje dvě soupeřící strany nebo také státy. Využívá se především v případě, kdy je jedno území ovládané více zeměmi.

⁴⁵ Od roku 1956 do roku 1990 armádou bývalé Německé demokratické republiky (NDR). NVA byla rozdělena do čtyř složek: a) Landsteitkräfte (pozemní vojsko asi o 120 000 vojáků), b) Volksmarine (námořnictvo asi o 16 000 vojáků), c) Luftstreitkräfte / Luftverteidigung (vzdušné síly o cca 39 000 vojáků), d) Grenztruppen der DDR (pohraniční vojsko cca 50 000 pohraničnicků), která byla její součástí mezi lety 1961-1973.

20 000. Nikdo z těch, kteří měli střežit hranici, neměl do příchodu na své přesně stanovené stanoviště ponětí, co se vlastně děje.⁴⁶

Obrázek 3: Střežení demarkační čáry příslušníky Vopo a DGP, zdroj: NIGRIN Tomáš. Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zd, Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-573-2.

Hlavním úkolem všech nasazených vojáků, pohraničnicků a členů Vopo bylo zablokování všech 81 hraničních a silničních přechodů, které se doposud mezi oběma částmi nacházely. Na celou akci byla stanovena pouhá půlhodina. V půl druhé byla obsazena nádraží a místní doprava mezi oběma polovinami města byla trvale přerušena. Pouze stanice Friedrichstraße zůstala použitelná jako přestupní stanice pro intersektorovou dopravu. Pro cestující ze Západu se však od této chvíle stanice Friedrichstraße stala konečnou. Veškerá technická bariéra silnic musela být provedena za tři hodiny. Dlažba byla rozebrána, železniční tratě rozdělené, byli stavěni španělští jezdci⁴⁷ a natáhnut ostnatý drát.⁴⁸ Železniční tratě byly pod kontrolou tzv. železniční policie (Trapo). Nejen všechny hraniční a silniční přechody byly uzavřeny, ale zdí se ocitla i Braniborská brána (příloha č. 4), která v té době byla klíčovým hraničním

⁴⁶ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁴⁷ Typ překážky, která je přenosná a využívala se pro tarasení komunikací. Jednalo se o tři rovnoběžné kříže, které byly spojeny tyčí a mezi sebou byly hustě propleteny ostnatým drátem.

⁴⁸ NOOKE, Maria, Vom Mauerbau zum Mauerfall - Kurze Geschichte der Teilung, KAMINSKI, Anna, Die Berliner Mauer in der Welt, Berlin: Berlin Story Verlag, 2014, ISBN 978-3-95723-703-3.

přechodem, který byl využíván tisíci uprchlíků jako hlavní úniková cesta do západního Berlína.⁴⁹

Obrázek 4: Původní zátarasy z ostnatého drátu na Postupimském náměstí, zdroj: TAYLOR Frederick, Berlínská zeď: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989. Praha: BB/art, 2008. ISBN 978-80-7381-413-7.

Poté, co byla hranice provizorně ohraničena ostnatým drátem (obrázek č. 4), který byl napnutý na dřevěných nebo betonových sloupcích, následovalo vystěhovávání obyvatel z domů, které přiléhaly těsně k hranicím. Vystěhovat se všichni nájemníci museli nejpozději do 20. září téhož roku. V domech, které byly již zcela vystěhované, byla zatlučená nebo zazděná okna v přízemí (příloha č. 5), aby bylo zabráněno útěkům na západní stranu. Tato akce však zcela nesplnila svoji úlohu, jelikož lidé k překročení (přeskočení) na Západ využívali i okna ve vyšších patrech domů. Potencionální uprchlíci shazovali své vzkazy policii západního Berlína a ta poté zorganizovala příjezd příslušníků hasičského sboru, kteří s sebou přivezli záchranné sítě, do kterých byli ti, kteří vyskakovali z oken, chytáni. O něco později byla i tato okna zazděná. Všechny domy se zazděnými okny byly posléze zbourány a jejich trosky byly následně použity na stavbu zdi. Tato skutečnost se týkala především domů, které se nacházely v ulici Bernauerstrasse. Jiné domy byly přeřaty napůl a došlo k zazdění dělící linie. Zprvu byla zeď postavena pouze „nahrubo“, jelikož hlavní prioritou v prvních hodinách rozdělení Berlína byla rychlost a ne kvalita. S tím, jak se rozšiřovalo území, na kterém byla zeď

⁴⁹ NIGRIN, Tomáš, Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, str. 98, Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-573-2.

již postavena, se rozšiřovala a rozvíjela i zabezpečení, která měla zabránit případných únikům na Západ. Postupem času se kolem zdi začaly objevovat strážní věže nebo španělští jezdci⁵⁰ (nebo také oceloví ježci), kterými se budu podrobněji zabývat v následujících kapitolách.

První ulicí, kde byla zeď skutečně postavena, byla ulice Ackerstrasse. Ke stavbě došlo kolem čtvrté hodiny ranní a byly na ní použity betonové panelové desky o celkové šířce 1,2 metru.⁵¹

2.3 Podoba, stavba a konstrukce zdi

Prvotně postavené provizorní zdi byly oproti těm, které byly postaveny v pozdější době, nízké a převážně konstruované z různých druhů materiálu jako jsou například cihly nebo betonové kvádry (příloha č. 6). Při stavbě byly použity, jak již bylo výše zmíněno, i trosky a sutiny z domů, které byly zdemolovány. Řemeslníci, kteří stavěli zeď v prvních hodinách od rozdělení, museli pracovat velice rychle, protože právě rychlost byla v tomto okamžiku tím hlavním požadavkem, a proto byly všechny práce provedeny pouze nahrubo. Z důvodu rychlosti provedení první varianty zdi nebyla její konstrukce natolik pevná a odolná, jak bylo požadováno, a postupem času musela být modernizována a vylepšována, jelikož její pevnost byla narušena i tím, že neměla pevné a kvalitní základy. Betonové kvádry byly postupem času nahrazeny prefabrikovanými betonovými deskami nebo betonovými hranoly. Na některých místech jednotlivých úseků musely být postaveny i podpůrné štěrkové zdi. Podoba zdi na východní straně byla čistě bílá a na západní straně byla zeď barvena na bílo z důvodu toho, že se na ní neustále objevovaly graffiti v různých podobách a bílou barvou mělo být docíleno toho, že jednotlivá graffiti překryje (příloha č. 7).⁵²

Společně s tím, jak rostla zeď, rostla i bezpečnostní opatření, která byla postupně zaváděna. Mezi první bezpečnostní prvky, které byly nedílnou součástí bezpečnostního systému zdi, byly pozorovatelné a strážní věže. Na ulicích se začaly objevovat zátarasy proti automobilům tzv. oceloví ježci (španělští jezdci). Na každém kilometru se postupně objevovaly dřevěné věže se světlometry, které sloužily k osvětlení ostatního drátu, a do vrcholků zdi byly zabetonovány úlomky ze skla, aby byl případným

⁵⁰ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

uprchlíkům co nejvíce znepríjemněný útěk. Mezi jednotlivými věžemi byly vystavěny pozorovací bunkry, které byly zhotovené ze dřevěných klád a zeminy.⁵³

2.4 Problémy při stavbě

Největším problémem, který nastal při stavbě zdi v prvotní podobě, jak již bylo výše řečeno, byl nekvalitní a nevyhovující materiál, který nedostatečně plnil svou funkci a požadavky tehdejších konstruktérů. Další nepříjemnosti se naskytly postupem času. Nejčastěji se jednalo o rozhodnutí, kudy a jakým způsobem bude zeď vedena.

Nejvíce sporným místem se při stavbě zdi stal asi kostel Smíření (obrázek č. 5), který byl tak obehnut tzv. pásmem smrti nebo se pro tuto oblast používalo i označení „území nikoho“. Kostel se nacházel na tehdejší Bernauerstrasse. Zeď odřízla kostel od fary, která z velké části ležela na Západě. Tento kostel byl později z důvodu toho, že překážel ve výhledu strážním hlídkám, na příkaz vlády NDR 22. ledna 1985 odstřelen. V roce 2000 na jeho místě vystavěna kaple Smíření.⁵⁴

Obrázek 5: Kostel Smíření na tzv. území nikoho obehnáný Berlínskou zdí, zdroj:
<https://www.abc.net.au/radionational/programs/archived/creativeinstinct/church-of-reconciliation---versc3b6hnungskirche/4404676> [cit. 2019-02-28]

⁵³ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁵⁴ BILOW, Ulrike, Stefan FÖRSTER, Nanya GRUBER a kol., Getreideanbau in der Gedenkstätte Berliner Mauer, Berlin, 2009, Interdisziplinäres Studienprojekt, Humboldt-Universität zu Berlin.

2.4.1 Nádraží, městská železnice S-Bahn a metro

K rozdělení tratí došlo již v době, kdy bylo Německo a Berlín rozděleno na jednotlivé sektory. Dalším problémem, který se naskytl při stavbě zdi, bylo rozdělení městské železnice, metra a vlakového nádraží. Jelikož se městská železnice a metro nacházely a jezdily po celém Berlíně, bylo nutné stanovit hranici, kam až tramvaje a metro pojednou a poté přehradit koleje. Centrálním a zároveň klíčovým nádražím bylo v té době nádraží Friedrichstraße, ze kterého až do roku 1990 odjížděly vlaky ve směru na Západ i na Východ každý z jiného (stěnou odděleného) nástupiště. V noci z 12. na 13. srpna 1961 začaly východoněmecké dráhy DR – v tentýž okamžik jako se uskutečňují další akce – přerušovat provoz městské železnice S-Bahn do západních sektorů. Celkem došlo přes noc k uzavření přibližně 36 kilometrů tratí (např. úseky Gesundbrunnen – Schönauer Allee, Bornholmer Straße – Pankow, Wannsee – Griebnitzsee a dalších).⁵⁵

Krátce po stavbě zdi byli občané ze západní části Berlína vyzváni k bojkotu městské železnice. Načež byl tento postup vyhodnocen jako tzv. zástupné řešení problému a z toho důvodu měla být v západní části města dlouhou dobu dopravní politika vedena špatným směrem – přednost vlastní dopravy před hromadnou, profuzní odmítání sítě městské železnice v městských a dopravních projektech. Během bojkotu městské železnice bylo zavedeno mnoho souběžných autobusových linek. Toto opatření však poškodilo východoněmecké dráhy DR jakožto provozovatele, jelikož došlo k drastickým ztrátám na tržbách, které byly získávány z jízdného. Hlavním provozovatelem hromadné dopravy byla na území Berlína i v době stavby Berlínské zdi berlínská dopravní společnost) BVG, která zajišťovala spojení mezi Západem a Východem.⁵⁶

2.5 Zed' v číslech

Jak již bylo výše zmíněno, zed' existovala od 13. srpna 1961 až do 9. listopadu 1989, tudíž celých 28 let. Celková délka zdi se po jejím dokončení dostala až k číslu 155 km, z čehož 41 km vedlo právě napříč Berlínem. Poté, co byla původní zed' přestavěna, tak nová modernizovaná zed' byla vysoká 3,6 m a široká 1,2 m. Co se týká

⁵⁵ BLEY, Peter, *Berliner S-Bahn*, 6. Aufl., Düsseldorf: Alba, 1993, ISBN 3870943491.

⁵⁶ JURZICZEK, Markus. *Geschichte und Geschichten rund um die Berliner S-Bahn: Der S-Bahnboykott*, 2008, [online], Dostupné z: <https://www.stadtschnellbahn-berlin.de/geschichte/boykott/index.php> [cit. 2019-03-03].

počtu strážních věží, tak se jich po stavbě zdi po celé délce nacházelo něco kolem 300 a pozorovacích bunkrů se zde nacházelo kolem dvaceti. Takzvané signalizační ploty byly podél zdi nataženy v délce 127,5 km. Jelikož bylo nutné se mezi jednotlivými stanovišti, která se zde nacházela, pohybovat, byly vystavěny tzv. hlídkové cesty, jejichž délka byla kolem 172 km. Protože bylo nutné mít přehled o situaci, která se děje kolem zdi i ve večerních nebo nočních hodinách, byly převážně podél hlídkových cest vztyčeny řady sloupů s osvětlením, které zaujímalu délku 166 km. Při tvorbě zabezpečení i zátaras bylo myšleno i na to, že se lidé mohou pokusit zeď prorazit i automobily, a proto byly vybudovány příkopy proti vozidlům, a to buď ve tvaru písmene V, nebo ve tvaru čtverce o celkové délce 124 km a instalovány zátarasy tzv. oceloví ježci na celkových 19 km podél zdi. Hloubka protivozidlových příkopů byla vždy nejméně 80 centimetrů, aby došlo k zastavení prakticky jakéhokoliv vozidla, případně tanků, traktorů, zemědělských nákladních vozů nebo dokonce i buldozerů. V některých částech podél zdi se nacházely i psí výběhy, jejich počet byl kolem 260 a psů, kteří se zde nacházeli, bylo cca 600. Strážní pes mohl být také vypuštěn volně, ale pouze v krátkých úsecích mezi dvojitými ploty u průchodů.⁵⁷

Kromě výškových, šířkových nebo délkových údajů jsou se samotnou zdí spojena i ne moc kladná a lichotivá čísla. Jedním z těchto ne moc kladných číselných údajů byl počet případů, kdy došlo ke střelbě, a těch bylo cca 1700. Se samotnou střelbou jsou těsně spjaty i ty případy, ve kterých došlo buď k usmrcení uprchlíka (cca 240, ale toto číslo není možné úplně přesně určit) nebo k jeho zranění (oficiálně jich údajně bylo kolem 260, ale je možné, že i toto číslo bylo vyšší). Kromě uprchlíků, kteří se snažili překonat hranici a byli přitom zastřeleni, zemřeli při výkonu služby i příslušníci z řad vojáků a policistů (cca 27 zaznamenaných případů). Počet těch, kteří měli při útěku větší štěstí a byli „pouze“ zadrženi, bylo kolem 3200. V některých případech došlo i k překonání zdi a jednotlivých zátaras, aniž by byl uprchlík zastřelen nebo zadržen, a tudíž se dostal na Západ. Takovýto únik se povedl ve více než 5000 případech, z nichž více jak 10 % byly útoky samotných příslušníků z řad vojáků.⁵⁸

⁵⁷ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁵⁸ BAUER, Hans, Hans-Dieter HEIN a Horst LIEBIG, Halt! Stehenbleiben!: Grenze und Grenzregime der DDR, Berlin: Das Neue Berlin, 2016, ISBN 978-3-360-01 869-4

2.5.1 Zabezpečení a vývoj zdi

Zed', která byla postavena hned po instalaci původních zátarasů, byla vybudována z mnohem kvalitnějších materiálů a hlavně daleko pečlivějšími dělníky. Práce na přestavbě a zdokonalování prvotního provedení zdi byly započaty dne 19. června 1962. Při této přestavbě postupně vznikaly tzv. zdi druhé a třetí generace. V průběhu předělávání původní zdi byly celé bloky budov, které se nacházely na hranici, strženy, a tak byla vytvořena 30-100 metrů široká volná plocha, která byla ohraničena dvěma stěnami. Tento prostor, který vznikl, byl nazýván jako tzv. Pásmo smrti nebo také v hantýrce pohraničnicků, jako tzv. pás akce.⁵⁹

Pásmo smrti tvořil systém zádržních prvků a bylo postaveno na konci roku 1980, od východu na západ a to takto: na východní stranu orientovaný vnitřní plot nebo vnitřní zed', které následoval signální plot s dráty elektrického napětí, které při dotyku spustily alarm. Zčásti byl signální plot skryt půl metru v zemi, aby se zabránilo jeho podlézání. Následoval úsek pozemních bunkrů a pozorovacích věží pohraničních jednotek, které se navzájem viděly a byly obsazeny dvěma členy vojenské stráže. Mezi těmito věžemi vedla hlídková cesta, po které se pohraniční jednotky přesouvaly. Cesta byla lemována světly, která osvětlovala písečný pás až ke zdi. Takže i ve tmě byla viditelnost dobrá a střelné pole rozeznatelné. Těsně před zdí se nacházel příkop, který byl skosený a upevněný betonovými deskami, které zastavily jakékoliv vozidlo. Pokud by se někdo dostal až ke zdi, najel by na její základy a zed' by stabilizoval pomocí její vlastní váhy. Na vrcholu zdi byla roura, která bránila při přelézání tomu, aby se člověk nemohl zachytit rukama. Na nepřehledných místech byly dodatečně vytvořeny psi „výběhy“. Tyto výběhy tvořily lanové dráty, které byly paralelně napnuté k signálnímu plotu, a po těchto drátech se pohybovali psi na řetězech (příloha č. 8). V některých úsecích byly instalovány i tzv. samostřelné kulometry nebo byla v některých oblastech vytvořena minová pole. Na mnoha místech byl umístěn „koberec“ se 14 centimetrů dlouhými hřeby. Tento „koberec“ byl východoněmeckou stráží nazývaný jako „Chřestová deska“, zatímco lidé na západní straně ho nazývali jako Stalinův trávník. V pásmu smrti bylo 186 pozorovacích věží a 31 velitelství pohraničních jednotek. Přístup do západního Berlína byl možný přes 13 silničních

⁵⁹ BAUER, Hans, Hans-Dieter HEIN a Horst LIEBIG, Halt! Stehenbleiben!: Grenze und Grenzregime der DDR, Berlin: Das Neue Berlin, 2016, ISBN 978-3-360-01 869-4

hraničních přechodů, 4 železniční přejezdy a osm vodních hraničních přechodů, z nichž všechny byly dobře zabezpečeny.⁶⁰

Až do poloviny 60. let byla zeď ve vnitřním městě postavena z betonových a dutých bloků, na kterých byly namontovány patníky z ostnatého drátu ve tvaru Y. V oblastech mezi západním Berlínem a okolím byly místo zdi použity natahovací kovové ploty. V závislosti na místní situaci a nepřehlednosti byly v průběhu času zavedeny pohraniční hlídky, které byly doplněny dvou nebo třířadým ostnatým drátem, zátarasy z tanků, těsně nad zemí nataženým speciálním drátem (při chůzi se o něj mělo zakopnout), psími „výběhy“ a strážními věžemi. V červnu 1963 vznikly podél hranice na východní straně Berlína až několik set metrů široké hraniční oblasti, kam mohli vstupovat pouze občané a návštěvy s povolením. Vše začalo na tzv. Vnitřní zdi, která vymezovala pásma smrti na východě a vytvářela skutečné hranice pro občany NDR. Od poloviny šedesátých let byla výstavba pohraničních zabezpečení založena na jednotných vojenských plánech.⁶¹

Zeď první a druhé generace následovala zeď třetí generace. Stavba zdi „třetí generace“ započala v roce 1965 a představovala výrazné vylepšení původních a zastaralých zátarasů, a však nikdy úplně nenahradila předcházející zdi „druhé generace“. Zeď „třetí generace“ byla postavena ze stohovaných betonových desek do výšky 3,40 m. Zeď tohoto typu byla tvořena ocelovými nosníky ve tvaru písmene I, které byly zapuštěné do betonu.⁶²

Od poloviny 70. let byla nakonec postavena takzvaná "Hraniční zeď 75" (příloha č. 9). Tato zeď byla již zdi tzv. čtvrté generace a byla vystavěna z průmyslově vyráběných betonových desek s ocelovou konstrukcí s nohou ve tvaru písmene T a výškou 3,6 m. Stejně jako tomu bylo u předešlého typu zdi, byla i Grenzwall 75 na vrcholu zakončena rourou, která zamezovala a znesnadňovala případným pokusům o útěk. Tento typ stěny byl komplikovaně testován na stabilitu a nepřekonatelnost a jako přední blokovácí prvek vymezoval pásma smrti ve směru na západ. Grenzwall 75 byla ve své době nejmodernější prefabrikovanou bariérou, která byla ve své podstatě nepřekonatelnou a to jak pro osoby, tak i pro vozidla. Asi největší výhodou tohoto typu zdi, bylo to, že jí bylo možné velmi rychle a snadno postavit. Dalším důvodem,

⁶⁰ NOOKE, Maria, Vom Mauerbau zum Mauerfall - Kurze Geschichte der Teilung, KAMINSKI, Anna, Die Berliner Mauer in der Welt, Berlin: Berlin Story Verlag, 2014, ISBN 978-3-95723-703-3.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Tamtéž.

proč byl tento typ zdi stavěn, byly mnohem menší nároky na údržbu a také celková konstrukce byla mnohem trvanlivější a pevnější. Jedinou nevýhodou Grenzwall 75 byla její vysoká pořizovací cena a vzhledem k tomu byla použita pouze na stavbu vnější zdi. Jednotlivé stavební díly, ze kterých Grenzwall 75 vznikala, byly oficiálně označené jako „Stützwandelement UL 12.11“. Tyto díly byly vyráběny ze železobetonu a v průřezu měly tvar písmene L. Každý jednotlivý díl byl 3,6 metru vysoký a 1,2 metru široký. Základová deska jednoho dílu byla 1,6 metru dlouhá. Dlouhá vodorovná část základny směřovala na východní stranu. V blízkosti horních okrajů každého z dílů vyčnívaly konce vodorovných ocelových zpevňujících tyčí, které byly po usazení každého dílu na stanovené místo mezi sebou vzájemně svařeny. Švy a zdvihačí otvory, které zde při usazování jednotlivých dílců vznikly, byly následně zaasfaltovány. Na některých místech existovaly v plotech tzv. průchody, které byly konstruovány z hranatých ocelových trubek a plochých rámu. Celá tato konstrukce byla připevněna těžkými závěsy k ocelovým sloupkům o průměru 14 centimetrů. Průchody se otevíraly pouze směrem dovnitř a byly zabezpečeny řetězy, které byly uzamčeny těžkými visacími zámky.⁶³ Berlínská zeď se za svou dobu existence dočkala i jiných a někdy ne moc lichotivých označení a pojmenování. Asi jedním z těch nejznámějších je to, kdy byla Berlínská zeď označena za tzv. Zeď hanby.⁶⁴

Po celé délce byly zeď a Vnitroněmecká hranice (VNH)⁶⁵ hlídány ze strážních věží, věží speciálního určení anebo z pozorovacích bunkrů. Stejně tak jako se postupem času vyvíjela a zdokonalovala konstrukce a podoba zdi, tak se vyvíjely i strážní a speciální věže. V době existence Berlínské zdi existovaly tři typy strážních věží, které postupem času nahradily stávající lokálně budované věže ze dřeva. Tyto tři níže popsané věže se řadily k tzv. standardním strážním věžím. Pro rozmístování věží nebyly pevně určeny konkrétní rozestupy a ani vzdálenosti od hranice, které mají být dodrženy. Strážní a pozorovací věže byly stavěny převážně na místech, kde byla

⁶³ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁶⁴ MARSEILLE, Jacques a Nadejje LANEYRIE-DAGEN, Paměť lidstva: Významné události světových dějin. vyd. 1., Praha: Svojtka a Vašut, 1997, ISBN 8071802972.

⁶⁵ Vnitroněmecká (státní) hranice bylo označení pro hranici mezi NDR a SRN. Toto označení se používalo mezi lety 1949-1990. VNH nezahrnovala hranici mezi Západním Berlínem a Německou demokratickou republikou, kde byla postavena Berlínská zeď. VNH byla dlouhá 1 393 km a táhla se od hranic s Československem až k Baltskému moři. Na východoněmecké straně byla silně opevněná, zaminovaná a byly hlídána přibližně 50 000 východoněmeckými pohraničníky. Na západoněmecké straně byla VNH vedle západoněmeckých pohraničníků střežena i britskými a americkými jednotkami.

zaručena nejlepší viditelnost a pozice, která nejvíce splňovala podmínky pro pozorování.⁶⁶

První typ pozorovací věže zcela a bez pochyby splňoval tři největší požadavky příslušníků Grenztruppen.⁶⁷ Znění nároků, které byly příslušníky Grenztruppen na strážní a pozorovací věže kladené bylo, že musejí být levné, musejí se dát částečně podle potřeby přemísťovat a jejich stavba musí být rychlá. Tento první typ pozorovací věže nesl označení věž BT-11 (obrázek č. 6). Příslušníky Grenztruppen byl tento typ nazýván jako tzv. panoramatická pozorovací věž (Rundblickbeobachtungsturm neboli ve zkratce RBT). První zástupci věží BT-11 se podél Berlínské zdi a podél VNH začali objevovat v roce 1969. Základy BT-11 tvořil litý beton, na kterém bylo položeno 11 spojených jeden metr dlouhých silných kruhových betonových dílců. Na vrchol byla za pomoci jeřábu umístěna pozorovací místnost. Ve dvou spodních dílcích se nacházely dveře, které však byly situovány směrem od hranice, a bylo je možné z vnitřní strany pro případ potřeby uzamknout. Do horní části věže, tedy do pozorovací místnosti, se mohl příslušník Grenztruppe dostat pouze po ocelovém žebříku, který tvořily jednotlivé trubky. Osmiboká železobetonová pozorovací místnost měla kolem dokola okna, pod kterými byly ve stěnách vytvořené střílny. Na střeše kónického tvaru byl umístěný tisíciwattový světlomet, jehož průměr byl 30 centimetrů. Světlomet měl tu funkci, že s ním bylo možné otáčet z jedné strany na druhou. Z důvodu umístění světlometu právě na střechu pozorovací věže byl pro bezpečnost obsluhy tento střešní prostor ohraničen bezpečnostním zábradlím a opatřen poklopem. Všechny věže typu BT-11 byly napojeny na elektrický proud a zároveň na telefonní linky. V případě, že byla věž tohoto typu vybudována na nějakém vyvýšeném místě, kopci či pahorku, vstupovalo se do ní průlezem a tunelem ze zadní části daného vyvýšeného místa. Pokud byla věž BT-11 umístěna ve městech nebo v nepřístupných pásmech, její výška byla obvykle nižší, jelikož nebylo tolik zapotřebí výškou zlepšovat pozorovací schopnosti věže.⁶⁸

⁶⁶ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁶⁷ Hraniční jednotky NDR, které byly podřízené Ministerstvu národní obrany (Ministerium für nationale Verteidigung - MfNV), aby zajistily a sledovaly státní hranici NDR. Tyto jednotky byly součástí ozbrojených orgánů NDR.

⁶⁸ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

Jelikož byla věž BT-11 velice variabilní a svou konstrukcí rychlá, bylo možné během několik málo dní, posílit sektor o další exempláře. Kromě výhod jako byly levné pořizovací náklady, variabilita a lehká konstrukce, měla věž BT-11 i své nevýhody. Z důvodu toho, že byl její vrchol obložený deskami, byl těžký a zároveň spočíval na úzkém špatně stabilním sloupci, docházelo ke vzniku problémů. Asi největším a zároveň nejzásadnějším z nich byl ten, že se v silném větru kvůli své hmotnosti a nestabilnímu sloupci mohla věž zřítit. K pádu věže mohlo dojít i v případě, že by byl povrch a půda kolem základů rozmáčen.⁶⁹

Obrázek 6: Pozorovací věž BT-11, zdroj: ROTTMAN, Gordon L., *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989*: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2879-7.

V polovině 70. let se postupně začaly v rámci inovací a zlepšování bezpečnostních prvků zavádět trvalejší a hlavně stabilnější typy strážních a pozorovacích věží. Tím typem, který se začal postupně objevovat, byla věž BT-9 (obrázek č. 7). Jak již název napovídá, věž byla vysoká 9 metrů. Konstrukce byla hranatá a v průměru měřila 2 x 2 metry. Základ celé konstrukce tvořily díly o výšce 2 metrů a vždy v jednom z nich se nacházely vchodové dveře. Hned vedle dveří byl umístěn betonový sloupek, skrze který procházel přívod vzduchu. Na vrcholu byl vystavěn čtyřstěnný pozorovací oddíl o rozměrech 2,3 x 2,3 metru, kde se taktéž nacházel, stejně jako u věže typu BT-11, světlomet o průmětu 30 centimetrů. Jelikož bylo nutné světlomet obsluhovat, byl celý vrchol pozorovatelný opatřen bezpečnostním

⁶⁹ ROTTMAN, Gordon L., *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989*: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

zábradlím stejně jako u předešlého typu věže. Na rozdíl od předchozího typu BT-11 měla věž BT-9 na svém nejvyšším bodě anténu vysílačky. V předposlední betonové sekci pod pozorovacím oddílem byly umístěny střílny. Věže typu BT-9 se vyskytovaly převážně v oblastech, ve kterých bylo zapotřebí nepřetržitého pozorování a dohledu nad střeženým územím.⁷⁰

Obrázek 7: Pozorovací věž BT-9, zdroj: ROTTMAN, Gordon L., *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989*, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

Třetím typem věže, který se podél Berlínské zdi a VNH vyskytoval, byla tzv. dvouúčelová věž (Führungsstelle nebo byla také označována jako Kommandoturm) (obrázek č. 8). Tento druh splňoval funkci jak pozorovacího, tak i velitelského stanoviště a z toho důvodu se vyskytovala ze všech tří typů věží nejméně. Rozměry základu věže byly 4 x 4 metry a do výšky byla vystavěna ze čtyř metrových dílů. Věž byla završena 2 metry vysokým pozorovacím oddílem, a tudíž její celková výška činila 6 metrů. Ve třetím díle na každé ze stran se nacházely rovnou dvě střílny, což byla inovace oproti dvěma předešlým typům věží. V díle, který se nacházel hned pod ním, bývaly tři větrací otvory. Na rozdíl od věží BT-11 a BT-9 se příslušníci a dozorcí do pozorovacího oddílu dostávali po schodišti, které však nemělo bezpečnostní zábradlí.

⁷⁰ SCHULTKE, Dietmar, *Keiner kommt durch: Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer 1945-1990*, Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2008, ISBN 9783746681573.

Na každé straně pozorovacího oddílu byla čtyři okna a vrchol střechy byl totožný s podobou střechy u BT-9, tudíž zde byla vysílačkou anténa R-105, světlomet o průměru 30 centimetrů a samozřejmě bezpečnostní zábradlí.⁷¹

Tento poslední druh věže byl vybaven nejrůznějšími ovladači, které byly pro střežení zdi zapotřebí. Byly zde umístěny ovladače signalizace plotu, výstražných světel, uzavírání hraničních přechodů, světlometů, osvětlení plotu, telefonního spojení s ostatními věžemi, strážními a kontrolními stanovišti, které se nacházely na přechodech. Dalším ovladačem, který se zde nacházel, byl ukazatel výbuchu min SM-70.⁷² V tomto druhu věže sídlilo i pohraniční informační stanoviště, které bylo telefonem propojené se Spolkovým pohraničním zabezpečením SRN. Každý den v ranních hodinách si stanoviště telefonicky vyměňovala informace o všech incidentech, které se předešlé noci udály. Kromě již zmíněných tří typů věží se místy nacházely i tzv. věže speciálního určení, jako byla například řídicí dopravní věž.⁷³

Obrázek 8: Dvouúčelová věž, zdroj: ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁷¹ SCHULTKE, Dietmar, Keiner kommt durch: Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer 1945-1990, Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2008, ISBN 9783746681573.

⁷² Jedná se o protipěchotní/nášlapnou minu, která byla speciálně vyvinuta pro boj s uprchlictvím přes vnitrozemskou hranici do západního Německa. Poprvé byly použity v roce 1970 a byly kuželovitého tvaru. Nejprve byly namontovány na betonové sloupky, ale v některých případech i přímo na plotech. Tyto miny byly zaměřeny paralelně s plotovou linkou a měly zabíjet nebo znemožňovat cestu každému, kdo se pokusil vylézt na plot nebo ho proříznout.

⁷³ NOOKE, Maria, Vom Mauerbau zum Mauerfall - Kurze Geschichte der Teilung, KAMINSKI, Anna, Die Berliner Mauer in der Welt, Berlin: Berlin Story Verlag, 2014, ISBN 978-3-95723-703-3.

Sice zřídka, ale přece jenom bylo možné kromě věží najít podél VNH i tzv. zemní bunkry, které byly vystavěny ze železobetonu (obrázek č. 9). Jejich konstrukce byla zpravidla z části zapuštěna do země, ale v některých případech byly posazeny v úrovni terénu na betonových deskách. Bunkry byly tvořeny ze dvou na sebe položených dílů o výšce 0,8 metru a stranové délce 1,6 x 1,6 metru, kdy se v zadní části nacházela dřevěná dvířka. Ve třetím dílu, který byl zároveň tím posledním, byly v přední stěně umístěny dvě střílny s ocelovými příklopy a po jedné ve zbývajících třech stěnách. Tyto bunkry sloužily převážně jako pozorovací stanoviště. Kromě bunkrů s železobetonovou konstrukcí bylo možné se setkat i se staršími typy bunkrů, které byly postaveny z cihel nebo litého betonu.⁷⁴

Obrázek 9: Zemní železobetonový bunkr, zdroj: ROTTMAN, Gordon L., *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989*, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

2.6 Historie Grenztruppen a střežení hranic

Zajišťování a střežení mnoha kilometrů hranice, která neprodyšně uzavírala východní Německo a západní Berlín, vyžadovalo velké množství jednotek, které se na stráž a zajištění hranic specializovaly, a taktéž bylo zapotřebí mnoho speciálního vybavení. Jednotky, které se obvykle vyskytovaly na Západě, byly nazývány jako Grenztruppen (pohraniční jednotky). K jednotkám Grenztruppen patřilo přibližně

⁷⁴ BAUER, Hans, Hans-Dieter HEIN a Horst LIEBIG, *Halt! Stehenbleiben!: Grenze und Grenzregime der DDR*, Berlin: Das Neue Berlin, 2016, ISBN 978-3-360-01 869-4

50 000 vojáků, což odpovídalo třem divizím.⁷⁵ K výkonu služby na hranicích používaly jednotky Grenztruppen hlídkový vůz značky Trabant.⁷⁶

Od května 1945 byly hraniční přechody zajišťovány a střeženy sovětskými pohraničními jednotkami NKVD⁷⁷ a od roku 1954 tuto činnost vykonávaly jednotky KGB.⁷⁸ Dne 1. prosince 1946 byla v rámci Ministerstva vnitra pro ochranu státní hranice (Innenministerium zum Schutz der Staatsgrenze) založena DGP, která posléze střežila hraniční přechody společně se sovětskými jednotkami. V listopadu 1948 byla DGP podřízená Hlavní sekci pohraniční/pohotovostní policie (Hauptabteilung Grenzpolizei/Bereitschaften), která spadala pod Německou státní vnitřní správu (Deutsche Verwaltung des Innern - DVdI). Od října 1949, po reorganizaci ministerstva, patřila DGP pod Hlavní správu ministerstva vnitra (Hauptverwaltung Deutscher Volkspolizei des Ministeriums des Inneren – MdI). V roce 1952 byla pro DGP zřízena vlastní správa, Hlavní správa pohraniční policie (Hauptverwaltung Deutsche Grenzpolizei) a tudíž byla převedena od správy Vopos, ale i nadále spadala pod Hlavní správu ministerstva vnitra (MdI). Netrvalo však dlouho a DGP byla v roce 1953 od MdI předána Ministerstvu státní bezpečnosti (Ministerium für Staatssicherheit – MfS), ale jelikož mezi oběma ministerstvy panovaly neshody, kam vlastně má DGP spadat, byla ještě téhož roku správa DGP navrácena zpět MdI. O dva roky později, v roce 1955, se situace opakovala, ale tentokrát předalo MdI správu DGP zpět MfS. V roce 1957 došlo k poslednímu předávání správy DGP a to nazpět k MdI. V roce 1959 byly poprvé do výzbroje Grenzpolizei zavedeny tzv. těžké zbraně a to včetně tanků. Rovněž byl v tomto roce pro příslušníky Grenzpolizei zaveden tzv. pěchotní výcvik.⁷⁹

Po stavbě zdí a kompletním uzavření hranice v roce 1961 došlo k rozhodnutí, že ochrana hranic bude vojenskou záležitostí. Hraniční systém se tedy integroval

⁷⁵ Divize je vojenská jednotka, která má asi 20 000 vojáků. V převážné většině armád se divize dělí na jednotlivé pluky nebo brigády a naopak několik divizí tvoří armádní sbor. Divize je největší jednotka běžné armády, která jako celek provádí vojenské operace. Divize je převážně užívána u pěchoty, méně často u jezdeckva nebo u tanků. Jednotlivé divize se většinou označovaly prostou řadovou číslovkou.

⁷⁶ BAUER, Hans, Hans-Dieter HEIN a Horst LIEBIG, Halt! Stehenbleiben!: Grenze und Grenzregime der DDR, Berlin: Das Neue Berlin, 2016, ISBN 978-3-360-01 869-4.

⁷⁷ NKVD je centrální státní orgán Sovětského svazu, který se zabývá vnitřní bezpečností, požární ochranou, střežením hranic a evidencí obyvatel, spravující věznice a pracovní tábory, zabývající se rozvědkou a kontrarozvědkou. Tento orgán vznikl reorganizací Sjednocené státní politické správy (OGPU) a existoval mezi lety 1934–1946. Posléze byl přejmenován na Ministerstvo vnitřních záležitostí (MVD).

⁷⁸ KGB plnila úkoly špionáže, kontrašpionáže a tajné policie v Sovětském svazu. Jako tajná služba byla pověřena i potlačováním politické opozice, včetně rozsáhlého použití násilí a provokatérů. Dne 5. července 1978 došlo k jejímu přejmenování na KGB Sovětského svazu. Tato organizace vznikla dne 13. března 1954 a k jejímu zániku došlo dne 6. listopadu 1991, tedy v den rozpadu SSSR.

⁷⁹ BAUER, Hans, Hans-Dieter HEIN a Horst LIEBIG, Halt! Stehenbleiben!: Grenze und Grenzregime der DDR, Berlin: Das Neue Berlin, 2016, ISBN 978-3-360-01 869-4.

do obrany státu a DGP začala spadat pod Ministerstvo národní obrany (Ministerium für Nationale Verteidigung – MfNV), a proto byla DGP rozšířena a reorganizována na vojenskou sílu. Tento rozšířený a reorganizovaný útvar byl s účinností ode dne 15. září 1961 nazýván jako Grenztruppen der Nationale Volksarmee a tvořil samostatnou složku sil NVA. Uskupení Grenztruppen bylo od této chvíle zodpovědné za bezpečnost hranice a obranu západoněmeckých, československých a polských hranic a taktéž zodpovídalo za bezpečnost na pobřeží Baltského moře a samozřejmě i u Berlínské zdi. Později po diplomatických rozhovorech v roce 1973 došlo v roce 1974 k přejmenování Grenztruppen der Nationale Volsarmee na Grenztruppen der DDR.⁸⁰

2.7 Výzbroj Grenztruppen / Grenzpolizei

Příslušníci Grenztruppen byli zpočátku vyzbrojeni pouze německými zbraněmi z 2. světové války. Původně se tedy mezi jejich výzbrojí nacházely pistole typu P.38 ráže 9 mm, samopaly MP.40 taktéž ráže 9 mm, karabina s ručně ovládaným závěrem typu Kar. 98k s ráží 7,9 mm, útočné pušky typu Stg.44 taktéž ráže 7,9 mm a dva typy kulometů. Prvním typem kulometu, který byl v té době Grenztruppen využíván, byl kulomet s označením MG.34 a druhým typem byl kulomet MG.42 oba s ráží 7,9 mm.⁸¹

V rozmezí krátké doby dostaly jednotky Grenztruppen do své výzbroje zbraně taktéž z 2. světové války, ale tentokrát se jednalo o zbraně sovětské, kam se řadily například pistole TT-33, samopaly PPŠ-41, poloautomatické karabiny SKS nebo karabiny s ručně ovládaným závěrem typu M1944. Dále byla výzbroj jednotek vylepšena o lehké kulometry typu DPM a RP-46 a protitankové granátometry RPG-2. Již zmíněný samopal PPŠ-41, který byl v NVA označován jako MPi41, se stal jakýmsi symbolem Grenzpolizei.⁸²

Začátkem roku 1960 začala Grenzpolizei, stejně tak jako celá NVA, dostávat do své výzbroje moderní zbraně. V té době začalo východní Německo vyrábět vlastní verze tehdejších sovětských zbraní. K výrobě vlastních kopií sovětských zbraní je vedl ten fakt, že jimi vyrobené zbraně měly vyšší a lepší kvalitu, než tomu bylo u zbraní originálního sovětského provedení. Od 60. let 20. století se tedy ve východním Německu začaly vyrábět tyto typy zbraní: útočné pušky MPiK a MPiKM, které byly

⁸⁰ SCHULTKE, Dietmar, Keiner kommt durch: Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer 1945-1990, Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2008, ISBN 9783746681573.

⁸¹ BAUER, Hans, Hans-Dieter HEIN a Horst LIEBIG, Halt! Stehenbleiben!: Grenze und Grenzregime der DDR, Berlin: Das Neue Berlin, 2016, ISBN 978-3-360-01 869-4.

⁸² Tamtéž.

kopii sovětských zbraní AK-47 a AKM, dále lehké kulometry IMGK a IMGD, které nahradily originální lehké sovětské kulometry typu RPK a RPD a v neposlední řadě se ve východním Německu vyráběly i napodobeniny sovětských protiletadlových kulometů typu DShKM38/46 s východoněmeckým označením SMG38. Ve výzbroji Grenztruppen nechyběly ani protitankové granátometry vyrobené ve východním Německu s označením RPG-7. V pozdější době přibyly výzbroje pohraničnicků i útočné pušky MPiK74N (sovětská verze této zbraně byla AK-74S) a jednorázové raketometry s východoněmeckým označením RPG-18.⁸³

Nedílnou součástí výzbroje Grenztruppen se staly i tzv. těžké zbraně. Mezi tento druh zbraní se řadily především tanky typu T-34/85, samohybná děla typu SU-76M a SU-85 nebo kolové obrněné transportéry typu BTR-152V. Do skupiny těžkých zbraní spadala i děla, která taktéž členové Grenztruppen využívaly k výkonu své služby na hranicích. Do jejich výzbroje byly zařazeny různé druhy děl, jako například protitanková děla typu ZiS-2 s ráží 57 mm a děla typu D-44 s ráží 85 mm, bezzákluzová děla typu B-10 ráže 82 mm a typu B-11 ráže 107 mm. V neposlední řadě využívali členové Grenztruppen ve službě i minometry a to typu PM-37 ráže 82 mm a typu HM-43 ráže 120 mm.⁸⁴

2.8 Dopravní prostředky Grenztruppen / Grenzpolizei

Grenztruppen používaly k přemísťování mezi jednotlivými stanovišti a pro střežení hranice, jak sovětské, tak i německé osobní i nákladní automobily. K nejčastěji používaným značkám nákladních automobilů se řadil Ural 375D, KrAZ 214 a Tatra 148. V těchto druzích automobilů bylo možné převážet jak větší množství vojáků, tak i nákladu. Jak již bylo výše zmíněno, pro přepravu mezi hranicemi se používal i osobní automobil Trabant,⁸⁵ který se v té době stal velice populárním, a bylo v něm možné přepravit až čtyři vojáky najednou při výměně hlídek plotů nebo výměně hlídek na strážních věžích. Pro přepravu se kromě automobilů používaly i motocykly typu ETZ250 a TS250/1/A, které bylo vyrobené v Motorradwerk Zschopau, která je více známá pod zkratkou MZ. Vyjma pozemní přepravy využívali vojáci i přepravu vzdušnou, kterou zajišťovaly sovětské vrtulníky. Jelikož bylo nutné střežit hranice

⁸³ BAUER, Hans, Hans-Dieter HEIN a Horst LIEBIG, Halt! Stehenbleiben!: Grenze und Grenzregime der DDR, Berlin: Das Neue Berlin, 2016, ISBN 978-3-360-01 869-4.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Trabant si pro svůj vzhled vysloužil i několik přezdivek. Mezi nejznámější patří: Trabbi, Rennpappe neboli „pojízdná lepenka“ nebo také Plastikbomber, která vznikla kvůli jeho umělohmotné karoserii.

i v blízkosti pobřeží a řek, svou funkci zde zastávaly i různé druhy plavidel jako například hlídkové čluny. V zimě byly vojáky používány i lyže.⁸⁶

2.9 Jednotky Grenztruppen

Služba, kterou na hranicích vykonávaly jak jednotky Grenztruppen, tak i členové NVA, si byla rovnocenná. V řadách příslušníků Grenztruppen se vyskytovalo mnohem více profesionálních vojáků, než tomu bylo u ostatních vojsk. Ten, kdo se chtěl zařadit k hlídkám střežícím hranice, musel splňovat požadavky, které byly na každého nově přichozího budoucího vojáka kladeny. Po zájemcích bylo požadováno nejméně středoškolské vzdělání v technickém oboru s desetiletou školní docházkou. Dále museli všichni kandidáti složit technické učňovské zkoušky a projít polovojenskými výcviky, který spadal pod Společnost pro sport a techniku (Gesellschaft für Sport und Technik – GST). Kromě těchto požadavků musel každý ze zájemců o službu na hranici vlastnit řidičský průkaz skupiny C, který je opravňoval řídit i nákladní vozidla, která byla při službě využívána. Ten, kdo se chtěl stát členem Grenztruppen, musel splňovat i jeden speciální požadavek, kterým byla jejich politická spolehlivost.⁸⁷ Odvody v rámci Grenztruppen probíhaly v období mezi květnem a listopadem. Každý ze členů musel znát předpisy, práva a povinnosti vojáka, jak se chovat ve službě a mnoho dalšího. Ve výcviku, který trval pět měsíců, se vojáci naučili dovednostem, které bylo nutné umět ke službě na strážních věžích a na hraničních přechodech. V průběhu výcviku se také učili, jakým způsobem mají provádět kontroly vozidel, kontroly průkazů a s tím spojené odhalování falsifikátů. K dovednostem každého jednotlivce patřil i střelecký výcvik, který byl v tomto případě mnohem důkladnější, než tomu bylo u ostatních vojáků NVA. Největší důraz byl v průběhu střelecké přípravy kladen na to, aby každý z členů Grenztruppen byl schopen zasáhnout jak ve dne, tak i v noci tzv. pohyblivý cíl tedy případného uprchlíka. Jakmile jejich výcvik skončil a byli přiděleni do služby, stala se jejich služba pro stát již realitou a jakmile tedy došlo k narušení prostoru hranic, byli nuceni bez jakéhokoliv otálení střílet, aby zabránili uprchlíkovi dostat se na Západ.

⁸⁶ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁸⁷ Vojáci, kteří měli záznam o nesouhlasu se zřízením (to se týkalo i přímých rodinných členů), nebo praktikující věřící, byly v rámci NVA posílány k jiným jednotkám. Vojáci dále nesměli mít bydliště v blízkosti hranice a nesměli mít přímé příbuzné ze SRN. Toto opatření bylo zavedeno vládou z toho důvodu, aby příslušníci Grenztruppen nenapomáhali svými zkušenostmi v oblasti svého bydliště potencionálním uprchlíkům.

Jakmile by došlo ze strany člena Grenztruppen k neuposlechnutí rozkazu, mělo by to následky jak pro něj, tak i pro jeho rodinu.⁸⁸

Život a služba v rámci Grenztruppen byly pro mnoho vojáků velmi monotónní a mnohdy i velmi náročné a možná i kvůli vysokým požadavkům, které byly na členy jednotky kladeny při monitorování a střežení hranice, i velice stresující. Vojáci mohli taktéž trpět pocitu osamění, jelikož někteří z nich vykonávali svou službu v odlehlých oblastech a v izolaci od lidí. Náročná byla i délka služby, kterou musel každý z nich vykonat (18 měsíců). Během celé služby u Grenztruppen nebo i v rámci NVA bylo vojákům zakázáno sledovat jak rozhlasová, tak i televizní vysílání a všechny telefonické hovory podléhaly odposlechům a veškeré poštovní zásilky či dopisy kontrole.⁸⁹

2.10 Služba na hranicích

V rámci Grenztruppen a služby na hranicích probíhaly každý den nástupy členů strážní služby. Nástupy se konaly třikrát denně a to pokaždé, když se vojáci po osmihodinové směně na stráži střídali, oficiálně tedy v 4:00 hodin, v 12:00 hodin a ve 20:00 hodin. Neoficiálně začínala služba každému ze členů hlídek mnohem dříve. Ti, kteří nastupovali do služby v 4:00 hodin, museli být na místě přítomni již od 2:30 hodin a služba jim končila v 17:30 hodin. Stráž, která měla službu od 12:00 hodin, musela být přítomna už od 8:00 hodin s tím, že služba jí končila ve 22:00 hodin. Poslední směna vojáků, která nastupovala do služby od 20:00 hodin do 4:00 hodin následujícího dne, byla přítomna od 19:00 hodin a konec služby byl až v 7:00 hodin. Tento cyklus výměny stráží se neustále cyklicky opakoval.⁹⁰

Kromě vykonávání hlídek u samotného hraničního plotu měli vojáci za povinnost střežit i plot vnitřní hranice, pozorovat zázemí, hlídkovat v zakázaném pásmu a sloužit na hraničních přechodech. Mimo jiné měli za úkol střežit i jim vlastní kasárenské objekty. Hlavním úkolem příslušníků Grenztruppen bylo:

- odstrašovat, zjišťovat a zatýkat narušitele zakázaných pásem,
- zabraňovat občanům, pracovním skupinám a strážným v útěku na Západ,
- shromažďovat zpravodajské informace o SRN a silách NATO a o činnosti na hranicích,

⁸⁸ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ PROKOP, Siegfried, Die Berliner Mauer (1961-1989): Fakten, Hintergründe, Probleme, Kai Homilius Verlag, 2008, ISBN 3897064049.

- shromažďovat vnitrostátní zpravodajské informace o obyvatelích pohraničního pásma,
- kontrolovat stav a provádět údržbu zátarasů, dohlížet na poplachová zařízení a další vybavení.⁹¹

Hranice byla rozdělena do 58 pohraničních pásem. Šířka jednotlivých pásem se odlišovala a každé z nich mohlo být široké od 11 až do 32,5 km. Při určování šíře pásma velice záleželo na terénu, vegetaci a otevřenosti prostoru nebo vzdálenosti od měst a silniční sítě. Pohraničním praporům mohly být přiděleny úseky o vzdálenosti 60-80 km a rotám byly přidělovány úseky v rozmezí 17-20 km. Za střežení samotné hranice byly odpovědné dva prapory z pluku a třetí hlídkoval v zázemí s tím, že pravidelně docházelo k jejich střídání. Kromě praporů mohly být na stanoviště přidělovány i čtyři a rotý. Standardním postupem bylo to, že každé četě byl rotou přidělen jeden sektor. Každá z čet obsadila strážní věže a taktéž i pozorovací místa, kde prováděla svou hlídkovou činnost. Celá hranice byla tudíž pod nepřetržitým fyzickým dozorem vojenských jednotek. Ve dne byl počet vojáků na hranici nižší, ale zato v noci, kdy docházelo k převážné většině úteků na Západ, byla hranice střežena mnohem důkladněji a pozorněji. Taktéž v zimě docházelo k menšímu množství úteků, jelikož ve sněhu byly stopy uprchlíka velice patrné a to ještě dříve, než se narušitel dostal k plotu.⁹²

Hlídky na strážních věžích a pozorovatelnách byly nejčastěji dvoučlenné, kdy prvním členem byl velitel hlídky a druhým strážný. Jak již bylo výše zmíněno, hranice byla v nočních hodinách střežena pečlivěji a z tohoto důvodu se z denní dvoučlenné hlídky stávaly v noci hlídky tříčlenné. Sestavování jednotlivých hlídek podléhalo taktéž přísným pravidlům. V jedné hlídce se nesměli setkat kamarádi, dva příbuzní nebo spolubydlící z kasáren. Ale jelikož dostávali vojáci dovolenky, účastnili se cvičení, a tudíž ze služby odjížděli, došlo i k situacím, kdy se na jedné směně například dva kamarádi potkali. Jednotlivé hlídky se museli navzájem mezi sebou střežit a to i v době, kdy docházelo k výměně hlídek, pokud by se tedy stalo, že jedna hlídka spustila z té druhé dohled, toto jednání mělo na následek disciplinární řízení. Jak již bylo dříve řečeno, hlídky na věžích byly dvoučlenné a při střídání služeb na ně dohlížel velitel, který měl s sebou vždy jednoho vojáka, který při střídání hlídek dohlížel na to, že v době střídání byli na zemi vždy dva muži. Podle rozkazu bylo

⁹¹ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

⁹² Tamtéž.

zřejmé, že pokud by se jeden z vystřídaných vojáků pokusil o útěk, měl být tím druhým bez varování zastřelen. Hlídku hranic zajišťovala i tzv. pěší ostraha, která byla vyzbrojena útočnými puškami, základní dávkou munice a radiostanicí typu R-105 nebo polním telefonem typu KFG-78, který bylo možné připojit ke koncovce, která se nacházela na každém kontrolním stanovišti podél hlídkové cesty. Vysílačky v rámci čety byly naladěny na jednotnou frekvenci, a tudíž bylo možné se spojit s ostatními hlídkami nebo veliteli čet, kteří se posléze mohli spojit s velitelem roty. Hlídky pěší ostrahy byly dále vybaveny dalekohledy typu DF nebo typu EDF 7x40 či Jena 6x30, fotoaparátem typu Praktica a průzkumnickými deníky. Méně často se ve vybavení pěších ostrah vyskytoval infračervený noktovizor.⁹³ Strážníci z pěších hlídek fotografovali všechno a všechny, kteří byli spatřeni na západní straně hranice a veškeré dění a záznamy z pozorování zaznamenávaly do deníku. Vojáci zaznamenávali i čas a místo spatření, činnosti a popis osob, barvy, značky, poznávací značky a čísla civilních vozidel, sledovali nepřátelskou činnost (například hlídek jednotek NATO) a tak dále.⁹⁴

Pokud byly v místech, kde se nacházel kontrolní pás, nalezeny hlídkou otisky bot nebo nějaké náznaky útěku, musela takové místo označit vlaječkou, čímž na tuto skutečnost upozornila své nadřízené a zůstala na něm, aby ho střežila. Posléze dorazilo na označené místo družstvo, které provedlo ohledání celého prostoru a určilo, jakým způsobem byl útěk proveden. Po zhotovení všech potřebných dokumentů bylo místo uvedeno do původního stavu, a pokud se na zátarasech vyskytly nějaké škody, byly na nich provedené nutné opravy a v případě odpálení min byly nainstalovány miny nové.⁹⁵

Strážci hranice mezi sebou k dorozumívání používali systém různých hesel a zvolání. Tento systém sloužil k lepší identifikaci jednotlivých hlídek a jeho úkolem bylo odhalení případného narušitele hranice, na kterého mohly hlídky narazit především v průběhu noci. Jeden ze strážných většinou zakřičel: „Halt! Grenzposten. Parole!“ (Stůj! Pohraniční hlídka. Heslo!). Osoba, která byla takto oslovena, musela hlídce sdělit heslo, kterým byl nejčastěji název nějakého města nebo osady. Strážný poté reagoval

⁹³ Zařízení zesilující zbytkové světlo. Zachycují u obvykle teplých těles bezvýznamné množství jejich tepelného záření, tj. toho záření, které je úměrné teplotě povrchu tělesa (např. lidského těla). Obraz se obvykle zobrazuje na zeleném stínítku a jeho uživatel tak vidí monochromatický, zelený obraz.

⁹⁴ SCHULTKE, Dietmar, Keiner kommt durch: Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer 1945-1990, Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2008, ISBN 9783746681573.

⁹⁵ GRAFE, Roman, Die Grenze durch Deutschland: Eine Chronik von 1945 bis 1990, München: Siedler Verlag, 2008, ISBN 978-3-570-55082-3.

dalším zvoláním, což bylo jméno, které začínalo stejným počátečním písmenem, a dodal větu: „Sie können passieren.“ (Můžete projít.).⁹⁶

Hraniční přechody, které se nacházely na dálnicích, železničních nebo vodních kanálech, byly obsluhovány zvláště vybranými a vycvičenými posádkami. Vybrané posádky byly proškoleny převážně v oblasti, která se týkala prohlížení a kontroly různých typů dokladů, osob nebo vozidel. Ve skutečnosti byli zaměstnanci oddělení kontroly pasů příslušníci Stasi. Příslušníci Stasi byli vycvičeni natolik, aby jejich chování bylo naprosto formální a aby nepovolovali žádné výjimky z přísných pravidel.⁹⁷ V rámci každého pohraničního praporu byli pro hlídkování využíváni i němečtí ovčáčtí psi, kteří byli vycvičeni i k případnému útoku nebo ke stopování. Každá rota i prapor měly jednoho poddůstojníka, který vykonával funkci služebního psovoda. Jelikož byli strážní psi krmeni jen v desetidenních intervalech, docházelo velice často k tomu, že byli natolik agresivní a zuřiví, že napadali nevinné civilisty, strážné nebo i dokonce své psovody.⁹⁸

Ke každé rotě náležela i jedna specializovaná průzkumná pohraniční četa. Úkolem těchto specializovaných čet bylo především shromažďování zpravodajských informací, střežení hranic a udržování kontaktu s informátory, kteří se nacházeli mezi obyvateli pohraničního pásma. Průzkumné čety také těsně spolupracovaly s příslušníky Stasi. Všichni strážní hranic podléhali tzv. rozkazu ke střelbě (Schiessbefehl neboli rozkaz (Befehl) 101), který je opravňoval ke střelbě na prchající jednotlivce a to z následujících důvodů:

- aby zabránili zločinu nebo pokračování v trestné činnosti
- když ostatní metody pro zadržení narušitele hranic selhaly, nebo se nedaly provést,
- aby bylo zabráněno napadení nebo agresí,
- pokud se nějaký jednatel pokusil uprchnout z kontrolního stanoviště nebo z hraničního přechodu,
- pokud se zadržený narušitel pokusil uprchnout nebo pokud neuposlechl rozkazů

⁹⁶ FÜHR, Wieland, Berliner Mauer und innerdeutsche Grenze, Michael Imhof Verlag, 2008, ISBN 978-3-86568-163-8.

⁹⁷ FUNDER, Anna, Stasiland: True Stories from Behind the Berlin Wall, London: Granta Books, 2003, ISBN 9781862076556.

⁹⁸ FÜHR, Wieland, Berliner Mauer und innerdeutsche Grenze, Michael Imhof Verlag, 2008, ISBN 978-3-86568-163-8.

- jestliže pohraniční stanoviště ohrozil nějaký letoun nebo pokud přistál na území NDR.⁹⁹

V případě, že byl hlídkou odhalen jednotlivec, který se snažil proniknout přes hranici nebo se chystal spáchat nějaký trestný čin, příslušník pohraniční stáže zvolal: „Halt! Grenzposten. Hände hoch!“ (Stůj! Pohraniční hlídka. Ruce vzhůru!) anebo „Halt, stehenbleiben oder ich schiesse!“ (Stůj nebo budu střílet!). Pokud narušitel tohoto rozkazu neuposlechl, vypálil příslušník pohraniční stáže varovný výstřel. V případě, že ani poté narušitel rozkazu neuposlechl, byl zastřelen. Mohlo dojít i k situaci, že se uprchlík nacházel ve větší vzdálenosti a rozkaz neslyšel a v tom případě mohl být zastřelen bez varovného výstřelu. Pokud se k útěku chystal někdo z řad pohraničnicků, mohl být zastřelen i bez předchozího slovního varování nebo prvotního vypálení varovného výstřelu. Existovaly i situace, kdy pohraničníci střílet nesměli a to například v případě, pokud na nějaké straně plotu stáli nevinní přihlížející (především ženy a děti) nebo pokud situace střelbu již neumožňovala (narušitel se již dostal na území SRN). Pokud se podařilo případného uprchlíka zadržet, byl hlídkou informován o tom, že je zadržen a hrozily mu až tři roky a později až osm let ve vězení, ale pokud byla k zadržení připojena i další obvinění jako například z pašování nebo napadení příslušníka střežícího hranici, trest se navyšoval. Pokud se však o útěk pokusil příslušník z řad strážců hranice, byl rovnou odsouzen k šesti letům za dezerci.¹⁰⁰

⁹⁹ ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

¹⁰⁰ SCHULTKE, Dietmar, Keiner kommt durch: Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer 1945-1990, Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2008, ISBN 9783746681573.

3 Důsledky vzniku zdi

Výstavba Berlínské zdi a VNH měla i své dalekosáhlé důsledky a to především na budoucí život civilních obyvatel Berlína. Hlavní rozdíly vznikaly především v oblasti politického režimu, životní nebo sociální úrovně obyvatel. Jak je dále popsáno v kapitole číslo čtyři, mnozí z nich se vzniklou situací nesouhlasili, a proto podnikali různé pokusy o překonání hranice a mnohdy za své rozhodnutí zaplatili i svým životem, a to především v důsledku toho, že plán, který měli na útěk připravený, selhal, nebo byli o život připraveni některým z příslušníků pohraniční stráže.

3.1 Politické události po stavbě zdi

V době, kdy byla započata stavba Berlínské zdi, blížil se W. Brandt ke konci své předvolební kampaně v Hannoveru, která se týkala voleb do Spolkového sněmu. V momentě, kdy se ale dozvěděl, k jaké události došlo, bez prodlení svou kampaň ukončil a navrátil se zpět do Západního Berlína. Reakci, ke které z Brandtovy strany došlo, je možné rozdělit na dvě základní roviny. V rámci první roviny učinil W. Brandt potřebné kroky vůči západoberlínským obyvatelům. Druhou rovinu své reakce zahájil W. Brandt až o několik hodin později a v rámci ní vystoupil směrem k západoněmeckým politikům a představitelům SRN. Toto jednání je možné chápat jako odezvu na „nicnedělání“ Západu a to z toho důvodu, že během uplynulé doby nedorazila ze Západu žádná oficiální prohlášení nebo politické vzkazy pro obyvatele a už vůbec ne nějaká zpráva, která by prokazovala spojenecké záruky. Překvapivým také bylo, že se ke vzniklé události v Západním Berlíně nevyjádřil ani Bonn.¹⁰¹

První veřejnou reakcí na situaci byl projev K. Adenauera, ke kterému došlo dne 14. srpna 1961 v Řezně. V průběhu celého svého projevu označil K. Adenauer počínající stavbu zdi za pouhou snahu komunistů jak napomoci západoberlínské a spolkové SPD k úspěchu ve volbách. K. Adenauer chtěl mít také dobré vztahy s katolickými konzervativci a z toho důvodu se před katolicky založenými potencionálními voliči snažil snížit věrohodnost a důstojnost W. Brandta. Brandt tedy stál před rozhodnutím, jestli se pustit do přímého boje se spolkovým kancléřem a učinit ze vzniklé berlínské situace jedno z témat předvolebního boje, nebo ponechat projev bez jakékoliv reakce. Rozhodnutí o reakci W. Brandta na K. Adenauera se neslo pouze

¹⁰¹ NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

v duchu poklidného nesouhlasu, který W. Brandt vyjádřil dne 15. srpna 1961 v tiskovém prohlášení, ve kterém jen zdůraznil, že byl K. Adenauerem slovně napaden. Takovouto formu reakce je možné považovat za velice umírněnou a pravděpodobně se k ní W. Brandt přiklonil i z důvodu toho, že si nemohl a hlavně nechtěl dovolit zhoršit si již tak špatné vztahy s kancléřem K. Adenauerem.¹⁰²

Brandt se také snažil o komunikaci s obyvateli Západního Berlína, přičemž jeho hlavním cílem bylo zklidnění a zmírnění atmosféry, která byla v ulicích města všudypřítomná. Zklidnění atmosféry mezi obyvateli mělo pro W. Brandta velký význam, jelikož jinak hrozil vznik nepokojů nebo otevřených konfliktů s východoněmeckými pohraničními jednotkami. Na den 16. srpna 1961 si W. Brandt naplánoval své první velké veřejné mediální vystoupení před obyvateli Západního Berlína. Ve stejný den se konala i mohutná demonstrace, která byla zapříčiněna tím, že celá vzniklá situace kolem stavby zdi byla pod zarputilým mlčením a to jak K. Adenauera, tak i Spolkového sněmu, což v obyvatelích vyvolalo velké rozhořčení. Pro demonstranty byl jediným „zastáncem“ právě W. Brandt, a jelikož chtěli jeho kroky a rozhodnutí podpořit a zároveň vyjádřit svůj nesouhlas s mlčenlivostí ostatních politických představitelů, drželi v rukách transparenty s různými hesly jako například: „Von Westen verraten?“ (Zrazení Západem?) nebo „Wo sind unsere Schutzmächte?“ (Kde jsou naši ochránci?).¹⁰³

Hned v začátku svého projevu W. Brandt zkritizoval Sovětský svaz a také W. Ulbrichta za porušení čtyřmocenského statutu, který byl Berlínu přidělen. Ve druhé části svého proslovu se zmínil o provozu S-Bahn, který na základě poválečných spojeneckých ujednání zůstal pod vedením Východního Německa (viz kapitola 2. 4. 1). Jelikož byla situace i nadále velice nestabilní a mohlo kdykoliv dojít k její snadné eskalaci, používal proto W. Brandt ke komunikaci se západoberlínskými obyvateli i pravidelné rozhlasové vysílání, ve kterém byl zahrnut i pořad s názvem „Wo uns der Schuh drückt? (Kde nás tlačí bota?). V rámci tohoto rozhlasového pořadu, který byl vysílán jedenkrát v týdnu, reagoval starosta západního Berlína W. Brandt na podněty ze strany posluchačů a na stávající situaci ve městě. Již dne 20. srpna 1961 v rámci tohoto rádiového vysílání nastínil W. Brandt první kontury svých plánů a postupů, které se týkaly politiky Západního Berlína. Ve svém projevu tehdy uvedl: „*V rozhovorech*

¹⁰² NIGRIN, Tomáš, *Isolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

¹⁰³ MERSEBURGER, Peter, *Willy Brandt: 1913-1992 Visionär und Realist*, Deutsche Verlags-Anstalt, 2006, ISBN 978-3421042323.

s našimi spojeneckými přáteli a se spolkovou vládou se budeme snažit prosazovat další opatření, aby byl Berlín ještě více než dnes kvetoucím městem: magnetem pro talenty, centrem pro hospodářskou produkci, centrem pro kulturu, centrem pro vědu a výchovu, vzorovým společenstvím v plném smyslu těchto slov. Naši přátelé mi řekli, že budou při nás stát.“¹⁰⁴ Avšak ani takováto činnost W. Brandta nedonutila Bonn a ani představitele západního Berlína k jakékoliv reakci, kdy by vyjádřili bezpečnostní záruky ve prospěch západního Berlína. Na základě všech zmíněných událostí, které zůstaly bez povšimnutí, se W. Brandt rozhodl zaslat dopis stávajícímu americkému prezidentovi J. F. Kennedymu. Dopis W. Brandta nezůstal bez povšimnutí, ba naopak donutil amerického viceprezidenta Lyndona B. Johnsona k návštěvě západního Berlína a to v co nejbližší době. Dne 24. srpna 1961 při návštěvě západního Berlína ve svém projevu podpořil L. B. Johnson argumentaci a názory W. Brandta ohledně otázky vztahů se Západem.¹⁰⁵

Skutečnost, že L. B. Johnson přijel, byla obrovskou demonstrací americko-západoberlínské sounáležitosti. Událost ohledně příjezdu amerického viceprezidenta byla pro novináře natolik unikátní, že o ní informovala téměř všechna média jako například: *Welt am Sonntag*, *Berliner Morgenpost*, *Bild Zeitung*, *Der Abend*, *Nachtdepesche* a mnoho dalších a povětšinou i na titulní straně (obrázky č. 10 a 11). Fakt, že se většinou na fotografiích, které byly následně tištěny v médiích, vedle L. B. Johnsona vyskytoval W. Brandt, měl za důsledek zvýšení jeho popularity mezi západoberlínskými obyvateli. Sovětský svaz si to naopak vykládal jako agresivní postup západních imperialistů. Společně s L. B. Johnsonem se na návštěvu západního Berlína vydal i generál Lucius D. Clay (organizátor leteckého mostu v době první berlínské krize).¹⁰⁶

¹⁰⁴ Willy Brandt Archiv, Berlin, Willy Brandt – Publikationen, A3/123, 16. – 20. 8. 1961. Wir werden in weiteren Besprechungen sowohl mit unseren alliierten Freunden als auch mit der Bundesregierung alle Vorsorgen dafür treffen haben, dass Berlin in noch stärkerem Maße als bisher eine blühende Stadt wird: ein Magnet für Talente, ein Zentrum der industriellen Produktion, ein Zentrum der Kultur, ein Zentrum von Wissenschaft und Erziehung, ein vorbildliches Gemeinwesen in vollem Umfang dieses Wortes. Unsere Freunde haben mir gesagt, dass sie bei uns hierbei beistehen wollen.

¹⁰⁵ NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

¹⁰⁶ Tamtéž.

Obrázek 10: Titulní strana novin *Welt am Sonntag*, zdroj: NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.*

Obrázek 11: Titulní strana novin *Berliner Morgenpost*, zdroj: NIGRIN, Tomáš, *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.*

Až po návštěvě L. B. Johnsona se do Západního Berlína rozhodl přijet i spolkový kancléř K. Adenauer. Adenauerova návštěva se konala dne 22. srpna 1961 a odehrála se v nepříliš příjemné a uvolněné atmosféře, jelikož západoberlínští obyvatelé dávali velmi najevo svůj nesouhlas s jeho dosavadní nečinností, ale význam samotné cesty K. Adenauera zastínil všechny jejich pochybnosti.¹⁰⁷ Blízký přítel K. Adenauera a spolkový ministr zahraničí Heinrich Brentano nenechal bez povšimnutí dopis, který W. Brandt adresoval americkému prezidentovi J. F. Kennedymu, jelikož nebyl ztotožněn s Brandtovým způsobem komunikace vůči J. F. Kennedymu. Svůj nesouhlas Brandtovi sdělil i v dopise, který mu dne 8. září 1961 zaslal. Brentanova primární kritika W. Brandta byla směřována na to, že spolkové úřady nebyly o odeslání dopisu J. F. Kennedymu s předstihem informovány a že s nimi nebyl konzultován jeho obsah. Toto rozhořčení vyplynulo ze situace, kdy se o doručení dopisu spolkové úřady dozvěděly prostřednictvím německého velvyslanectví ve Washingtonu. Další kritika na osobu W. Brandta byla uvalena ze strany H. Brentana za dopis ze dne 22. srpna

¹⁰⁷ MERSEBURGER, Peter, Willy Brandt: 1913-1992 Visionär und Realist, Deutsche Verlags-Anstalt, 2006, ISBN 978-3421042323.

1961, který byl adresovaný indickému premiérovi Džaválharlálovi Nehruovi, ve kterém ho Brandt informoval o vývoji na jednotlivých sektorových hranicích v Berlíně.¹⁰⁸

K dalším neshodám mezi Bonnem a Berlínem ohledně otázky zahraničních kontaktů a aktivit došlo ještě mnohokrát. Ke stabilizaci a ujasnění vzájemných vztahů a postupů došlo až v první polovině roku 1962, kdy došlo ke zřízení funkce tzv. styčného důstojníka pro oficiální komunikaci se Západním Berlínem¹⁰⁹, který informoval spolkovou vládu o činnostech západoberlínského magistrátu. Skutečnost, že došlo k jakémusi ustálení postupů, je patrná například v dopise, kterým byl W. Brandtem odeslán spolkovému kancléři K. Adenauerovi, ve kterém mu sděluje, že se chystá adresovat další dopis americkému prezidentovi J. F. Kennedymu, který mu bude ještě před jeho odesláním poskytnut ke schválení. Postupem času došlo k normalizaci stavu a Západní Berlín již nadále nepodnikal samostatné akce týkající se zahraniční politiky.¹¹⁰

3.1.1 John Fitzgerald Kennedy

V roce 1963 se i J. F. Kennedy rozhodl k několikadenní návštěvě Berlína. Návštěva se uskutečnila u příležitosti patnáctého výročí tzv. vzdušného mostu (1948-1949). Svou cestu započal dne 22. června v ranních hodinách a na letišti Köln-Wahn¹¹¹ se svým letadlem přistál druhý den ráno, tedy 23. června, kde ho ihned přivítal spolkový kancléř K. Adenauer a společně odjeli na radnici v Kolíně nad Rýnem, kde se J. F. Kennedy přivítal i s ostatními představiteli. Následujícího dne 24. června došlo posléze k otevření diskuse mezi J. F. Kennedym a K. Adenauerem. Po skončení krátké diskuse se oba představitelé přesunuli do vily Hammes Schmidt, kde se Kennedy setkal se 150 členy různých organizací a podepsal chartu, která dala vzniknout Německým mírovým organizacím. Ještě téhož dne se J. F. Kennedy setkal i se starostou západního Berlína, Willy Brandtem. Dne 25. června se zabýval J. F. Kennedy převážně politickými záležitostmi a setkáními s různými představiteli jako byl například tehdejší vicekancléř Ludwig Erhard nebo ministerským předseda Georg-August Zinn.¹¹²

¹⁰⁸ KEMPE, Frederick, Berlin 1961: Kennedy, Khrushchev, and the Most Dangerous Place on Earth, Berkley; Reprint edition, 2012, ISBN 978-0425245941.

¹⁰⁹ oficiální označení: pověřenec pro Berlín v Bonnu

¹¹⁰ NIGRIN, Tomáš, Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, Praha: Dokořán, 2013, ISBN 978-80-7363-573-2.

¹¹¹ Mezinárodní letiště mezi městy Kolín nad Ránem a Bonn. Původně bylo letiště postaveno na počátku druhé světové války v roce 1939 pro potřeby německého válečného letectva - Luftwaffe.

¹¹² PROVAN, John, Ich bin ein Berliner!: John F. Kennedys Deutschlandbesuch 1963, Alles über Berlin, 2013, ISBN 978-3863681128.

Následující den, tedy 26. června navštívil J. F. Kennedy Braniborskou bránu, hraniční přechod Checkpoint Charlie a radnici v Shönebergu, před níž se uskutečnil jeho projev k občanům Berlína (obrázek č. 12). Před radnicí se sešlo téměř půl milionu západoberlínských obyvatel, kteří si chtěli projev J. F. Kennedyho poslechnout. V rámci projevu vyjádřil i svou solidaritu a sounáležitost vůči Spolkové republice Německo a na závěr své řeči pronesl větu, která následně vstoupila do dějin a zároveň v obyvatelích Západního Berlína vyvolala ujištění, že Američanům není jejich další osud lhostejný.¹¹³ Znění této věty bylo: „*Jsem Berličan!*“.¹¹⁴

Obrázek 12: Projev J. F. Kennedyho v Berlíně dne 26. června 1963, zdroj: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/love-struck-photographs-of-jfks-visit-to-berlin-50-years-ago-reveal-a-nation-instantly-smitten-8656316.html>

3.1.2 Martin Luther King

Dne 12. září 1964 navštívil Berlín i tehdejší americký baptistický kazatel a jeden z nejvýznamnějších vůdců afroamerického hnutí za občanská práva, Martin Luther King junior. Do Berlína byl pozván W. Brandtem, aby se účastnil pamětního obřadu na J. F. Kennedyho, který byl o rok dříve zavražděn. V rámci své návštěvy projevil i svůj názor na stavbu Berlínské zdi a dokonce i přes velké riziko přijal pozvání pastora Heinricha Grübera a překročil hranici do východního Berlína, kde zdejším občanům dne 13. září v kostele svaté Marie přednesl dvě svá kázání. Stejně jako v projevu

¹¹³ PROVAN, John, *Ich bin ein Berliner!: John F. Kennedys Deutschlandbesuch 1963, Alles über Berlin*, 2013, ISBN 978-3863681128.

¹¹⁴ *Ich bin ein Berliner!*

J. F. Kennedyho tak i v poselství M. L. Kinga byla obyvatelům Berlína vyjádřena solidarita.¹¹⁵ V poselství M. L. Kinga pro obyvatele východního Berlína zazněly také tyto věty, které vystihovaly Kingovy pocity ze stavby Berlínské zdi: „*Symbol dělení lidí na povrchu země. Neboť zde na obou stranách zdi jsou Boží děti a žádná umělá bariéra nemůže tuto skutečnost zničit. Bez ohledu na překážky rasy, víry, ideologie nebo národnosti existuje nevyhnutelný osud, který nás spojuje dohromady. Existuje obyčejná lidskost, která nás činí citlivými na utrpení jednoho druhého.*”¹¹⁶

3.1.3 Ludwig Erhard

Stejně jako předešlé osobnosti, je Ludwig Erhard spojen s Berlínskou zdí. Jakožto nástupce K. Adenauera v roce 1963 to neměl jako nastupující spolkový kancléř vůbec lehké, protože jeho politika byla v mnoha ohledech srovnávána s tou, kterou vedl K. Adenauer. Na rozdíl od svého předchůdce byl L. Erhard spíše zastáncem diskusí, než aby činil rozhodování o politických záležitostech státu sám. L. Erhard za své vlády zaznamenal i úspěchy a to převážně v rámci zahraniční politiky. Erhard kladl velký důraz i na vzájemnou spolupráci s USA a s tím tehdejší vládnoucí koalici CDU-CSU moc nesouhlasila.¹¹⁷

L. Erhard ve své politice sázel především na zhoršující se ekonomickou situaci v SSSR. Kromě peněžních prostředků plánoval Moskvě poskytnout i průmyslová zařízení, která by přispěla k jejímu rozvoji. V rámci tohoto plánu byl přesvědčen o tom, že N. S. Chruščov projeví souhlas s postupným uvolňováním „ochranné ruky“ nad komunistickou NDR. Tento visionářský počín byl USA nazván jako „Erhardův plán“, který se měl skládat ze čtyř fází:

- odstranění Berlínské zdi,
- znovusjednocení Německa,
- poskytnutí Němcům práva na sebeurčení,
- „svoboda pro Německo“.¹¹⁸

¹¹⁵ PAULICK, Jane, Remembering Martin Luther King's visit to Berlin, [online], Dostupné z: <https://www.dw.com/cda/en/remembering-martin-luther-kings-visit-to-berlin/a-17907455>, 2014, [cit. 2019-04-15].

¹¹⁶ A symbol of the divisions of men on the face of the earth. For here on either side of the wall are God's children and no man-made barrier can obliterate that fact. Regardless of the barriers of race, creed, ideology, or nationality, there is an inescapable destiny which binds us together. There is a common humanity which makes us sensitive to the sufferings of one another.

¹¹⁷ WELGE, Helmut, Bundeskanzler Ludwig Erhard: Außenpolitiker im weltpolitischen Wandel, Berliner Wissenschafts-Verlag, 2018, ISBN 978-3830538585.

¹¹⁸ Tamtéž

V případě, že by došlo k uskutečnění tohoto plánu, byl L. Erhard ochotný poskytnout nemalou peněžní sumu. Tehdejší americký velvyslanec v Bonnu, George Crews McGhee, nepovažoval Erhardův plán za originální a dokonce ho označil jako politicky naivní. Podobný názor stejně jako G. C. McGhee zastávalo i americké ministerstvo zahraničí, jehož názor byl takový, že tzv. Erhardův plán je nedomyšlený a hlavně nerealistický. I přes velkou kritiku, která se na jeho plán snesla, se rozhodl seznámit se svými záměry i amerického prezidenta J. F. Kennedyho. Ke schůzce s Kennedym ale už nedošlo, protože ještě předtím na něj byl spáchán atentát, který nepřežil, a proto další jednání pokračovala s nástupcem Kennedyho, L. B. Johnsonem, který však L. Erhardovi nebyl nakloněn a nechtěl se jeho plánem zabývat. Až v roce 1964 sám L. Erhard uznal, že jeho plán není z politického hlediska reálný.¹¹⁹

3.1.4 Erich Honecker

Nástupce W. Ulbrichta, německý komunisticky orientovaný politik a generální tajemník Ústředního výboru SED, Erich Honecker, stál mezi lety 1971-1989 v čele NDR. V roce 1976 byl jmenován předsedou Státní rady NDR a po získání nejvyššího jak stranického tak i státního postu se považoval za nikým a ničím omezovaného vůdce Východního Německa. Pod vedením E. Honeckera došlo k velkému nárůstu životní úrovně východoněmeckých obyvatel, z čehož plyne jeho přirozený zájem o blaho všech občanů NDR. Nikdy však nedopustil, aby došlo k náznaku jakéhokoliv odporu nebo kritiky jeho vlády. Za vlády E. Honeckera došlo nejen k výraznému zlepšení vztahů mezi západoevropskými státy a NDR, ale i k vylepšení vzájemných vztahů se Západním Německem. E. Honecker se také stal první a zároveň posledním nejvyšším východoněmeckým představitelem, který se vydal na oficiální návštěvu Západního Německa (září 1987). I přesto, že se mu podařilo s mnoha státy vylepšit vzájemné vztahy, byl zarytým odpůrcem sjednocení Německa. Jedním z hlavních Honeckerových rysů totiž byla absolutní oddanost SSSR. Po mnoha změnách, které poté následovaly, byl E. Honecker v roce 1989 donucen k odstoupení ze všech postů, které až doposud zastával, ale ještě předtím, jelikož byl odpůrcem sjednocení Německa, prohlásil větu, v níž vyjádřil svůj souhlas s vybudováním Berlínské zdi.¹²⁰ Znění této věty bylo:

¹¹⁹ WELGE, Helmut, Bundeskanzler Ludwig Erhard: Außenpolitiker im weltpolitischen Wandel, Berliner Wissenschafts-Verlag, 2018, ISBN 978-3830538585.

¹²⁰ Tamtéž.

*„Zed' tady bude stát 50, nebo klidně i 100 let, dokud bude potřebná.“*¹²¹

3.1.5 Helmut Kohl

Jedním z dalších politických představitelů, kteří rozhodovali o dění v Berlíně, byl i konzervativce a dlouholetý předseda Křesťanskodemokratické unie (CDU), Helmut Kohl, který v období 1. říjen 1982 – 3. říjen 1990 zastával funkci spolkového kancléře pro Západní Německo. Svou politickou činností se zasloužil o rozvoj SRN a především měl velký podíl na tom, že došlo ke znovusjednocení Německa.¹²²

Ve svých politických činnostech navázal v mnoha ohledech i na svého předchůdce Helmuta Schmidta. V září roku 1984 se ve Verdunu setkal s tehdejším francouzským prezidentem Françoisem Mauricem Marie Mitterrandem. Tato schůzka měla jak pro Francii, tak i pro Německo velký význam, jelikož došlo ke smíření obou států. V roce 1987 pozval H. Kohl východoněmeckého předsedu státní rady E. Honeckera, aby navštívil Západní Německo. V květnu roku 1988 se H. Kohl vydal jako první kancléř Západního Německa na soukromou třídenní cestu do NDR, kdy se chtěl na vlastní oči přesvědčit o stávající situaci. Roku 1990 se však svého nejvyššího politického cíle dočkal. Dne 3. října 1990 opravdu ke znovusjednocení Východního a Západního Německa do jednoho státu došlo. Této události předcházela právě pád Berlínské zdi (viz kapitola 5).¹²³

„My Němci toho nemáme v historii moc, na co můžeme být hrdí. Ale máme hodně důvodů, abychom byli hrdí na sjednocení Německa.“

(Helmut Kohl)

3.2 Životní rozdíly mezi Východem a Západem

Nejmarkantnějším rozdílem, který na základě výstavby Berlínské zdi mezi oběma částmi Berlína vznikl, byla diametrální rozdílnost ve státním zřízení a formě vlády obou vzniklých států. Zatímco Západ spadal pod demokraticky vedený režim, Východ byl zastáncem režimu komunistického. Od toho, k jakému režimu byla která část Berlína přikloněna, se dále odvíjely i další rozdíly, které byly zcela zřejmé. K primárním

¹²¹ Die Mauer wird in 50 und auch in 100 Jahren noch bestehen bleiben, wenn die dazu vorhandenen Gründe noch nicht beseitigt sind.

¹²² SCHWARZ, Hans-Peter, Helmut Kohl: Eine politische Biographie, 3. Auflage, Deutsche Verlags-Anstalt, 2012, ISBN 978-3421044587.

¹²³ Tamtéž.

odlišnostem došlo zejména v odvětví ekonomiky, průmyslu, nabídky pracovních příležitostí, sociální anebo životní úrovně obyvatel (viz tabulka č. 1).¹²⁴

Tabulka 1: Porovnání politického systému SRN a NDR, zpracováno podle Philipp Guttman – Vergleich der politischen Systeme in BRD und DDR

	SRN	NDR
Ideologie	princip právního a sociálního státu	socialisticky orientovaný stát (podle sovětského modelu)
Ústava	oddělení mocí	jednotnost mocí (stát a politické strany jsou propojené)
Politické strany	CDU, CSU, SPD, FDP, Die Grünen, atd.	SED
Politické orgány	spolkový sněm, spolková rada, spolková vláda	lidový sněm, ministerská rada, státní rada
Správa státu	federální, nezávislá	centrální (politická a společenská nadvláda SED)
Volby	tajné, demokratické	veřejné (volba z jedné politické strany)
Svoboda názoru	žádná omezení	zákaz veřejné kritiky, cenzura veškerého tisku
Veřejné organizace	Politicky nezávislé	FDJ a FDGB závislé na SED
Veřejné služby a bezpečnost	BND, ústavní ochrana, BKA	Ministerstvo pro státní bezpečnost (Stasi)
Ekonomika	tržní zaměřená na průmysl (rychlý vzestup státu po 2. sv. válce)	centrální plánování zaměřené na zemědělství
Nezaměstnanost	částečná bez zásahů státu	žádná (každému byla státem přidělena práce)
Měsíční čistý příjem	cca 1 700 německých marek	cca 900 německých marek

Legenda: **CDU** – Křesťanskodemokratická unie (Christlich Demokratische Union Deutschlands), **CSU** – Křesťansko-sociální unie (Christlich-Soziale Union), **SPD** – Sociálnědemokratická strana německa (Sozialdemokratische Partei Deutschlands), **FDP** - Svobodná demokratická strana (Freie Demokratische Partei), **Die Grüne** – Zelení, **SED** – Sjediněná socialistická strana Německa (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands), **FJD** – Svobodná německá mládež (Freie Deutsche Jugend), **FDGB** – Svobodný německý odborový svaz (Freier Deutscher Gewerkschaftsbund), **BND** – Spolková zpravodajská služba (Bundesnachrichtendienst), **BKA** – Spolkový kriminální úřad (Bundeskriminalamt)

¹²⁴ BÖSENBERG, Jost-Arend a Johann-Friedrich HUFFMANN, Mauerjahre: Leben im geteilten Berlin, Edel Books - Ein Verlag der Edel Germany, 2011, ISBN 978-3841901040.

4 Pokusy o překonání zdi

Jak již bylo výše, a to v kapitole 2.5, zmíněno, za dobu své existence si Berlínská zeď vyžádala mnoho obětí, a to jak z řad občanů, tak i z řad policistů a vojáků, kteří hranici střežili. Některé ze způsobů, kterými se lidé snažili hranici překonat a dostat se na „druhou stranu“, budou popsány v této kapitole. Dále je tato kapitola zaměřena na seznámení se s některými příběhy lidí, kterým se překonat hranici nepodařilo, a při útěku byli příslušníky střežícími hranici usmrceni.

4.1 Útěky jednotlivců i skupin z Východu na Západ

Zpočátku, když byla Berlínská zeď ještě ve svém počátku, pokoušeli se lidé svůj odpor vůči ní dát najevo především bouřlivými protesty a demonstracemi, které musely být i v mnoha případech rozehnány policií a vodními děly. Z předešlých kapitol je také již zjevné, že obyvatelům Berlína se situace kolem stavby Berlínské zdi moc nezamlouvala a už vůbec ne ten fakt, že v každé části bude životní, sociální nebo politická úroveň naprosto odlišná. Mnoho lidí se proto rozhodlo, a to buď v počátcích stavby zdi, nebo i poté, co byla zeď postavena dostat se jakýmkoliv způsobem a za každou cenu na „druhou“ stranu. K útěkům docházelo z velké části tak, že se o překonání hranice pokoušeli převážně jednotlivci, ale v několika případech došlo i k útěkům nebo pokusům o útěk dokonce v rámci vícečlenných skupin osob. Jednou z pravděpodobně nejangažovanějších skupin v oblasti uprchnutí na Západ byla tzv. Girmann Gruppe (Girmannova skupina),¹²⁵ která se převážně specializovala na falšování dokladů nebo dokumentů a na vymýšlení způsobů, jak nejbezpečněji a nejlépe na Západ uniknout.¹²⁶

K hromadným útěkům byly nejčastěji používány podzemní tunely nebo různé dopravní prostředky a to nejčastěji automobily nebo autobusy. První tunel byl vytvořen již v roce 1961 a tím posledním se stal tunel z roku 1985. V konečném počtu bylo vyhotoveno kolem šedesáti tunelů, které sloužily k útěkům na Západ. Asi nejslavnějším tunelem, který byl pro útěk mezi oběma Berlíny použit a to v roce 1964, se stal „Tunnel

¹²⁵ Skupina byla založena třemi bývalými studenty Svobodné univerzity v Západním Berlíně, a to Detlefem Girmannem, Dieterem Thiemim a Bodem Köhlerem. Skupina byla v aktivní činnosti od roku 1961 poté, co byla postavena Berlínská zeď a až do roku 1965. Za dobu své existence napomohla tato skupina cca 500 občanům východního Berlína ke svobodě.

¹²⁶ VEIGEL, Burkhard, Wege durch die Mauer: Fluchthilfe und Stasi zwischen Ost und West, Berliner Unterwelten e. V, ISBN 978-3-943112-09-2.

57“.¹²⁷ V případě, že došlo příslušníkem pohraniční stráže k odhalení nějakého z tunelů, následovalo jeho okamžité zabetonování a následně takový tunel podléhal větší pozornosti ze stran vojenských nebo policejních hlídek (obrázek č. 13).¹²⁸

Obrázek 13: Kontrola jednoho z tunelů příslušníkem Vopo, zdroj: TAYLOR, Frederick, *Berlínská zeď*: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989. Praha: BB/art, 2008. ISBN 978-80-7381-413-7.

V některých případech docházelo i ke kurióznějším způsobům, jak najednou dostat přes hranici větší počet osob. Jedním takovým byl i ten, kdy si v roce 1979 dvě rodiny doma vyrobily jakýsi horkovzdušný balón, kterým poté hranici mezi Východem a Západem skutečně překonaly. Pokud došlo při útěku k přistizení některé z civilních osob hlídkou, došlo k jejímu zatčení a poté byl takový člověk poslán před soud a pak do vězení, ale pokud nebyl rozkaz příslušníka uprchlíkem uposlechnut, mohl být takový člověk v krajním případě i zastřelen. V případě, že se o dezerci na Západ pokusil někdo z příslušníků pohraniční stráže, policie nebo hlídek, byl většinou bez varování rovnou zastřelen.¹²⁹

Kromě již zmíněných možností, jak uniknout na Západ došlo k použití i jiných způsobů, jako třeba v případě, kdy si skupinka mladíků podomácku vyrobila kopie sovětských uniforem, na které přidělali rudé hvězdy z papírové lepenky, a k útěku jim posloužilo ukradené sovětské auto s falešnou státní poznávací značkou. Při hraniční

¹²⁷ Název „Tunnel 57“ dostal podle toho, že se pomocí něho do západního Berlína uteklo 57 osob. Jedna osoba v průběhu tohoto útěku přišla při střelbě o život. Touto osobou byl východoněmecký strážce Egon Schultz, který podlehl zranění od západoněmeckého „únikového“ pomocníka, Christiana Zobela. Celková délka tohoto tunelu byla více jak 140 metrů. Památnou desku na vzpomínku této události je dnes možné nalézt v prostorách památníku Gedenkstätte Berliner Mauer.

¹²⁸ ARNOLD, Dietmar a Sven Felix KELLERHOFF, *Die Fluchttunnel von Berlin*, Propyläen-Verlag, ISBN 9783549073414.

¹²⁹ STIEF, Martin, *Desertionen im geteilten Berlin: Bekämpfung von Fahnenfluchten aus den Reihen der Bereitschaftspolizei im Jahr des Mauerbaus*, Berlin, 2011, ISBN 978-3-942130-73-8.

kontrole díky svým uniformám nepodlehli žádnému podezření z řad příslušníků stráže a hranici bez problému přejeli. I další z těch, kteří překročili hranici, použil velmi kuriózní metodu, kdy se mu podařilo obstarat si tak nízký sportovní automobil, že závorou, která se nacházela na hraničním přechodu, prostě a jednoduše podjel.¹³⁰

V jiných případech však lidé, kteří se snažili uprchnout, takové štěstí neměli. K takovým případům se řadí například příběh Rudolfa Urbana, který se pokoušel dostat se na Západ tak, že chtěl skočit z okna jednoho domu do druhého, jenž se nacházel na západní straně. Tento pokus mu však nevyšel a průběhu skoku se zřítíl na zem a vzápětí svým zraněním na místě podlehl. I v případě hromadných útěků docházelo k situacím, kdy plán nevyšel, a lidé, kteří se útěku účastnili, přišli o život. Takto tragicky dopadl i hromadný únik lidí, kteří chtěli hranici projet v ukradeném autobuse. Když pohraničníci viděli, že se autobus se skupinkou osob blíží k hranici, začali ihned po něm střílet a několik kulek zasáhlo i osoby v autobuse a došlo k jejich usmrcení.¹³¹

Jelikož v době existence zdi došlo k mnoha pokusům o únik na Západ a to jak těch, které dopadly dobře, ale i těch, které skončily smrtí osob, jsou v dalších podkapitolách podrobněji přiblíženy ty, které se mohou „pyšnit“ něčím, co je činí unikátními.

4.1.1 Conrad Hans Schumann

Jak již bylo výše v některých kapitolách zmíněno, kromě civilních osob se o útěk na Západ pokoušeli i příslušníci z řad vojenských hlídek střežící hranice. Jedním z těch, kterým se únik podařil, byl i mladý voják, Conrad Hans Schumann. Ve svých pouhých devatenácti letech se stal příslušníkem NVA a jeho úkolem, jako všech ostatních členů NVA, bylo střežení hranice. V prvních chvílích, kdy stála zatím jakási provizorní zeď z ostnatého drátu, se rozhodl k činu, který se zapsal do dějin Berlínské zdi jako první oficiální dezerte východoněmeckého vojáka na Západ. K tomuto jednání se C. H. Schumann rozhodl jen pár dní po rozhodnutí, že Berlín bude rozdělen na dvě části a to dne 15. srpna 1961. Tento jeho počín byl zdokumentován přihlížejícím fotografem Peterem Leibingem, který zrovna v okamžik, kdy C. H. Schumann přeskakuje

¹³⁰ STIEF, Martin, *Desertionen im geteilten Berlin: Bekämpfung von Fahnenfluchten aus den Reihen der Bereitschaftspolizei im Jahr des Mauerbaus*, Berlin, 2011, ISBN 978-3-942130-73-8.

¹³¹ AHONEN, Pertti, *Death at the Berlin Wall*, OUP Oxford, 2010, ISBN 978-0199546305.

na Západ, zachytil na fotografii (obrázek č. 14). Fotografie byla samotným autorem pojmenována jako „Skok do svobody“ (Leap of Freedom, Sprung in die Freiheit).¹³²

V prvních chvílích nebyl C. H. Schumann pro takovéto jednání pevně rozhodnut a nechával si ještě při výkonu své „poslední“ služby na hranici čas na rozmyšlenou. V jednom okamžiku však zahodil cigaretu, kterou zrovna držel v ruce a čin, nad kterým dlouze váhal, nakonec uskutečnil. K finálnímu rozhodnutí, že opravdu dezertuje na Západ, došel C. H. Schumann kolem 16 hodiny odpoledne. Jakmile ostnatý drát přiskočil, zahodil svou zbraň a běžel se co nejrychleji schovat do již přistaveného automobilu západoněmecké policie, aby nedošlo k jeho postihu nebo případnému zastřelení některým z dalších příslušníků hraniční stráže, kteří zrovna ve stejném okamžiku jako C. H. Schumann vykonávali svou službu na hranici.¹³³

„My nerves were at a breaking point. I was very afraid. I took off, jumped, and into the car... in three, four seconds, it was all over.“¹³⁴

(Conrad Hans Schumann)

Obrázek 14: C. H. Schumann při skoku na Západ, zdroj:
NIGRIN, Tomáš. Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi, Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-573-2.

¹³² TAYLOR, Frederick, Berlínská zeď: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989. Praha: BB/art, 2008, ISBN 978-80-7381-413-7.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Mé nervy byly v bodě zlomu. Velmi jsem se bál. Vznosl jsem se, skočil a do auta...během tří čtyř vteřin bylo po všem.

Ačkoliv mu jeho okamžik odvahy vyhrál určitou míru svobody, C. H. Schumann se stal osamělým a izolovaným, schopným komunikovat se svou rodinou ve východní části Berlína pouze prostřednictvím dopisů, které pečlivě sledovala Stasi, která ho chtěla nalákat zpátky na Východ, aby byl za svůj čin potrestán. Poté, co Berlínská zeď v roce 1989 padla, byl C. H. Schumann schopný se svou rodinou opět navázat osobní kontakt, ale někteří členové ho pro jeho dezerci odsoudili a kontakt s ním nadobro přerušili. Odvaha C. H. Schumanna ovlivnila dalších více než 2 500 východoněmeckých vojáků a příslušníků pohraniční stráže, aby ho v jeho rozhodnutí odejít na Západ následovali. Jelikož byl od doby útěku na C. H. Schumanna vyvíjen obrovský nátlak převážně ze strany Stasi a trpěl depresemi, rozhodl se dne 20. června 1998 svůj život ukončit a to tak, že své rodině zanechal pouze dopis na rozloučenou a odešel do blízkého lesa, kde se oběsil. Na jeho památku byl podle fotografie P. Leibinga vytvořen pomník, na kterém je dominantním bodem právě socha C. H. Schumanna.¹³⁵

4.1.2 Michael Mayer

Jedním z dalších, komu se z řad civilních osob podařilo překonat hranici a dostat se na „druhou“ stranu, byl Michael Mayer. Tehdy jednadvacitiletý mladík se dne 13. září 1964 rozhodl, že uskuteční svůj pokus o útěk na Západ. Stejně jako v předchozím případě, kdy svůj útěk provedl C. H. Schumann, dopadlo i rozhodnutí a následný únik M. Mayera šťastně, jelikož se na jím vysněný Západ opravdu dostal.¹³⁶

Právě v časných ranních hodinách se M. Mayer rozhodl, že uskuteční svůj již předem promyšlený plán útěku, ke kterému si vybral Stallschreiberstrasse, jenž se nacházela ve středu Berlína. Jeho plán zahrnoval to, že překoná hranici východního Berlína a na západní stranu se dostane přeplaváním řeky Sprévy. Když cca po třiceti minutách plavání vystoupil z vody, uvědomil si, že se nachází stále ještě na území východního Berlína a velice se obával, že bude zatčen, ale nikdo si ho v ten okamžik nevšiml a on mohl pokračovat až k hraničnímu přechodu Checkpoint Charlie. Jakmile se však dostal blíže k ostatnímu drátu, spatřili ho příslušníci východoněmecké pohraniční stráže a začali po M. Mayerovi bez milosti střílet. Tato celá akce se udála

¹³⁵ TAYLOR, Frederick, Berlínská zeď: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: BB/art, 2008, ISBN 978-80-7381-413-7.

¹³⁶ EFFNER, Bettina a Helge HEIDEMEYER, Flucht im geteilten Deutschland, be.bra Verlag, 2005, ISBN 978-3-89809-065-0.

kolem 5:30 hodin ráno. Na prchajícího Mayera bylo vystřeleno kolem tří set nábojů, z nichž však pouze osm ho zasáhlo. Střely zasáhly M. Mayera do pravé ruky, obou nohou a do zad. Ve chvíli, kdy západoněmečtí američtí vojáci uslyšeli střelbu, šli mladému uprchlíkovi na pomoc. Seržant Hans-Werner Pool vylezl na zeď a okamžitě započal palbu proti východoněmeckým vojákům, aby mohl M. Mayer vyšplhat na zeď a dostat se tak na západní stranu zdi. Střelba neměla takové účinky, jaké by seržant H. W. Pool očekával, a proto pro zahnání východoněmeckých vojáků použil plynový granát, který je donutil ustoupit, a tudíž mohl M. Mayer vyšplhat po laně, které mu seržant Pool poskytl, na zeď a dostat se tak na Západ. Protože byl M. Mayer velice vážně po střelbě zraněn a ztratil mnoho krve, byl ihned poté, co se dostal za zeď transportován do nemocničního zařízení. Jelikož se do rukou lékařů dostal včas, tak celý incident, i přes tak vážná zranění, nakonec našťastí přežil.¹³⁷

4.2 Oběti zdi

Ani do dnešní doby se nepodařilo zjistit přesné údaje o osobách, které při svém útěku na Západ přišly o život. Již výše, a to v kapitole 2.5 bylo zmíněno číslo 240, které je však nutné brát jak se říká s rezervou, z důvodu toho, že neexistují podrobné a především úplné záznamy všech těch, kteří při útěku přišli o život. Je tedy možné spekulovat, jestli udávaný počet obětí je pouze orientační, anebo jestli se jedná o skutečný počet obětí Berlínské zdi.

4.2.1 Ida Siekmann

Právě Ida Siekmann se stala úplně první obětí Berlínské zdi, jejíž smrt byla zaznamenána. Zoufalství a bezmoc z uzavření hranic se nevyhnula právě ani Idě Siekmann, která se snažila využít situace, kdy ještě stála tzv. provizorní zeď z ostatního drátu, aby se dostala z Východu na Západ. Svůj útek měla naplánovaný tak, že vystoupá do třetího patra jednoho z domů, který stál přímo u hranice a neměl ještě zazděná okna, a skočí do záchranné plachty západoněmeckých hasičů. Útek na Západ se rozhodla uskutečnit kolem 6:50 hodin. Ještě před tím, než sama skočila, vyhodila z okna přes hranici na Západ své sbalené osobní věci a až poté učinila skok. Celý skok měla I. Siekmann pečlivě naplánovaný, avšak při dopadu došlo na nejhorší. Její doskok nebyl bohužel přesně nasměrovaný do záchranné plachty západoněmeckých hasičů

¹³⁷ EFFNER, Bettina a Helge HEIDEMEYER, *Flucht im geteilten Deutschland*, be.bra Verlag, 2005, ISBN 978-3-89809-065-0.

a naneštěstí dopadla přímo na přilehlý chodník. Ihned měla být převezena do nedalekého nemocničního zařízení, ale její zranění byla natolik vážná, že jim při převozu podlehl. Celá tato situace se odehrála jen několik málo dní po uzavření hranic, a to dne 22. srpna 1961.¹³⁸

4.2.2 Günter Litfin

Günter Litfin se stal první obětí Berlínské zdi, která byla zastřelena některým z příslušníků hraniční stráže. Celá událost ohledně útěku a smrti Güntera Litfina se odehrála jen dva dny po tragické smrti Idy Siekmann, a to dne 24. srpna 1961. Kolem 16 hodiny odpolední se teprve čtyřiaadvacetiletý Günter rozhodl, že se dostane přes hranici na „druhou stranu“. Jeho plán útěku byl zcela zřejmý, jelikož chtěl z Humboldtova přístavu, který se naházel na řece Sprévě na východní straně, přeplavat na Západ. Musel tedy překonat vzdálenost mezi dvěma železničními stanicemi, a to Friedrichstrasse a Lehrter.¹³⁹

Ihned co se dostal za hranici železničního mostu, který tvořil hranici, zpozorovali ho pohraniční důstojníci a příslušníci východoněmecké policie. G. Litfinovi bylo přikázáno, aby se okamžitě vrátil zpět na východoněmeckou stranu, ale on rozkaz neuposlechl a plaval dál k Západu. Ještě před tím, než stihl vystoupit z vody, byl zasažen několika výstřely, z nichž jeden G. Litfina zasáhl přímo do zadní části hlavy. Zranění hlavy mělo pro mladého Güntera fatální následky, jelikož jim ještě ve vodě podlehl. Až za dlouhé tři hodiny došlo východoněmeckými příslušníky hasičského sboru k vytažení bezvládného těla z vody. Následného pohřbu se zúčastnili i příslušníci Stasi, kteří celou situaci bagatelizovali a tvrdili, že vše bylo pouhá náhoda, aby nedošlo k odhalení pravdy, jak se skutečně celá událost ohledně smrti G. Litfina odehrála.¹⁴⁰

Kousek od železničního mostu na řece Sprévě vznikla památná deska (obrázek č. 15), která do dnešního dne připomíná jeho smrt. Günterův bratr Jürgen Litfin vytvořil z vlastní iniciativy v jedné z věží bývalých vojsk NDR pro svého zesnulého bratra památník, který je pro veřejnost přístupný. (obrázek č. 16).¹⁴¹

¹³⁸ HERTLE, Hans-Hermann a Maria NOOKE, *The Victims at the Berlin Wall 1961-1989: A Biographical Handbook*, Ch. Links Verlag, 2011, ISBN 978-3861536321.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ BERLIN. DE, *Berliner Mauer: Gedenkstätte Günter Litfin* [online], Dostupné z: <https://www.berlin.de/mauer/orte/gedenkstaetten/gedenkstaette-guenter-litfin/>, [cit. 2019-04-04]

Obrázek 15: Památná deska v Humboldtově přístavu, zdroj: Futurberlin: André Franke

Obrázek 16: Památník Güntera Litfina, zdroj: Stiftung Berliner Mauer

4.2.3 Peter Fechter

Přibližně rok ode dne, kdy Berlínská zeď rozdělila město na dvě části, se teprve osmnáctiletý Peter Fechter rozhodl, že uprchne přes hranice. Společně s Peterem se pro útěk rozhodl také jeho kamarád, Helmut Kulbeik. Oba mladíci měli v plánu ukrýt se v truhlářské dílně, která se nacházela v Zimmerstrasse ve východní části Berlína, a poté v příznačný moment skočit z okna do tzv. Pásma smrti. Dále měli co nejrychleji dojít až na druhou stranu a přelézt zeď, která byla vysoká dva metry a zakončená ostnatým drátem. Cílem útěku byla čtvrť Kreuzberg v západní části Berlína, která se nacházela nedaleko od hraničního přechodu Checkpoint Charlie.¹⁴²

Poté co se dostali až ke druhé zdi, zazněly první výstřely od pohraniční stráže. H. Kulbeik se ještě včas stačil dostat přes zeď, ale P. Fechtera jedna z kulek zasáhla přímo do pánve, a proto se zdi pustil a spadl zpět na Východ do pásma smrti. Na místě, kam spadl, ležel bez povšimnutí a bez jakékoliv pomoci přibližně hodinu a to až do té doby, než v důsledku silných bolestí a masivního krvácení zemřel (obrázek č. 17). Skutečnost, že P. Fechter zemřel bez jakékoliv pomoci, byla přisuzována především tomu, že lidé ze západní strany měli strach a byli v ohrožení, protože by při záchraňování mladíka mohlo dojít k jejich zastřelení. Tato událost se do dějin Berlínské zdi a jejich obětí zapsala s datem 17. srpna 1962.¹⁴³ O tomto činu bylo informováno vedoucím mise v Berlíně i Československo (příloha č. 10).¹⁴⁴

¹⁴² FILMER, Werner a Heribert SCHWAN, *Opfer der Mauer: Die geheimen Protokoll des Todes*, C. Bertelsmann, 1991, ISBN 978-3570023198.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Národní archiv ČR v Praze, Archiv Ministerstva zahraničních věcí - výstřížkový archiv, KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, 1261/0/KSČ-ÚV-AN II, inv. číslo 350, k. 151.

Následně dne 21. srpna 1962 byl kamarád P. Fechtera, H. Kulbeik předvolán k výslechu na stanici západoněmecké policie, aby k celé situaci, která se udála dne 17. srpna 1962, podal vysvětlení. Vyjádření H. Kulbeika bylo do policejního protokolu zapsané v takovémto znění: „Mezitím jsem také došel ke zdi, vyskočil na ni a protáhl se ostatním drátem na zdi. Proč Petr nevylezl, měl by být na zdi přede mnou, nevím. Neřekl ani slovo a měl jsem dojem, když zazněly výstřely, že Peter Fechter dostal šok. Zavolal jsem na něj nahlas: „Pojd', tak pojd'!“ Ale nehýbal se.“¹⁴⁵

Obrázek 17: Postřelený Peter Fechter, zdroj: NIGRIN, Tomáš, Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi. Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-573-2.

Na přesném místě skonu P. Fechtera byl nejprve postaven kříž a později v roce 1990 došlo k vybudování památníku s názvem Peter-Fechter-Stelle. V březnu roku 1997 stanuli dva (Rolf Friedrich a Erich Schreiber) ze tří pohraničnicků před soudem, kdy byli obviněni ze zabití P. Fechtera.¹⁴⁶ Jak R. Friedrich, tak i E. Schreiber se k činu nakonec doznali. Jelikož soud nemohl přesně určit, z jaké zbraně vyšel smrtící výstřel, poslal do vazby oba tehdejší členy pohraniční stráže.¹⁴⁷ V soudním procesu, který se týkal smrti P. Fechtera, se velmi angažovala i jeho mladší sestra Ruth Fechter, která byla v roli žalobce. Před soudem také popsala, jaké pocity v ní smrt bratra vyvolala

¹⁴⁵ Landesarchiv Berlin, Záznam z výslechu H. Kulbeika ze dne 21. srpna 1962, Niederschrift der Zeugenvernehmung des Mitflüchtlings von Peter Fechter durch die West-Berliner Polizei, 21. 8. 1962, B Rep 002, Nr. 3660, o. Pag. Ich war inzwischen ebenfalls an der Mauer angelangt, sprang hoch und zwängte mich durch den auf der Mauer angebrachten Stacheldraht. Warum Peter nicht geklettert ist, er hätte vor mir auf der Mauer sein müssen, weiß ich nicht. Er sprach kein Wort und ich hatte den Eindruck, als die Schüsse fielen, dass Peter Fechter einen Schock bekommen hat. Ich rief ihm noch laut zu: ‚Nun los, nun los, nun mach doch!‘ Er rührte sich aber nicht.

¹⁴⁶ Třetí člen pohraniční stráže, který toho osudného dne střelil, se před soud nemohl dostat, jelikož do doby než se jakýkoliv soud konal, zemřel.

¹⁴⁷ FILMER, Werner a Heribert SCHWAN, Opfer der Mauer: Die geheimen Protokoll des Todes, C. Bertelsmann, 1991, ISBN 978-3570023198.

a především zmínila, že smrt P. Fechterera podle ní nebyla důstojná, ba naopak se domnívala, že byla zahanbující a na stávající život rodiny Fechterových, která o ničem nesměla mluvit, měla tato událost velký vliv. Na závěr zazněla ze strany soudu i tato věta: „*Tato zkušenost s vyloučením a životem s nepřátelskými obrazy jako každodenním fenoménem, který nevycházel z jejich vlastní vůle, nýbrž z vnějšího nátlaku, se stal pro rodinu Fechterových významným zážitkem.*“.¹⁴⁸

4.2.4 Chris Gueffroy

Další obětí Berlínské zdi, která byla zaznamenána, se stal jednadvacetiletý Chris Gueffroy. Stejně jako již výše zmínění Günter Litfin a Peter Fechter, byl i Ch. Gueffroy zastřelen při svém útěku příslušníkem pohraniční stráže a stal se tak i posledním oficiálně zaznamenaným člověkem, který se Berlínskou zeď snažil překonat a o život přišel díky vystřelené kulce. Poslední smrtící výstřel vyšel ze zbraně pohraničnicků dne 5. února 1989.¹⁴⁹

Na základě toho, že měl být počátkem měsíce května Ch. Gueffroy zařazen k jednotkám NVA, rozhodl se se svým přítelem Christianem G. NDR opustit. Jelikož měli obavy jak ze svého pronásledování, tak i z pronásledování jejich rodin, neměli v plánu podat ani žádost o povolení, které by je opravňovalo z východního Berlína vycestovat. Dalším důvodem pro útěk bylo to, že od svých přátel obdrželi informaci, že tzv. Schießbefehl (rozkaz střílet po uprchlících) byl pozastaven z důvodu návštěvy švédského premiéra. Ze strany přátel se však jednalo o dezinformaci, jelikož v době, kdy se mladíci chystali k útěku, nacházel se švédský ministr již mimo území východního Berlína, a tudíž byl Schießbefehl obnoven.¹⁵⁰

Přibližně ve 21:00 hodin odešli oba mladíci z domu s tím, že svým rodinám řekli, že cestují do Prahy a vydali se směrem k hraniční oblasti. Kolem 22:30 hodin dorazili do zahrádkářské kolonie Harmonie, která se nacházela v okrese Treptow ve východním Berlíně. Více jak hodinu byli ukryti v kůlně a pozorovali dění na hranici a asi ve 23:30 se začali přibližovat k hranici. Každý z mladíků měl s sebou kotvu,

¹⁴⁸ Neue Justiz Archiv, Záznam z rozsudku nad bývalými příslušníky pohraniční stráže, Uwe Ewald, Schlussvortrag für die Nebenklägerin Ruth Fechter. Urteil gegen ehemalige Angehörige der DDR-Grenztruppen im Fechter-Prozess, S. 407-408. Diese Erfahrung von Ausgrenzung und das Leben mit Feindbildern als einer Alltagserscheinung, die nicht dem eigenen Willen entsprang, sondern von außen aufgezwungen werden sollte, wurde zu einem Grunderlebnis der Familie Fechter.

¹⁴⁹ AHONEN, Pertti, Death at the Berlin Wall, OUP Oxford, 2010, ISBN 978-0199546305.

¹⁵⁰ StA Berlin, Rozsudek zemského soudu v Berlíně z 20. 1. 1992, Urteil des Landgerichts Berlin in der Strafsache gegen Andreas K., Peter Sch., Mike Sch. und Ingo H., Az. (523) 2 Js 48/90 (9/91), vom 20. 1. 1992, Az. 2 Js 48/90, Bd. 16, S. 44.

aby mohli na zeď lépe vyšplhat. Oboum se bez problému podařilo na tři metry vysokou zeď vyšplhat a pokračovali dále a to až k signálnímu a vizuálnímu plotu, o který zavadili, a tím tak na sebe upozornili pohraniční stráž, které okamžitě zareagovaly a po obou uprchlících začaly střílet. I přesto, že se Ch. Gueffroy i Christian G. snažili pohraničnický při svém útěku zmást, došlo k zásahu Ch. Gueffroye kulkou přímo do srdce a během okamžiku se zhroutil k zemi a po několika málo minutách na následky zranění zemřel. Christian G. byl následně příslušníky pohraniční stráž zatčen a v květnu 1989 odsouzen ke třem letům odnětí svobody za „pokus o nelegální překročení hranice v případě závažné trestné činnosti“. V polovině října téhož roku došlo na základě rozhodnutí Spolkové vlády k jeho propuštění.¹⁵¹

V roce 2003 byl Chrise Gueffroyovi k 35. narozeninám na břehu Britzerova spojovacího kanálu postaven památník, který má připomenout i osudy ostatních obětí Berlínské zdi. Dne 13. srpna 2010 byla dnes již bývalá Britzerova alej přejmenována na Chris-Gueffroy-Allee (Alej Chrise Gueffroye).¹⁵²

4.2.5 Winfried Freudenberg

Stejně jako již výše zmínění, tak i Winfried Freudenberg přišel o svůj život při útěku na Západ. Dvaatřicetiletý W. Freudenberg se stal poslední obětí, která při svém pokusu o únik přes Berlínskou zeď tragicky zemřela, a zároveň i posledním oficiálně zaznamenaným člověkem, který se o útěk na „druhou stranu“ pokusil. Dnem, který se pro W. Freudenberga stal osudným, byl 8. březen 1989.¹⁵³

W. Freudenberg, stejně jako mnoho jiných, si pro svůj útěk vymyslel velmi zajímavý způsob, kterým bylo využití vzdušné cesty nade zdí za pomoci po domácku vyrobeného polyethylenového balónu. Součástí únikového plánu bylo i to, že W. Freudenberg začal pracovat ve veřejné službě jako dodavatel zemního plynu a že své trvalé bydliště přestěhoval do městské části Berlína s názvem Prenzlauer Berg, jelikož se nacházela v blízkosti hranice. V průběhu měsíce ledna a února roku 1989 začal se svým kamarádem postupně konstruovat 13 m vysoký balón o průměru 11 m (obrázek č. 18). Celá vrchní část balónu byla sestavena z jednotlivých polyethylenových

¹⁵¹ StA Berlin, Protokoll západoněmecké policie ze dne 4. 12. 1989, Protokoll der Zeugenvernehmung von Christian G. durch die West-Berliner Polizei, 4. 12. 1989, Az. 2 Js 48/90, Bd. 1, Bl. 86.

¹⁵² B. Z., Gedenkzeichen: Maueropfer Chris Gueffroy wird mit Denkmal geehrt [online], Dostupné z: <https://www.bz-berlin.de/berlin/treptow-koepenick/maueropfer-chris-gueffroy-wird-mit-denkmal-geehrt>, 31. 10. 2014, [cit. 2019-04-07].

¹⁵³ Protokoll západoněmecké policie ze dne 4. 12. 1989, Protokoll der Zeugenvernehmung von Christian G. durch die West-Berliner Polizei, 4. 12. 1989, in: StA Berlin, Az. 2 Js 48/90, Bd. 1, Bl. 86.

pásů, které byly k sobě přilepeny. Poté byla na celý povrch balónu upevněna i jakási síťovina, aby byla zvýšena pevnost celé vytvořené konstrukce. Jelikož by byla výroba koše velice časově nákladná, nahradil ho úzký dřevěný trám.¹⁵⁴

V noci ze 7. na 8. března se W. Freudenberg se svými kamarády rozhodl, že jsou již dostatečně příznivé povětrnostní podmínky a vypravili se k tlakové regulační stanici, od které měl W. Freudenberg jako dodavatel zemního plynu klíče. Kolem půlnoci začali balón naplňovat plynem. Již asi kolem 1:00 hodin byl balón viditelný i z dálky, což se Freudenbergovi a jeho kamarádovi stalo osudným, jelikož byli jedním z místních obyvatel udání příslušníkům Volkspolizei. V okamžiku, kdy kolem 2:00 hodin uslyšeli blížící se auta Volkspolizei, nebyl balón zcela naplněný, a proto se obávali, že by je oba neunesl, rozhodli se, že se o útěk pokusí pouze W. Freudenberg. Freudenberg tedy neváhal, nasedl na úzký dřevěný trám a odřízl kotvící lana. Jelikož byl balón zatížen pouze jednou osobou, začal rychle stoupat, a protože chyběl ventil, nebylo možné tlak v balónu regulovat. Při tak rychlém vzestupu zavadily o dráty elektrického vedení pylle, které zde byly upevněny, a to způsobilo zkrat celého vedení. Když dorazila Volkspolizei na místo, chtěla, jak bylo jejím zvykem, začít na uprchlíka střílet, ale v tomto případě jim to bylo zakázáno z důvodu toho, že se obávali výbuchu zemního plynu, kterým byl balón naplněn. Dalším důvodem, proč nedošlo ke střelbě, bylo to, že se příslušníci Volkspolizei domnívali, že W. Freudenberga zabil elektrický proud, když zavadil o dráty vedení, ale mýlili se.¹⁵⁵

Jelikož se v balónu z důvodu chybějícího regulačního ventilu neustále zvyšoval tlak, nemohl s ním W. Freudenberg ani přistát a musel ve vzduchu strávit více než pět hodin. S rychlostí, kterou letěl, se během dvaceti minut dostal na území západního Berlína a později až nad letiště Tegel, kde odhodil první ze zátěžových pytlů.¹⁵⁶ Za úsvitu byl balón s W. Freudenbergem zpozorován nad kopcem Teufelsberg. Přibližně v 7:30 hodin dne 8. března 1989 se W. Freudenberg v závislosti na povětrnostních podmínkách dostal opět nad východoněmecké území a došlo k jeho zřícení do jedné ze zahrad nad předměstím Zehlendorf. Zbytky balónu byly nalezeny asi kilometr od Freudenbergova zřícení a k objevení těla došlo jen o několik hodin později.

¹⁵⁴ HERTLE, Hans-Hermann a Maria NOOKE, *The Victims at the Berlin Wall 1961-1989: A Biographical Handbook*, Ch. Links Verlag, 2011, ISBN 978-3861536321.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ AHONEN, Pertti, *Death at the Berlin Wall*, OUP Oxford, 2010, ISBN 978-0199546305.

Do dnešního dne není příčina smrti W. Freudenberga zcela známá, ale očividně ji způsobila rozsáhlá vnitřní zranění, která si při pádu způsobil.¹⁵⁷

Obrázek 18: Únikový balón W. Freudenberga, zdroj:
<http://www.chronik-der-mauer.de/en/victims/180604/freudenberg-winfried?letter=F&todesopfer-jahre=-1&text-name=&show-all=>

Po ukončení vyšetřování smrti W. Freudenberga vyslýchala Volkspolizei jeho rodinu, přátele, známé a kolegy, aby zjistili, jestli se nestali také součástí pokusu o útěk. Vzhledem k mezinárodní pozornosti a tlaku v souvislosti s nedávnou střelbou na Chrise Gueffroye, posledního uprchlíka, který byl zastřelen východoněmeckou pohraniční stráží, dostala Sabine Freudenberg relativně mírný trest, a to tříletou podmínku a poté jí byla v říjnu 1989 udělena amnestie.¹⁵⁸

¹⁵⁷ StA Berlin, Zpráva západoněmecké policie ze dne 14. 3. 1989, Bericht der West-Berliner Polizei, 14. 3. 1989, Az. 6 AR 162/91, Bd. 2, Bl. 95-103; Berliner Morgenpost, 10. 3. 1989.

¹⁵⁸ BStU, Ast. Berlin, Operační plán Stasi, Stasi Operativplan der BVfS Berlin/Abteilung VII zum Operativen Vorgang „Regler“, 14. 3. 1989, AOP 5119/89, Bd. 1, Bl. 9-13.

5 Pád Berlínské zdi

Berlínská zeď, symbol studené války, která rozdělila nejen jedno z největších evropských měst, rodiny, přátele, ale také symbolicky rozdělila svět na dvě znepřátelené poloviny a to na dlouhých 28 let. Jejím stigmatem se staly především oběti, které si za celou dobu své existence vyžádala. Den, kdy padla Berlínská zeď, měl pro obyvatele Berlína a obou částí Německa (NDR a SRN) velký význam.

5.1 Aktéři berlínského dramatu

V roce 1987 uskutečnil svoji cestu do Evropy americký prezident Ronald Reagan. Uskutečnit návštěvu v Německu neměl zprvu vůbec v plánu, ale na žádost západoněmecké vlády pozvání přijal. Dne 12. června téhož roku pronesl R. Reagan před uzavřenou Braniborskou bránou na západní straně Berlínské zdi dnes již velmi známý projev (obrázek č. 19).¹⁵⁹ Ještě předtím byl R. Reagan od svého poradce Petera Robinsona upozorněn na skutečnost, že v jeho projevu nesmí zaznít žádné urážky Sovětů nebo tvrdá prohlášení o Berlínské zdi. Projev R. Reagana propadl tvrdé kritice ze strany bezpečnostní rady, která ještě týž den usilovala o zrušení Reaganova projevu. Ve své řeči se především zabýval otázkou vzájemných vztahů mezi USA a SSSR. Aby si získal přízeň obyvatel Berlína, po vzoru J. F. Kennedyho několikrát promluvil i v německém jazyce.¹⁶⁰ Jednou z frází, které pronesl, bylo: „*Existuje pouze jeden Berlín!*“.¹⁶¹

V další části svého proslovu důrazně vyzval sovětského vůdce Michaila Sergejeviče Gorbačova, aby odstranili Berlínskou zeď. Věty, které R. Reagan směřoval přímo k M. S. Gorbačovi, zněly: „*Generální tajemníku Gorbačove, pokud usilujete o mír, pokud usilujete o prosperitu pro Sovětský svaz a východní Evropu, pokud usilujete o liberalizaci: Pojd'te sem k této bráně! Pane Gorbačove, otevřete tuto bránu! Pane Gorbačove, zbouřte tuhle zeď!*“.¹⁶² Nad touto větou R. Reagan přemýšlel ještě v den projevu, protože si nebyl jistý, jestli se nejedná o moc velkou konfrontaci se

¹⁵⁹ Kromě R. Reagana se do Berlína v rámci oslav výročí 750 let od založení Německa, sjeli i státníci z jiných zemí jako například generální tajemník SSSR Michail Sergejevič Gorbačov, kteří zde stejně jako R. Reagan vystoupili se svým projevem.

¹⁶⁰ RATNESAR, Romesh, *Tear down this wall: A city, a president, and the speech that ended the Cold War*, Simon & Schuster, 2010, ISBN 978-1416556916.

¹⁶¹ Es gibt nur ein Berlin!

¹⁶² General Secretary Gorbachev, if you seek peace, if you seek prosperity for the Soviet Union and Eastern Europe, if you seek liberalization: Come here to this gate! „Mr. Gorbachev open this gate. Mr. Gorbachev tear down this wall!“

sovětským vůdcem, ale nakonec se jí pronést rozhodl a dá se říct, že i díky této větě se události, které vedly k pádu berlínské zdi, daly do pohybu.¹⁶³

Obrázek 19: Projev R. Reagana dne 12. června 1987 v Berlíně, zdroj:
<https://www.rferl.org/a/reagan-brandenburg-gate-gorbachev-tear-down-this-wall/24611843.html>

Stejně tak jako M. S. Gorbačov, nesouhlasila s pádem Berlínské zdi a se znovusjednocením Německa také někdejší britská premiérka Margaret Thatcherová. Dva měsíce předtím, než došlo k pádu zdi, sdělila M. Thatcherová ruskému prezidentovi M. S. Gorbačovi, že Velká Británie sjednocení Německa kategoricky odmítá a dala najevo i svá očekávání, že Rusko má udělat vše proto, aby ke sjednocení NDR a SRN v jeden stát nedošlo. M. Thatcherová byla totiž přesvědčena o tom, že rozpad Varšavské smlouvy a destabilizace východní Evropy nejsou v zájmu Západu. Dále také zdůraznila, že Západ určitě nabude naléhat na dekomunizaci regionu a také nepodnikne žádné kroky, které by ohrozily bezpečnost Sovětského svazu. M. Thatcherová dokonce prohlásila: „*Nechceme sjednocené Německo, vedlo by to ke změně poválečných hranic a to nemůžeme připustit, protože takový vývoj by podkopal stabilitu celé mezinárodní situace a mohl by ohrozit naši bezpečnost.*“¹⁶⁴

Celým Sovětským svazem hýbala od počátku 80. let 20. století Perestrojka,¹⁶⁵ kterou zahájil sám M. S. Gorbačov, ale jelikož nestála na pevných základech, došlo

¹⁶³ RATNESAR, Romesh, *Tear down this wall: A city, a president, and the speech that ended the Cold War*, Simon & Schuster, 2010, ISBN 978-1416556916.

¹⁶⁴ HUME, Mick, *Spiked: Why Thatcher defended the Berlin Wall*, [online], Dostupné z: <https://www.spiked-online.com/2009/09/17/why-thatcher-defended-the-berlin-wall/>, 2009, [cit. 2019-04-23].

¹⁶⁵ Reformní program, který byl původně M. S. Gorbačovem zamýšlen jako ekonomická reforma. Původním cílem Perestrojky bylo překonání hluboké krize, která se vyskytla v sovětské ekonomice (pokles produkce, inflace, krize v zásobování, atd.). Prvotní rysy reformních plánů v ekonomice byly

k tomu, že se komunistický blok začal postupně hroutit. Dva roky od návštěvy a proslovu R. Reagana v Berlíně se dne 12. června 1989 sešel M. S. Gorbačov se západoněmeckým kancléřem H. Kohlem, jelikož velká část Němců si Gorbačovův reformní program, Perestrojku, spojovala s nadějemi na změnu. Na konci jednoho z rozhovorů s představiteli spolkové vlády M. S. Gorbačov prohlásil, že Berlínská zeď může zmizet, ale jen tehdy, pokud zmizí všechny předpoklady, které ji vytvořily.¹⁶⁶

O dva měsíce později, tedy v srpnu 1989, došlo k otevření hranic na Západ v Maďarsku, kdy došlo k odstranění signalizačních zařízení na hranici s Rakouskem. Ihned v tom okamžiku prchá přes hranici více jak třináct tisíc Němců a další Němci utíkají přes západoněmeckou ambasádu v Praze.¹⁶⁷ V Berlíně v této době nebyly zřejmé ani malé náznaky toho, že by mělo k pádu zdi dojít. Dne 23. října téhož roku se v Berlíně konala mohutná demonstrace, které se zúčastnilo více jak tři sta tisíc lidí, kteří nesli transparenty a provolávali hesla jako: „*Gorbi, Gorbi pomoz nám!*“.¹⁶⁸ Na 9. listopad 1989 připadlo konání mezinárodní tiskové konference, na které měl svůj projev i stranický východoněmecký mluvčí Politbyra SED Günter Schabowski. V rámci svého proslovu přečetl také prohlášení o nově vzniklých možnostech pro občany NDR, že bez jakýchkoliv byrokratických překážek mohou přejít přes kterýkoliv hraniční

podle M. S. Gorbačova: snížení kontroly plánovacího aparátu nad ekonomikou, zvýšení autonomie podniků, samofinancování podniků a zvýšení úlohy zisku, liberalizaci zahraničního obchodu a zproduktivnění ekonomiky. Reforma se týkala také politické oblasti a to tak, že mělo být dosaženo těchto cílů: rozchod se stalinismem, posílení socialismu a výrazný obrat v zahraniční politice, který se měl projevit vstřícnou politikou vůči Západu. Perestrojku je také možné rozdělit do tří pomyslných fází. K započetí první fáze došlo v roce 1986, která spočívala na strategii nové orientace investiční a strukturální politiky. Jejím cílem byla především podpora pokročilé technologie zvláště ve strojírenství. Druhá fáze probíhala mezi lety 1988-1990, kterou je již možné považovat za opravdový začátek reformy stávajícího ekonomického systému. V rámci druhé fáze bylo přistoupeno k plánování ekonomiky, kterou měly doplnit prvky tržního systému, a státním podnikům měla být zaručena větší autonomie. Hlavním cílem mělo být dosažení smíšené ekonomiky. Za počátek třetí fáze Perestrojky je možné považovat období mezi květnem a listopadem 1990. V tomto období došlo k tomu, že se představy o cílech Perestrojky změnily natolik, že došlo k postupnému propagování přechodu k tržní ekonomice a smíšení politika měla být pouze jakousi etapou, která by zajistila stabilitu hospodářské situace a základní potřeby pro obyvatele v období transformace. Ke skutečné přeměně systému však nikdy nedošlo a zůstala pouze jakýmsi návrhem na papíře.

¹⁶⁶ FLEMMING, Thomas a Hagen KOCH, Die Berliner Mauer Geschichte eines politischen Bauwerks, Berlin: be.bra Verlag, 1999, ISBN 3-930863-48-0.

¹⁶⁷ V prostorách ambasády se nacházely stovky Němců a každým dnem se toto číslo zvyšovalo. Zpočátku byli tito lidé ubytováni přímo v prostorách Lobkovického paláce a přilehlých prostorách, ale zanedlouho byla kapacita budov vyčerpána. Z toho důvodu začalo na zahradě velvyslanectví vyrůstat stanové městečko. I přesto, že došlo po naplnění maximální kapacity pozemku k uzavření vstupu do prostorů paláce, nebylo to nic platné, jelikož mnoho další uprchlíků přelézalo ploty. Na počátku října se v areálu ambasády těsnilo až kolem 5 000 lidí a to i přesto, že východoněmecký zmocněnec Wolfgang Vogel přesvědčil část osob k tomu, aby se navrátili zpět do vlasti, ale v zápětí následovaly další vlny uprchlíků a to mnohem větších rozměrů, které ambasádu zaplavily.

¹⁶⁸ *Gorbi, Gorbi hilft uns!* Označením *Gorbi*, byl myšlen M. S. Gorbačov, jehož Perestrojka v Němcích vyvolávala velkou naději.

přechod do SRN nebo do Západního Berlína. Jelikož nebylo z proslovu zřejmé, odkdy tyto možnosti vstupují v platnost, jeden z přítomných novinářů na G. Schabowskio vynesl otázku, kdy nabývá toto rozhodnutí platnosti. Jelikož byl G. Schabowski velmi nervózní a zmatený, bez váhání odpověděl, že prohlášení, které pronesl, nabývá okamžité platnosti. Jelikož byla tato informace odvysílána západoněmeckými televizními i rozhlasovými stanicemi, začaly se k hraničním přechodům ihned scházet tisíce jak západoněmeckých tak i východoněmeckých obyvatel, avšak Grenztruppen neměli o otevření hranic s okamžitou platností ani tušení. Mezi lidmi zavládla euforie a začali šplhat na zeď. Jakmile k jednomu z hraničních přechodů dorazil i sám G. Schabowski, přišel za ním jeden ze členů Stasi a prohlásil: „*Soudruhu Schabowski, pouštíme je teď na druhou stranu, nic zvláštního se neděje.*“. Dá se říci, že právě v tomto okamžiku byla ta krása a absurdita, kdy došlo k otevření hranice. Lidé začali do již tak dlouho nenáviděné zdi bušit a bourat ji sbíječkami. V tomto okamžiku došlo i k tomu, že se rodiny, které byly odloučené, mohly opět sejít. V Německu došlo přes noc k obrovské změně, protože došlo ke zhroucení železné opony.¹⁶⁹

Berlínská zeď přestala svoji úlohu bariéry plnit a dne 22. prosince 1989 došlo i k otevření Braniborské brány jakožto symbolického vstupu na Východ. Dne 23. prosince byl schválen tzv. bezvízový cestovní styk mezi Západem a Východem.¹⁷⁰

5.2 Vývoj Německa po pádu zdi

Jak již bylo v předchozí kapitole zmíněno, pro Němce byl velkým krokem ke změně už pád zdi, ale ještě bylo zapotřebí oba doposud rozdělené státy sjednotit do jednoho. Ke znovusjednocení Německa bylo nejprve zapotřebí, aby došlo k vytvoření nové vlády. Dne 12. dubna 1990 byl jmenovaný nový kabinet pod vedením Lothara de Maiziéra, který společně s H. Kohlem vedl všechna důležitá jednání ohledně budoucího uspořádání Německa. Integrace obou SRN a NDR probíhala i na úrovni ekonomické. Ke dni 1. července 1990 došlo ke stanovení termínu vyhlášení měnové unie mezi oběma státy. Na mimořádném zasedání schválila dne 23. srpna téhož roku Lidová sněmovna NDR sjednocení obou částí Německa. Smlouva o znovusjednocení Německa byla následně dne 31. srpna 1990 signována státním tajemníkem NDR Güntherem Krausem a západoněmeckým ministrem vnitra Wolfgangem Schäublem.

¹⁶⁹ ROTTMAN, Gordon L., *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989*, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

¹⁷⁰ Tamtéž.

Smlouva také upravovala vztahy mezi oběma republikami a stanovila rozdělení území bývalé NDR na pět spolkových zemí (Braniborsko, Durynsko, Meklenbursko-Přední Pomořansko, Sasko a Sasko-Anhaltsko).¹⁷¹

5.2.1 Přístup USA, SSSR, Velké Británie a Francie ke znovusjednocení Německa

Otázkou sjednocení Německa se zabývali i představitelé USA. K jednání mezi americkým prezidentem Georgem Bushem, ministrem zahraničních věcí Jamesem Bakerem a hlavním expertem na zahraniční politiku Henrym Kissingerem došlo dne 13. listopadu 1989. Henry Kissinger se k otázce znovusjednocení Německa vyjádřil následovně: „*Sjednocení Německa je nevyhnutelné a USA by za to později musely zaplatit, kdyby Němci cítili, že jim stavíme překážky do cesty.*“. Převážná většina amerických politických reprezentantů spojovala podporu znovusjednocení Německa s jeho členstvím v NATO, a proto měla pro USA jednota NATO mnohem větší význam než skutečnost, že by došlo ke sloučení SRN a NDR do jednoho státu. Velké obavy ze sjednocení Německa ze strany USA panovaly z důvodu toho, že se obávaly o ztrátu svého vlivu na dění v Německu, jelikož došlo k ustanovení tzv. mechanismu 4 + 2, který zahrnoval pravidelné setkávání představitelů USA, SSSR, Francie a Velké Británie a obou německých států.¹⁷²

Představitel SSSR, M. S. Gorbačov, se ke sjednocení Německa stavěl vždy velice rezervovaně a plány, které by měly začlenit sjednocené Německo do NATO, zavrhoval. Téma jednotného Německa bylo pro M. S. Gorbačova velice citlivé, protože k těmto diskusím došlo velmi brzy poté, co se rozpadl tzv. východní blok. V jednáních o znovusjednocení Německa se M. S. Gorbačov začal projevovat až ke konci května 1990, kdy s americkým prezidentem G. Bushem vedl na toto téma několik diskusí. George Bush společně s J. Bakerem během těchto rozhovorů představili Sovětům svou vizi o roli NATO v nově uspořádané Evropě. Podle obou zmíněných amerických představitelů mělo být NATO jakýmsi základem stability, která bude zaručovat sounáležitost NATO s Evropou. S tímto návrhem M. S. Gorbačov v podstatě souhlasil a to znamenalo zásadní změnu pohledu sovětských představitelů na znovusjednocení Německa. K dalšímu významnému posunu ze strany SSSR došlo během státnické návštěvy H. Kohla, která se uskutečnila v červenci 1990. Po této návštěvě upustil

¹⁷¹ RÖDDER, Andreas, Deutschland einig Vaterland: Die Geschichte der Wiedervereinigung, 2. Auflage, C.H.Beck, 2009, ISBN 978-3406562815.

¹⁷² KOHL, Helmut, Vom Mauerfall zur Wiedervereinigung: Meine Erinnerungen, Knauer, 2009, ISBN 978-3-426-78336-8.

M. S. Gorbačov od výhrad k plánovanému rozsahu Bundeswehru a členství Německa v NATO. Tím byly ze strany SSSR odstraněny hlavní překážky proti znovusjednocení Německa.¹⁷³

Jak již bylo výše v kapitole 5. 1. zmíněno, negativní postoj ke znovusjednocení Německa zastávala i M. Thatcherová. Ohledně sjednocení Německa vedla britská premiérka i debaty s H. Kohlem, kdy v jednom z nich prohlásila, že sjednocení obou republik je možné až tehdy, kdy bude nezpochybnitelné, že obě republiky jsou dostatečně demokraticky upevněné a to může podle M. Thatcherové trvat klidně i deset let. Ke změně postoje britské premiérky na sjednocení Německa došlo až v květnu 1990, kdy se konal Dublinský summit, na kterém jí byla zaručena neměnnost hranic na Odře a Nise.¹⁷⁴ Otázka východní hranice Německa byla předmětem jednání již během 2. světové války, a to na konferenci v Teheránu v prosinci 1943 a na Jaltě v únoru 1945.¹⁷⁵

Stejný názor a obavy ze sjednocení Německa jako představitelé USA, SSSR a Velké Británie měl i tehdejší francouzský prezident François Mitterrand. Největší obavy Francie pramenily z představy, že sjednocené Německo bude prosazovat jiný pohled na fungování Evropské unie. Pochybnosti o tom, že by mělo být Německo jednotné, se v F. Mitterrandovi neustále stupňovaly. F. Mitterrand vyjádřil své obavy ze sjednocení Německa i v průběhu soukromého rozhovoru s britskou premiérkou M. Thatcherovou, kdy prohlásil: „*Sjednocení Německa může vést k vytvoření nového Hitlera a oživení vzpomínek na špatné Němce, kteří tehdy ovládali Evropu.*“. V březnu 1990 navštívil francouzský velvyslanec M. Thatcherovou ve Velké Británii a prohlásil, že podle mínění francouzské vlády Francie a Velká Británie musí německé hrozbě čelit společně.¹⁷⁶

I přes prvotní nesouhlas ze strany USA, SSSR, Velké Británie a Francie došlo dne 12. září 1990 v Moskvě k podpisu Smlouvy o konečném uspořádání vztahů k Německu.¹⁷⁷ Tento dokument se stal klíčovým, protože stanovoval sjednocení

¹⁷³ KOHL, Helmut, Vom Mauerfall zur Wiedervereinigung: Meine Erinnerungen, Knauer, 2009, ISBN 978-3-426-78336-8.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Národní archiv ČR v Praze, Archiv Ministerstva zahraničních věcí - výstřížkový archiv, KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, 1261/0/KSČ-ÚV-AN II, inv. číslo 351, k. 152.

¹⁷⁶ KOHL, Helmut, Vom Mauerfall zur Wiedervereinigung: Meine Erinnerungen, Knauer, 2009, ISBN 978-3-426-78336-8.

¹⁷⁷ Smlouva je také známá pod názvem Smlouva dva plus čtyři a byla podepsána Hansem-Dietrichem Genscherem (SRN), Lotharem de Maizériem (NDR, v zastoupení), Rolandem Dumasem (Francie), Eduardem Ambrosisem dze Ševardnadzem (SSSR), Douglasem Hurdem (Velká Británie) a Jamesem Bakerem (USA).

Německa z pohledu mezinárodního práva. Poté, co došlo k podpisu smlouvy všemi představiteli zainteresovaných zemí, znovusjednocení Německa nestálo již nic v cestě. Dlouho očekávané znovusjednocení Německa se uskutečnilo dne 3. října 1990 (obrázek č. 20).¹⁷⁸

Obrázek 20: Znovusjednocené Německo, zdroj: <http://www.vhu.cz/hallsteinova-doktrina-dve-casti-nemecka-ve-viru-sporu/>

¹⁷⁸ RITTER, Gergard A., *Wir sind das Volk! Wir sind ein Volk!*, C.H.Beck Verlag, 2009, ISBN 978-3-406-59208-9.

6 Významná místa spojená s lety 1961 – 1989

Z důvodu toho, že taková událost jako je stavba Berlínské zdi a její vliv na životy lidí, neměla zůstat zapomenuta, vzniklo v Berlíně a jeho okolí několik míst, která tuto dobu i nadále připomínají. Některá tato místa bych chtěla v této kapitole více přiblížit, jelikož jsem toho názoru, že jsou pro dnešní generace tím jediným, co jim dobu mezi lety 1961-1989 v Berlíně může přiblížit a osvětlit.

6.1 East Side Gallery

East Side Gallery je největší otevřenou galerií na světě a nachází se na Mühlenstraße v Berlíně. Galerii tvoří panely zdi o celkové délce 1316 m a vznikla v roce 1990. Celá délka zdi je zdobena jednotlivými malbami od více jak 118 umělců z 21 zemí světa, které taktéž vznikly v již zmíněném roce 1990. Více než 100 velkoformátových obrazů znázorňuje radost z pádu zdi a z konce studené války v Evropě. Jelikož byly všechny malby po celou dobu vystaveny vlivům počasí a času, došlo v roce 2009 k jejich rekonstrukci, ke které byli pozváni původní autoři a tvůrci jednotlivých maleb, aby došlo k zachování jejich osobitého rukopisu, který do maleb již před lety vtiskli. I po rekonstrukci zůstala celá galerie volně přístupná veřejnosti a denně se u ní zastaví stovky lidí.¹⁷⁹

Asi nejvýraznější a neznámější malbou, která se zde nachází, je ta od Dmitrije Vrubela. Malba zobrazuje Leonida Iljiče Brežněva (komunistický představitel SSSR) a východoněmeckého komunistického politika E. Honeckera při jejich vzájemném polibku. Tato malba je také známá pod názvem „Bratrský polibek“ (obrázek číslo 21). Jako předlohu k této malbě použil D. Vrubel fotografii z roku 1979. V těsné blízkosti od malby D. Vrubela se nachází další velice populární a známá malba od německé výtvarnice Brigitte Kinderové, na které je namalovaný modrý Trabant, jak proráží Berlínskou zeď. Malba dostala název „Test the best“ (obrázek číslo 22).¹⁸⁰

¹⁷⁹ KÜNSTLERINITIATIVE EAST SIDE GALLERY E. V., 2013, [online], Dostupné z: <http://www.eastsidegallery-berlin.com/>[cit. 2019-03-15].

¹⁸⁰ Tamtéž.

Obrázek 21: Malba od D. Vrubela "Bratrský polibek", zdroj: <https://www.berliner-zeitung.de/berlin/mauerfall-in-berlin-und-friedliche-revolution/30-jahre-ohne-mauer/vor-30-jahren-das-war-honeckers-geheime-nachricht-an-gorbatschow-31901966>

Obrázek 22: Malba od B. Kinderové "Test the best", zdroj: <https://theculturetrip.com/europe/germany/articles/10-iconic-murals-on-the-berlin-wall/>

6.1.1 Checkpoint Charlie

Ve své době pravděpodobně nejznámější hraniční přechod, který byl využíván jako oficiální cesta mezi NDR a SRN a který i v dnešní době navštěvují denně tisíce návštěvníků. Checkpoint Charlie se nachází na Friedrichstraße, tedy v centru Berlína. Jak na Checkpoint Charlie, tak i na zbývajících dvanácti oficiálních hraničních přechodech, vojáci zaznamenávali každého, kdo chtěl přejít na druhou stranu.¹⁸¹

Tento hraniční přechod byl zrušen v roce 1990 a do dnešní doby se z jeho původního vzhledu nezachovalo nic. Kopie tohoto hraničního přechodu byla vytvořena na původním místě, tedy na Friedrichstraße, v roce 2000 a je návštěvníkům volně přístupná. V blízkosti zrekonstruovaného hraničního přechodu se nachází Haus am Checkpoint Charlie, ve kterém bylo zřízené muzeum a mnoho dalších jiných atrakcí pro turisty.¹⁸²

6.2 Postupimské náměstí

V letech 1961-1989 bylo Postupimské náměstí místem, ve kterém se nacházel nejširší pás smrti. Tři dny po rozhodnutí o pádu zdi (12. listopadu 1989) byly na Postupimském náměstí zbořeny části zdi a tím došlo k vytvoření prozatímního hraničního přechodu. Poté, co došlo k odstranění celé zdi, která se zde nacházela,

¹⁸¹ SEHENSWUERDIGKEITEN-BERLIN, Checkpoint Charlie: Die Mauer durch Berlin, [online], Dostupné z: https://berlin.sehenswuerdigkeiten-online.de/sights/checkpoint_charlie_berlin.html, [cit. 2019-03-15].

¹⁸² Tmtéž.

nevídaným tempem začaly na tomto místě vyrůstat budovy a byla tu vytvořena i stanice metra. V dnešní době je na Postupimském náměstí možné najít místa původní zdi, která jsou označena souvislou dvojitou řadou kamenů v silnici. V dnešní době je tato oblast považována za nejrychleji a nejvíce se rozvíjející, jelikož se zde nachází mnoho nákupních center, bytových jednotek nebo kaváren a restaurací.¹⁸³

6.3 Alexanderplatz

Mezi lety 1961-1969 došlo na Alexanderplatz k přerušení veškeré dopravy a také byly ze silnice vytrhány tramvajové koleje. V době, kdy v Berlíně stála zeď, bylo Alexandrovo náměstí hlavním místem, kde se konaly různé akce, setkání nebo oslavy, které měly v té době pro NDR velký význam. V roce 1973 se na tomto náměstí konal i X. festival mládeže nebo v říjnu 1974 zde byly uskutečněny oslavy k 25. výročí vzniku NDR a v roce 1975 zde byla uskutečněna oslava k 30. výročí konce 2. světové války. Dnešní podoba Alexanderplatz je naprosto odlišná od té původní, jelikož dnes zde můžeme obdivovat mrakodrapy, ohromná nákupní centra nebo tzv. Weltzeituhr (hodiny se světovým časem).¹⁸⁴

6.4 Gedenkstätte Berliner Mauer

Gedenkstätte Berliner Mauer (obrázek č. 23) neboli Památník Berlínské zdi připomíná dobu, kdy byl Berlín rozdělen na dvě části a také její oběti. Jedná se o národní památku, která má podobu 70 m dlouhé původní hraniční zdi. V roce 1998 byl tento zachovaný kus zdi Spolkovou republikou Německo a hlavním městem Berlínem přemístěn na Bernauer Straße. Původně 70 m dlouhý památník byl postupem času rozšiřován o další části a to až do dnešní délky, která je 1,4 km. Památník dnes zahrnuje i venkovní výstavu, kapli Smíření (stojí na místě původního kostela Smíření),¹⁸⁵ dokumentační centrum Berlínské zdi, okno vzpomínek (obrázek č. 24) a také návštěvnické centrum a výstavy, které se nacházejí v sousední stanici S-Bahn Nordbahnhof. Jednotlivé výstavy v rámci památníku zachycují příběhy a témata, která

¹⁸³ POTSDAMER PLATZ BERLIN, Geschichte, [online], Dostupné z: <https://potsdamerplatz.de/geschichte/>, [cit. 2019-03-15].

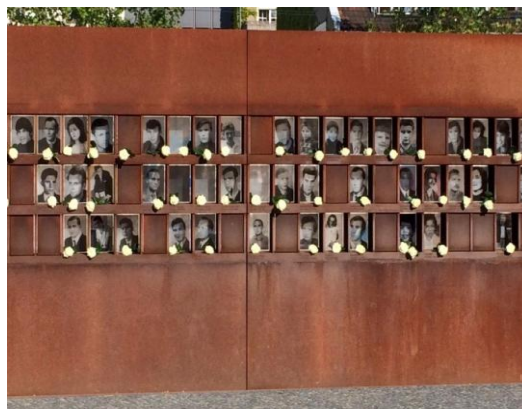
¹⁸⁴ BERLIN. DE, Alexanderplatz, [online], Dostupné z: <https://www.berlin.de/sehenswuerdigkeiten/3560109-3558930-alexanderplatz.html>, [cit. 2019-03-15].

¹⁸⁵ V kapli Smíření se každý den konají bohoslužby s modlitbou za všechny oběti zdi.

jsou založeny na událostech, jenž se staly v Bernauer Straße jako jsou například: Zed' a pásmo smrti, Zničení města, Stavba zdi nebo Stalo se na zdi.¹⁸⁶

Obrázek 24: Gedenkstätte Berliner Mauer,
zdroj: SÄLTER, Gerhard, Orte der Geschichte:
Gedenkstätte Berliner Mauer, Ch. Links Verlag,
2018, ISBN 3861539985.

Obrázek 23: Fenster des Gedenkens, zdroj:
Stiftung Berliner Mauer, J. Hohmuth

¹⁸⁶ SÄLTER, Gerhard, Orte der Geschichte: Gedenkstätte Berliner Mauer, Ch. Links Verlag, 2018, ISBN 3861539985.

7 Význam zdi pro dnešní společnost

I v dnešní době má Berlínská zeď obrovský význam a to především proto, že se do dějin Německa zapsala „velkým písmem“. Je také velice důležité si tuto stavbu, která se stala symbolem studené války, připomínat i v dnešní době a hlavně tuto událost osvětlovat a připomínat i mladším generacím, které neměly to „šťěstí“ období, kdy zeď stála, zažít. Jak již bylo výše zmíněno, po celém Berlíně a jeho okolí se nacházejí stále místa, která mají s Berlínskou zdí spojitost i dnes. Mezi tato místa se především řadí Checkpoint Charlie, kde se nacházel jeden ze třinácti oficiálních hraničních přechodů. Dalším jistě neméně významnými místy pro dnešní dobu jsou East Side Gallery a Gedenkstätte Berliner Mauer, kde je ještě možné spatřit pozůstatky zdi.

Z vlastní zkušenosti mohu říci, že navštívit některé místo, které je s Berlínskou zdí spojené, je opravdu velkým zážitkem, který se stává o to větší, když je umocněn tím, že člověk, který tato místa navštíví, ví, jaké zlo, nesvobodu a bezmoc zeď a její stavba s sebou mnoha nevinným lidem přinesly. V dnešní době je velmi důležité si i tyto nepříjemné události z dějin, jako je například stavba Berlínské zdi, neustále připomínat, aby se předešlo tomu, že se zase jednou mohou opakovat.

V některých oblastech připomínají zeď už jen dvojité řady kamenů, které jsou vsazené do betonu (obrázek č. 25) nebo kovové pamětní desky v silnici nebo chodnících (obrázek č. 27). V blízkosti Checkpoint Charlie došlo k opětovnému vybudování tzv. kontrolního pásu o délce 212 m, který má všechny náležitosti, jako ten, který zde před lety stál. Jednotlivé pozůstatky Grenzwall 75 (obrázek č. 26), je i v dnešní době možné najít po celém městě a to buď na původním místě, nebo přemístěné jinde.

Po celém Berlíně a jeho okolí je možné najít i místa, která se ke vzpomínce Berlínské zdi vztahují, jako je například East Side Gallery. Podrobněji jsem se těmito místy zabývala v kapitole číslo 6 a v jejích podkapitolách.

Obrázek 25: Místo rozdělení NDR a SRN na Postupimském náměstí, zdroj: vlastní fotografie

Obrázek 26: Pozůstatek Berlínské zdi, zdroj: vlastní fotografie

Obrázek 27: Označení místa původní zdi, zdroj: vlastní fotografie

II. PRAKTICKÁ ČÁST

8 Průzkum

8.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu v praktické části této diplomové práce bylo zjistit, jaké mají lidé povědomí o Berlínské zdi a okolnostech, které jsou s ní spojeny. Průzkum měl také ukázat, jestli jsou s tématem Berlínské zdi obeznámeni i lidé mladších generací, anebo jestli toto téma zůstalo pouze v povědomí lidí starších generací. Dalším cílem průzkumu, který měl z něho vyplynout, byl ten fakt, zda se lidé zajímají nejen o historii, která se týká pouze vývoje České republiky, anebo jestli znají i souvislosti a události z historie, která se týká našich sousedních států, v tomto případě Spolkové republiky Německo.

8.2 Popis vzorku pro výzkum

Do výzkumu týkajícího se této diplomové práce byli zapojeni lidé různého věku a odlišného nejvyššího dosaženého vzdělání. Základní vzorek tvořili i respondenti mladší 15 let a nejvyšší věková hranice respondentů pro vyplnění dotazníku nebyla stanovena. Zkoumaný vzorek tedy tvořili jak ženy, tak i muži, kteří měli dokončené základní vzdělání, středoškolské vzdělání bez maturity, středoškolské vzdělání s maturitou a respondenti s vysokoškolským vzděláním. Vzorek dotázaných pochází z území Jihočeského kraje, přesněji z oblasti Tábora, Sezimova Ústí, Plané nad Lužnicí a jejich přilehlého okolí. Dotazníkového průzkumu se účastnilo 120 osob.

8.3 Použité metody

Pro uskutečnění výzkumu byla využita kvantitativní metoda. K ověření určených předpokladů průzkumu a následně k dosažení cíle průzkumu byla zvolena dotazníková technika. Tato technika byla zvolena vzhledem k velikosti zkoumaného vzorku 120 dotázaných. Dotazník se skládal z deseti otázek (příloha č. 11) a to jak otevřených (vypisovacích), tak i těch uzavřených (výběr z několika možností). U uzavřených otázek se naskytl možnost, že každý z respondentů mohl zaškrtnout více jak jednu odpověď, o které se domníval, že je správná. Kromě těchto deseti otázek byly do dotazníku

zařazeny i dvě otázky, které se týkaly věku a nejvyššího dosaženého vzdělání každého dotázaného.

Zpracování dat průzkumu praktické části diplomové práce proběhlo manuálně a výsledky byly zpracovány v počítačovém programu Microsoft Office Excel. Otázky byly zpracovány do tabulek a grafů. Jednotlivé tabulky a grafy byly následně očíslovány a byla k nim přidělena odpovídající otázka, na kterou respondenti odpovídali. Tabulky a grafy byly také doplněny o slovní popis k získaným výsledkům.

8.4 Průběh průzkumu

Realizace průzkumu v praktické části této diplomové práce byla provedena samotnou autorkou diplomové práce. Autorkou této práce byly jednotlivým dotázaným rozdány dotazníky, které byly vráceny nazpět ihned po jejich vyplnění. Respondenti vyplnili dotazník podle pokynů, které jim byly autorkou dotazníku zadány. Celý průzkum probíhal od poloviny měsíce října do konce měsíce prosince roku 2018. Průzkumem získaná data z dotazníků byla posléze vyhodnocena a zpracována. Z celkových 120 rozdaných dotazníků se navrátilo 120 dotazníků, což je 100 %.

Přístup jednotlivých respondentů k vyplňování dotazníků lze zhodnotit jako velmi kladný. Dotazník byl každému respondentovi dán poté, co s jeho vyplněním souhlasil a byl seznámen s jeho obsahem a s tím, jakým způsobem budou jeho výsledky využity. Celý výzkum byl kvůli zachování identity jednotlivých dotázaných anonymní a z toho důvodu vhazovali respondenti vyplněné dotazníky do zapečetěné krabice. Vysokou návratnost dotazníků lze připsat tomu, že byly rozdávány samotnou autorkou diplomové práce, která si je ihned po vyplnění brala nazpět, tudíž nemohlo dojít k tomu, že by se nějaký dotazník ztratil nebo byl případně nevyplněn.

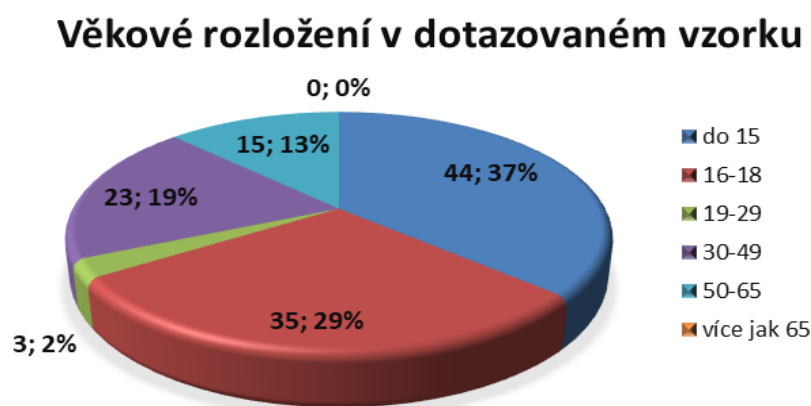
8.5 Výsledky průzkumu

Položením otázky ohledně věkové kategorie jednotlivých dotázaných došlo ke zjištění, jaké procento dotazovaných z každé nabízené možnosti se vyplňování dotazníků zúčastnilo. Největší procento dotazovaných spadalo do kategorie „do 15 let“ (37 %). Druhou věkovou kategorií, která byla v dotazníkovém průzkumu nejvíce zastoupena, byly osoby, které patří do kategorie „16-18 let“ (29 %). Pomyslné třetí místo v zastoupené věkové kategorii náleží kategorii „30-49 let“ (19 %). Další věková kategorie, která byla respondenty zastoupena, je kategorie „50-65 let“ (13 %). Nejméně

respondentů se zúčastnilo z kategorie „19-29 let“ (2 %). Jediný vzorek respondentů, který není zastoupen ani jedním respondentem, je kategorie „více jak 65 let“ (0 %).

V grafu je také možné u jednotlivých procentuálních vyjádření vidět i množství respondentů z jednotlivých kategorií. Z věkové kategorie „do 15 let“ se zúčastnilo 44 respondentů, z kategorie „16-18 let“ se zapojilo 35 dotázaných, kategorie „19-29 let“ byla zastoupena 3 dotázanými, z kategorie „30-49“ se zúčastnilo 23 respondentů a kategorie „50-65 let“ byla zastoupena 15 dotázanými. Jak již bylo výše zmíněno z kategorie „více jak 65 let“ se do dotazníkového průzkumu nezapojil žádný respondent.

Graf 1: Věkové rozložení dotazovaného vzorku

Otázka ohledně nejvyššího dosaženého vzdělání a stejně tak i věku (doplňkové otázky) byla respondentům položena převážně z důvodu toho, že při vyhodnocování dotazníků bylo možné zjistit, jestli má nejvyšší dosažené vzdělání nebo věk vliv na znalosti, které byly pomocí dotazníku u jednotlivých respondentů zkoumány. Už teď ale mohou říci, že spíše než nejvyšší dosažené vzdělání hraje velkou roli při porovnávání znalostí ohledně zkoumaného tématu, tedy „Berlínské zdi“, věk. Při zpracovávání jednotlivých dotazníků bylo totiž zřejmé, že lidé spadající do vyšší věkové kategorie mají o tomto tématu větší znalosti a že i lidé se středoškolským vzděláním mohou mít větší rozhled a znalosti, než ti, kteří mají dokončené vzdělání vysokoškolské. Vztah věku a vzdělání však nelze brát jako jeden daný vzorec, jelikož každý máme jiný okruh zájmů a nelze s jistotou říci, že pokud je člověk mladý a má středoškolské vzdělání, že budou jeho znalosti minimální nebo žádné. Naopak se může stát, že i člověk spadající do vyšší věkové kategorie jako je například kategorie „50-65 let“ nemusí mít o této problematice znalosti žádné.

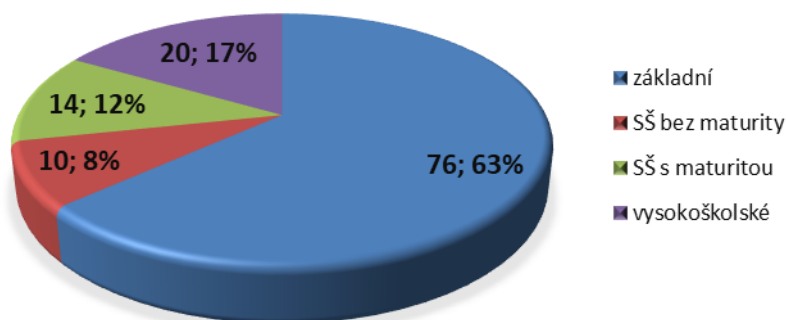
Jak je již z grafu zřejmé, průzkumu se zúčastnily osoby ze všech úrovní nejvyššího dosaženého vzdělání. Největší procento dotázaných spadalo do kategorie

„základní vzdělání“ (63 %). Dotázaných se „středoškolských vzděláním bez maturity“ se do průzkumu zapojilo 8 % a osob se středoškolským vzděláním s maturitou 12 %. V průzkumu byla zastoupena i skupina osob, které spadají do skupiny lidí s „vysokoškolským vzděláním“ (17 %).

Stejně jako u předchozího grafu je i u tohoto možné vidět, kolik osob se z každé kategorie do průzkumu zapojilo. Osob se základním vzděláním bylo 76, se středoškolským bez maturity 10, lidí se středoškolským s maturitou se zapojilo 14 a těch, kteří mají vysokoškolské vzdělání, bylo mezi dotázanými 20.

Graf 2: Nejvyšší dosažené vzdělání dotazovaného vzorku

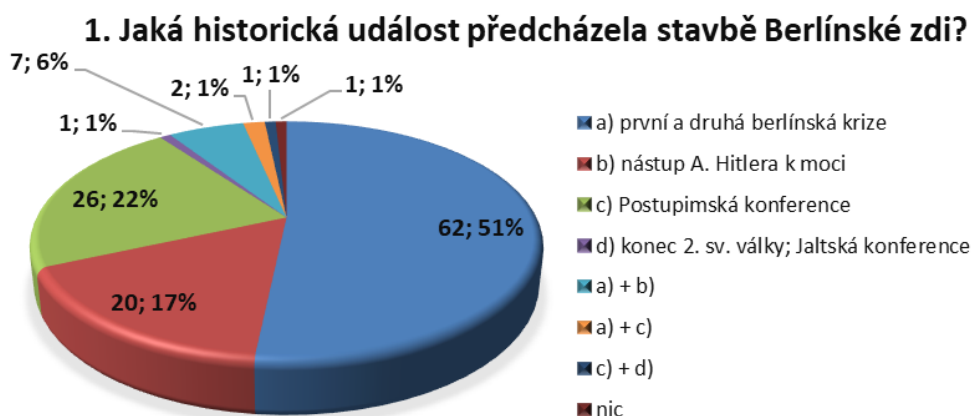
Nejvyšší dosažené vzdělání dotazovaného vzorku

První otázka, která se v dotazníkovém průzkumu vyskytla, byla ta se zněním: Jaká historická událost předcházela stavbě Berlínské zdi? Jelikož měl každý z respondentů možnost u jakékoliv otázky zaškrtnout i více možností, je možné mezi jednotlivými odpověďmi nalézt i ty, kde bylo respondenty zaškrtnuto více možností, o kterých se domnívali nebo věděli, že jsou správné.

První možností, která byla dotázaným nabízena, byla odpověď A, že předcházela „první a druhá berlínská krize“. Tuto možnost zvolilo 51 % (62 osob) ze všech dotázaných. Odpověď B, že stavbě zdi předcházel „nástup A. Hitlera k moci“, zvolilo 17 % (20 dotázaných). Třetí možností byla odpověď C „Postupimská konference“, kdy tuto možnost zaškrtnulo 22 % (26 respondentů). Ve dvou případech došlo i k tomu, že si respondenti z nabízených možností nevybrali a dopsali si možnost svou tedy odpověď D, že stavbě Berlínské zdi předcházela „Jaltská konference“ a „konec 2. světové války“, kdy tato druhá možnost byla zvolena současně s odpovědí C. Dále se v dotaznících vyskytla kombinace odpovědí A a B a to v 6 % (7 osob) a kombinace odpovědí A a C v 1 % (2 dotázaní). V jednom případě (1 %) nebyla tato otázka vůbec zodpovězena.

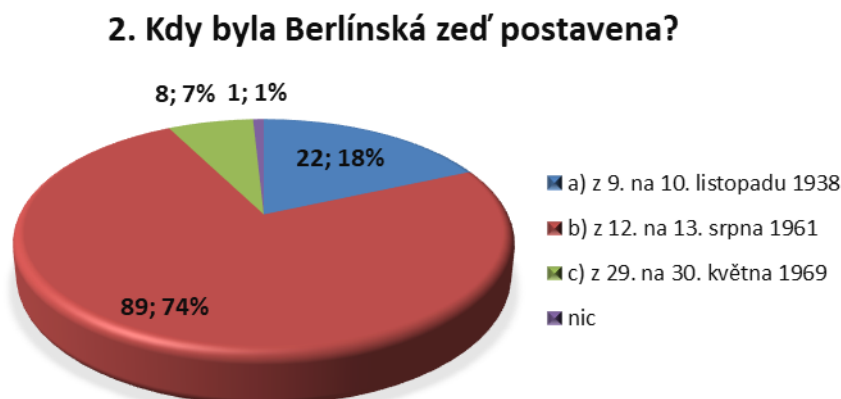
Graf 3: Jaká historická událost předcházela stavbě Berlínské zdi?

Otázka číslo dvě zněla: „Kdy byla Berlínská zeď postavená?“. Správnou odpovědí byla možnost B. Na tuto otázku odpovědělo 119 ze 120 dotázaných. Možnost A, tedy, že byla zeď postavena „z 9. na 10. listopadu 1938“ zvolilo 18 % (22 respondentů). Odpověď B, že byla zeď postavena „z 12. na 13. srpna 1961“, zaškrtnulo 74 % (89 dotázaných) a možnost C, že byla zeď postavena „z 29. na 30. května 1969“, zvolilo 7 % (8 osob). Jak již bylo výše zmíněno, jedním z respondentů nebyla zvolena ani jedna z možností.

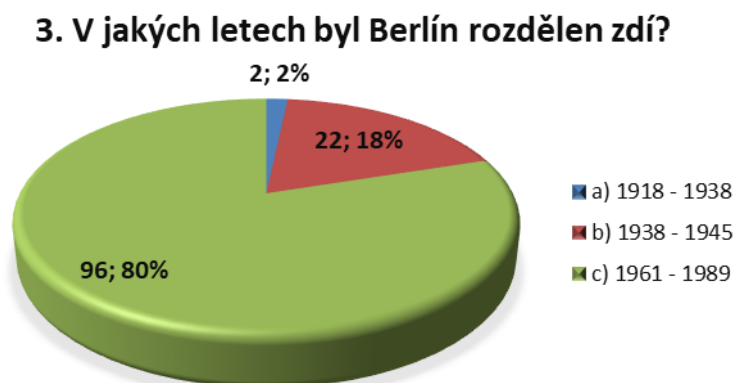
Je velice zajímavé, že ti, kteří v otázce číslo 1 zvolili možnost B, tedy, že zdi předcházel nástup A. Hitlera k moci, zvolili v otázce číslo 2 možnost A. V tomto případě si lidé pravděpodobně spojili rok 1933- 1945, kdy A. Hitler opravdu u moci byl, ještě s počátkem 2. světové války a z toho nejspíše odvodili, že správnou odpovědí je tedy možnost A. Další možností ke spojitosti mezi otázkou číslo 1 a odpovědí B a otázkou číslo 2 a odpovědí A, je to, že A. Hitler byl Němec a z toho důvodu mohlo dojít k tomu, že si dotázaní lidé odvodili jeho spojitost s Berlínskou zdí.

Graf 4: Kdy byla Berlínská zeď postavena?

Třetí otázka „V jakých letech byl Berlín rozdělen zdí?“ měla velkou spojitost s tím, jaká možnost byla jednotlivými respondenty zvolena v otázce předchozí, tedy druhé otázce. Správnou odpovědí byla v tomto případě možnost C. Ten, kdo v předešlé otázce zvolil možnost A, automaticky v otázce číslo 3 zvolil možnost B. Možnost B byla, stejně jako v předešlé otázce, zvolena 18 % (22 respondenty). Pro možnost C se rozhodlo 80 % (96 dotázaných) a možnost A vybrala 2 % (2 osoby).

Graf 5: V jakých letech byl Berlín rozdělen zdí?

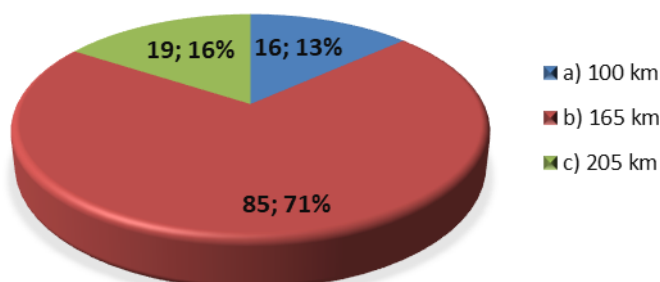

Položením otázky číslo 4 „Jaká byla celková délka Berlínské zdi“ došlo ke zjištění, jestli mají vybraní respondenti představu, anebo vědí, jak dlouhá Berlínská zeď opravdu byla. Správnou odpovědí byla v tomto případě možnost B. Celých 13 % (16 dotázaných), se domnívá, že zeď měla délku „pouze“ 100 km. Správnou odpověď B zvolilo 71 % (85 respondentů) a možnost C, tedy 205 km, byla vybrána 16 % (19 osobami) ze zkoumaného vzorku vybraných respondentů.

V tomto případě se domnívám, že lidé volili, jak se říká „zlatou střední cestu“, než aby si byli s délkou Berlínské zdi stoprocentně jisti a spolehlivě tuto informaci věděli.

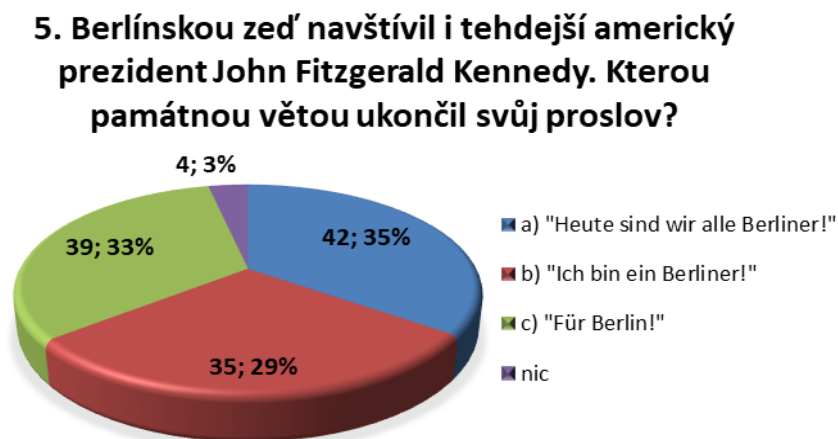
Graf 6: Jaká byla celková délka Berlínské zdi?

4. Jaká byla celková délka Berlínské zdi?

Asi nejvíce těsným výsledkem skončila otázka číslo 5 „Berlínskou zeď navštívil i tehdejší americký prezident J. F. Kennedy. Kterou památnou větou ukončí svůj projev?“. Správnou odpovědí na tuto otázku byla možnost B „Ich bin ein Berliner!“. K možnosti A „Heute sind wir alle Berliner!“ se přiklonilo 35 % (42 dotázaných). Pro možnost B „Ich bin ein Berliner!“ se rozhodlo 29 % (35 respondentů) a možnost C „Für Berlin!“ zakroužkovalo 33 % (39 osob). Ve čtyřech případech (3 %) došlo k tomu, že nebyla respondenty vybrána ani jedna z nabízených možností a otázka tudíž zůstala nezodpovězena.

Graf 7: Berlínskou zeď navštívil i tehdejší americký prezident J. F. Kennedy. Kterou památnou větou ukončil svůj proslov?

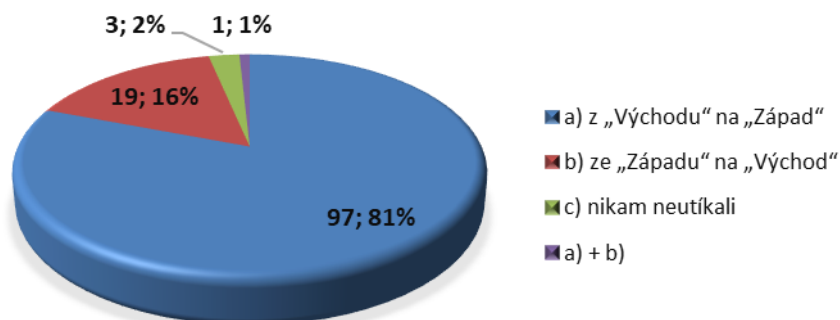

Na rozdíl od předchozí otázky byly odpovědi na otázku číslo 6 „Odkud kam se lidé snažili utéct?“ na první pohled zcela zřejmé. Za správnou odpověď lze považovat možnost A, jelikož těchto případů byla převážná většina, ale našly se i takové případy, kdy lidé utíkali opačným směrem (možnost B), akorát s tím rozdílem, že nejsou mezi lidmi tolik známé. Celých 81 % (97 respondentů) se shodlo na odpovědi A, tedy, že lidé utíkali „z Východu na Západ“. Možnost B „ze Západu na Východ“ se rozhodlo zvolit 16 % (19 osob) a variantu C „nikam neutíkali“ zakroužkovala 2 % (3 dotázaní). V jednom případě (1%) se zde vyskytla i kombinace odpovědí A a B.

Je velice těžké usoudit, jestli lidé možnost B volili, protože si tím byli jisti, anebo z nevědomosti, a proto jen tipovali. Domnívám se, že pokud by lidé věděli, že i možnost B se v té době děla, museli by podle mého názoru zaškrtnout i možnost A, jelikož tyto případy jsou mezi lidmi známé a v jejich povědomí rozšířené.

Graf 8: Odkud kam se lidé snažili utéct?

6. Odkud kam se lidé snažili utéct?

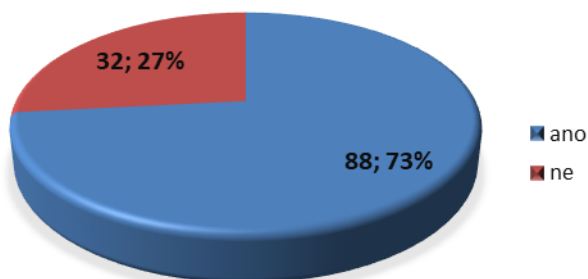

Všem respondentům byla také položena otázka číslo 7 „Existovaly mezi Východem a Západem nějaké rozdíly?“. V případě, že dotázaný odpověděl „ano“, byl požádán o upřesnění, o jaké rozdíly a v jakých oblastech se jednalo. V 73 % (88 dotázaných) došlo mezi respondenty ke shodě, že mezi oběma polovinami nějaké rozdíly existovaly. Zbýlých 27 % (32 osob) se domnívá, že k žádným rozdílům nedocházelo a obě poloviny si byly naprosto ve všem rovny.

Pokud daný respondent dále rozváděl odpověď ohledně rozdílů v případě předchozí kladné odpovědi, objevovaly se po většinou stejné nebo alespoň podobné odpovědi. V první řadě se lidé zaměřovali na způsob vlády a na režim, který v každé části byl dominantním. Převážně všichni tedy napsali, že Západ byl demokratický a Východ komunistický. Dále se objevovala odpověď ohledně prosperity Západu a stagnace Východu a to jak v odvětví ekonomik nebo průmyslu a celkové vyspělosti. Dalším bodem, který se hojně vyskytl byl ten, kdy bylo v dotaznících napsáno, že se rozdíly vyskytovaly převážně v kultuře, politice, ekonomice, výši finančního ohodnocení obyvatel nebo výše životní úrovně a podmínek pro život. Ve všech zaznamenaných odpovědích se vyskytlo, že všechny dříve zmíněné podmínky a rozdíly byly na Západě lepší než tomu bylo na Východě. Posledním názorem, který se mezi odpověďmi také vyskytl, bylo porovnání svobody na Západě a nesvobody na Východě. Svoboda byla především specifikována volností pohybu obyvatel, svobodnými volbami, možnostmi vyjádřit svůj názor nebo necenzurovaným tiskem.

Graf 9: Existovaly mezi "Východem" a "Západem" nějaké rozdíly?

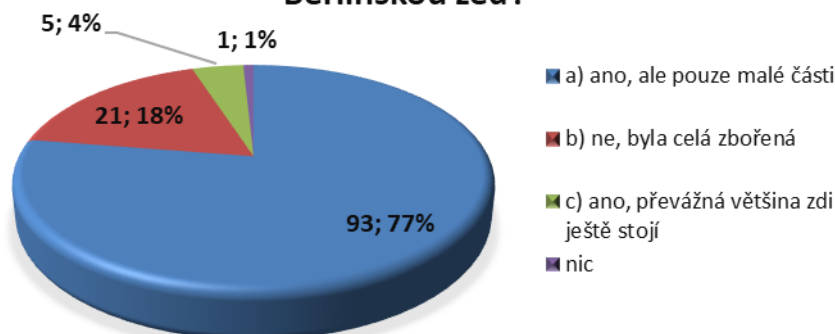
7. Existovaly mezi „Východem“ a „Západem“ nějaké rozdíly?

V osmé otázce jsem se respondentů ptala, jestli mohou ještě v dnešní době Berlínskou zeď spatřit. Správnou odpovědí k této otázce je možnost A „ano, ale pouze malé části“. Tuto první možnost zvolilo při vyplňování dotazníku 77 % (93 respondentů). Možnost B, tedy, že byla celá zeď bez jakýchkoliv pozůstatků zbořena, zakroužkovalo 18 % (21 dotázaných) a k možnosti C, že převážná většina zdi ještě stojí, se při vyplňování přiklonila 4 % (5 osob). V jednom případě (1 %) došlo k tomu, že tato otázka nebyla respondentem zodpovězena.

Graf 10: Je možné ještě v dnešní době vidět Berlínskou zeď?

8. Je možné v dnešní době ještě vidět Berlínskou zeď?

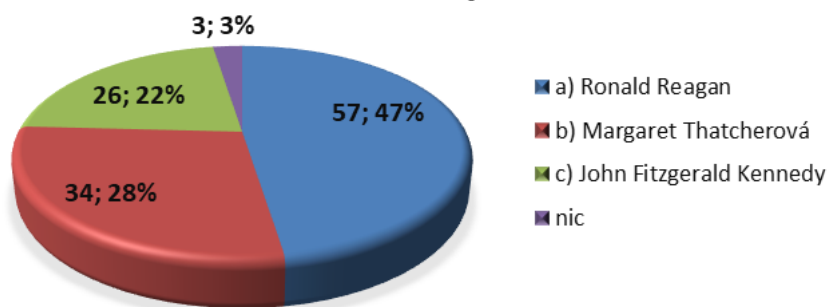

Stejně jako u otázky číslo 5 i v tomto případě u otázky číslo 9 byly odpovědi v rámci možností vcelku vyrovnané. Správnou odpovědí byla možnost A, tedy, že věta, která byla pronesena v projevu, náleží Ronaldu Reaganovi. Tuto možnost zvolilo 47 % (57 dotázaných). K možnosti B, Margaret Thatcherová“ se přiklonilo 28 % (34 respondentů) a k možnosti C, J. F. Kennedy, 22 % (26 osob). Jak u otázky číslo 5, tak i u otázky číslo 9, si podle mého názoru lidé nebyli vůbec jistí a v některých případech

spíše jen tipovali. Podobně jako u některých předchozích otázek i v tomto případě se našla i 3 % (3 respondenti), která si nevybrala ani jednu z nabízených možností a na tuto otázku neodpověděla.

Graf 11: Kdo pronesl během veřejného projevu tato slova? "Pane Gorbačove, otevřete tuto bránu. Pane Gorbačove, zbourejte tuhle zed'."

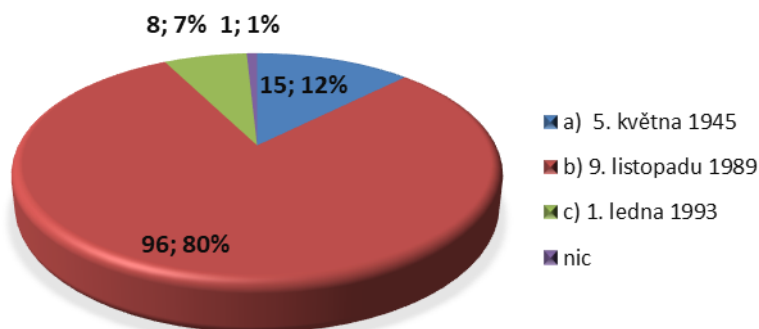
9. Kdo pronesl během veřejného projevu tato slova? "Pane Gorbačove, otevřete tuto bránu. Pane Gorbačove, zbourejte tuhle zed'."

Poslední otázkou, která byla respondentům v dotazníku položena, byla otázka týkající se pádu Berlínské zdi. Správnou odpovědí byla možnost B „9. listopadu 1989“. Tuto odpověď v dotazníku zakroužkovalo 80 % (96 dotázaných). Možnost A „5. května 1945“ zvolilo 12 % (15 respondentů) a k volbě možnosti C se přiklonilo 7 % (8 osob). I v rámci této otázky se stalo, že nebyla v jednom případě (1 %) zodpovězena.

Graf 12: Kdy padla Berlínská zed'?

10. Kdy padla Berlínská zed'?

8.6 Shrnutí výsledků výzkumu

Průzkum byl zaměřen na zjištění, jaké mají lidé znalosti a povědomí o historických událostech a spojitostech, které se týkají jiného státu než České republiky. V tomto případě se otázky týkaly německé historie a to konkrétně Berlínské zdi a okolností, které se s ní pojí. Účelem průzkumu bylo zjistit, jestli hraje při ověřování znalostí nějakou roli věk nebo dokonce vzdělání. Průzkum byl tedy proveden mezi 120 respondenty různého věku a nejvyššího dosaženého vzdělání.

V průběhu zpracovávání výsledků z jednotlivých dotazníků a i poté, co byly již výsledky známé, jsem došla k závěru, že v tomto případě nehrál roli ani věk a ani nejvyšší dosažené vzdělání jednotlivých respondentů. Můj subjektivní názor tedy je, že je možné, aby mladý člověk, který má například středoškolské vzdělání bez maturity měl lepší a rozsáhlejší znalosti, než člověk vyššího věku a třeba i s vysokoškolským vzděláním. Jelikož historie je obor, který nepatří do oblíbenosti každého, je pravděpodobné, že se výsledky odvíjely i od toho, jak moc se člověk o danou problematiku zajímá a jaký má všeobecný rozhled i o jiných státech. K tomu, abych si byla naprosto jistá, že věk nesouvisí se vzděláním a naopak, jsem použila orientační výpočet pomocí korelačního koeficientu, který určuje míru závislosti dvou veličin. Pro závislost úspěšnosti na vzdělání vyšel koeficient $r = 0,40993$ a pro určení závislosti na věku $r = 0,448473$. Tyto výsledky podávají důkaz o nezávislosti těchto veličin.

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}$$

Vzorec 1: Výpočet Pearsonova korelačního koeficientu

Jelikož bylo v dotazníku udáváno pouze věkové rozmezí respondentů, jsou výsledky pouze přibližné, ale i na nich je patrné, že věková a vzdělanostní souvislost v tomto případě neplatí. Lepšího a přesnějšího výsledku by bylo dosaženo, pokud by respondenti udávali přesný věk.

Závěr

Hlavním cílem diplomové práce bylo zmapování období existence Berlínské zdi a představení okolností, které měly vliv na její vznik. Prvními událostmi, které měly dopad na to, že byla v roce 1961 postavena Berlínská zeď, byly bezpochyby první (1948-1949) a druhá (1958-1961) berlínská krize. První berlínské krizi předcházelo rozdělení Německa na čtyři okupační zóny (americkou, britskou, sovětskou a francouzskou). K tomuto rozdělení došlo po skončení druhé světové války. Po krizi, kdy se SSSR stavěl proti vzniku Západního Německa, a proti měnové reformě, došlo k rozhodnutí, že budou okupační pásma nahrazena dvěma novými státy. Ze západního okupačního pásma vznikla tehdejší SRN a sovětské pásmo bylo nahrazeno NDR. Vrcholem druhé berlínské krize se stala stavba Berlínské zdi. Vznik druhé berlínské krize zapříčinila neustálá emigrace obyvatel do západní části Berlína a z toho důvodu existovaly mezi NDR a SRN neustálé spory. Hlavním sporem druhé berlínské krize bylo tzv. řešení německé otázky.

Diametrální rozdílnost režimů jak v SRN, tak v NDR také přispívala k rozdílnosti ideologií a názorů představitelů vedení obou částí Německa. Jedním z dalších důvodů neshod byly odlišné názory tehdejších starostů západního a východního Berlína, tedy W. Brandta a W. Ulbrichta. Ještě předtím, než byla zahájena stavba zdi, došlo k vyznačení tzv. demarkační čáry, která byla lemována ostnatým drátem a až v zápětí byla zahájena stavba zdi. Zeď během několika dní přerušila kontakt mezi obyvateli západní a východní části města. I poté, co byla zeď postavena, snažili se obyvatelé východního Berlína dostat do té západní a to i za cenu obětování vlastního života, pokud byli při útěku přistiženi příslušníkem pohraniční stráže. Útěk se stal osudným například Peteru Fechterovi, Idě Siekmann, Winfriedu Fredenbergovi a dalším.

Až v roce 1987 při svém berlínském projevu vyřkl R. Reagan svůj názor na existenci Berlínské zdi s tím, že by mělo dojít k jejímu odstranění, ale tento názor se nesetkal s kladným ohlasem. K pádu zdi a otevření hranic došlo omylem, a to díky G. Schabowkimu, který se v jednom ze svých projevů překlátil a oznámil, že se hranice mezi SRN a NDR s okamžitou platností otevírají, což v obyvatelích Berlína vyvolalo vlnu nadšení.

O několik měsíců od pádu Berlínské zdi začala jednání o znovusjednocení Německa do jednoho státu. S tímto názorem zprvu však nesouhlasili představitelé ostatních států M. S. Gorbačov, François Mitterrand nebo M. Thatcherová. Teprve poté, co došlo ke vzájemné dohodě mezi všemi zeměmi, mohlo dojít dne 3. října 1990 k opětovnému znovusjednocení Německa.

I přesto, že období okolo existence Berlínské zdi bylo velmi vypjaté, někdy i záměrně zkreslované a dokonce až děsivé, bylo z hlediska historického velmi zajímavé. A to jak pro historiky, tak i pro obyčejné občany. Skloubilo se zde mnoho situací, schůzek, jednání, ale i osudů obyčejných lidí.

Jak je zřejmé, Berlínská zeď na dlouhou dobu ovlivnila životy nesčetného počtu lidí, kterým nezbylo nic jiného, než se se vzniklou situací vyrovnat a to i přesto, že s ní nesouhlasili. Jsem toho názoru, že dnešní společnost si ani nedovede představit, že by se podobná situace opět odehrála, anebo že by se naskytli v době, kdy Berlínská zeď stála, protože v dnešní době považují lidé demokracii a svobodu za samozřejmé a vůbec si neuvědomují, že se vše během okamžiku může změnit, což se stalo i v případě Německa a stavby Berlínské zdi.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

BStU, Ast. Berlin, Operační plán Stasi, Operativplan der BVfS Berlin/Abteilung VII zum Operativen Vorgang „Regler“, 14. 3. 1989, AOP 5119/89, Bd. 1, Bl. 9-13.

Landesarchiv Berlin, Záznam z výslechu H. Kulbeika ze dne 21. srpna 1962, Niederschrift der Zeugenvernehmung des Mitflüchtlings von Peter Fechter durch die West-Berliner Polizei, 21. 8. 1962, B Rep 002, Nr. 3660, o. Pag.

Národní archiv ČR v Praze, Archiv Ministerstva zahraničních věcí - výstřižkový archiv

Neue Justiz Archiv, Záznam z rozsudku nad bývalými příslušníky pohraniční stráže, Uwe Ewald, Schlussvortrag für die Nebenklägerin Ruth Fechter. Urteil gegen ehemalige Angehörige der DDR-Grenztruppen im Fechter-Prozess, S. 407-408.

StA Berlin, Protokol západoněmecké policie ze dne 4. 12. 1989, Protokoll der Zeugenvernehmung von Christian G. durch die West-Berliner Polizei, 4. 12. 1989, Az. 2 Js 48/90, Bd. 1, Bl. 86.

StA Berlin, Rozsudek zemského soudu v Berlíně z 20. 1. 1992, Urteil des Landgerichts Berlin in der Strafsache gegen Andreas K., Peter Sch., Mike Sch. und Ingo H., Az. (523) 2 Js 48/90 (9/91), vom 20. 1. 1992, Az. 2 Js 48/90, Bd. 16, S. 44.

StA Berlin, Zpráva západoněmecké policie ze dne 14. 3. 1989, Bericht der West-Berliner Polizei, 14. 3. 1989, Az. 6 AR 162/91, Bd. 2, Bl. 95-103; Berliner Morgenpost, 10. 3. 1989.

Willy Brandt Archiv, Berlin, Willy Brandt – Publikationen, A3/123, 16. – 20. 8. 1961.

Literární zdroje

AHONEN, Pertti, Death at the Berlin Wall, OUP Oxford, 2010, ISBN 978-0199546305.

ARNOLD, Dietmar a Sven Felix KELLERHOFF, Die Fluchttunnel von Berlin, Propyläen-Verlag, ISBN 9783549073414.

BAUER, Hans, Hans-Dieter HEIN a Horst LIEBIG, Halt! Stehenbleiben!: Grenze und Grenzregime der DDR, Berlin: Das Neue Berlin, 2016, ISBN 978-3-360-01 869-4.

BILOW, Ulrike, Stefan FÖRSTER, Nanya GRUBER a kol. Getreideanbau in der Gedenkstätte Berliner Mauer, Berlin, 2009, Interdisziplinäres Studienprojekt, Humboldt-Universität zu Berlin.

BLEY, Peter, Berliner S-Bahn, 6. Aufl., Düsseldorf: Alba, 1993, ISBN 3870943491.

BÖSENBERG, Jost-Arend a Johann-Friedrich HUFFMANN, Mauerjahre: Leben im geteilten Berlin, Edel Books - Ein Verlag der Edel Germany, 2011, ISBN 978-3841901040.

- CONZE, Werner a Volker HENTSCHEL, Deutsche Geschichte: Epochen und Daten. Würzburg: Ploetz, 1979, ISBN 3876400805.
- EFFNER, Bettina a Helge HEIDEMEYER, Flucht im geteilten Deutschland, be.bra Verlag, 2005, ISBN 978-3-89809-065-0.
- FILMER, Werner a Heribert SCHWAN, Opfer der Mauer: Die geheimen Protokoll des Todes, C. Bertelsmann, 1991, ISBN 978-3570023198.
- FLEMMING, Thomas a Hagen KOCH, Die Berliner Mauer Geschichte eines politischen Bauwerks, Berlin: be.bra Verlag, 1999, ISBN 3-930863-48-0.
- FÜHR, Wieland, Berliner Mauer und innerdeutsche Grenze, Michael Imhof Verlag, 2008, ISBN 978-3-86568-163-8.
- GRAFE, Roman, Die Grenze durch Deutschland: Eine Chronik von 1945 bis 1990, München: Siedler Verlag, 2008, ISBN 978-3-570-55082-3.
- GRESS, Gerhard, Die Berliner Blockade 1948/1949, Freiburg: EK-Vlg, 2013, ISBN 9783844662023.
- HERTLE, Hans-Hermann a Maria NOOKE, The Victims at the Berlin Wall 1961-1989: A Biographical Handbook, Ch. Links Verlag, 2011, ISBN 978-3861536321.
- KEMPE, Frederick, Berlin 1961: Kennedy, Khrushchev, and the Most Dangerous Place on Earth, Berkley; Reprint edition, 2012, ISBN 978-0425245941.
- KOHL, Helmut, Vom Mauerfall zur Wiedervereinigung: Meine Erinnerungen, Knaur, 2009, ISBN 978-3-426-78336-8.
- MARSEILLE, Jacques a Nadejje LANEYRIE-DAGEN, Paměť lidstva: Významné události světových dějin. vyd. 1., Praha: Svojtka a Vašut, 1997, ISBN 8071802972.
- MERSEBURGER, Peter, Willy Brandt: 1913-1992 Visionär und Realist, Deutsche Verlags-Anstalt, 2006, ISBN 978-3421042323.
- MÜLLER, Helmut M. a Karl-Friedrich KRIEGER. Schlaglichter der deutschen Geschichte. 2., aktual. und erw. Aufl. Mannheim: Bibliographisches Institut & F. A. Leipzig, Brockhaus, 1990, ISBN 9783411027002
- NIGRIN, Tomáš, Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi. Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-573-2.
- NOOKE, Maria, Vom Mauerbau zum Mauerfall - Kurze Geschichte der Teilung, KAMINSKI, Anna, Die Berliner Mauer in der Welt. Berlin: Berlin Story Verlag, 2014, ISBN 978-3-95723-703-3.
- PROKOP, Siegfried, Die Berliner Mauer (1961-1989): Fakten, Hintergründe, Probleme, Kai Homilius Verlag, 2008, ISBN 3897064049.

- PROVAN, John, Ich bin ein Berliner!: John F. Kennedys Deutschlandbesuch 1963, Alles über Berlin, 2013, ISBN 978-3863681128.
- RATNESAR, Romesh, Tear down this wall: A city, a president, and the speech that ended the Cold War, Simon & Schuster, 2010, ISBN 978-1416556916.
- RITTER, Gergard A., Wir sind das Volk! Wir sind ein Volk!, C.H.Beck Verlag, 2009, ISBN 978-3-406-59208-9.
- RÖDDER, Andreas, Deutschland einig Vaterland: Die Geschichte der Wiedervereinigung, 2. Auflage, C.H.Beck, 2009, ISBN 978-3406562815.
- ROTTMAN, Gordon L., Berlínská zed' a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.
- SÄLTER, Gerhard, Orte der Geschichte: Gedenkstätte Berliner Mauer, Ch. Links Verlag, 2018, ISBN 3861539985.
- SCHULTKE, Dietmar, Keiner kommt durch: Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer 1945-1990, Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2008, ISBN 9783746681573.
- SCHWARZ, Hans-Peter, Helmut Kohl: Eine politische Biographie, 3. Auflage, Deutsche Verlags-Anstalt, 2012, ISBN 978-3421044587.
- STEINIGER, Rolf, Berlinkrise und Mauerbau: 1958 bis 1963 Mit einem Kapitel zum Mauerfall 1989, München: Olzog, 2009, ISBN 3789283029.
- STIEF, Martin, Desertionen im geteilten Berlin: Bekämpfung von Fahnenfluchten aus den Reihen der Bereitschaftspolizei im Jahr des Mauerbaus, Berlin, 2011, ISBN 978-3-942130-73-8.
- TAYLOR, Frederick, Berlínská zed': 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, Praha: BB/art, 2008. ISBN 978-80-7381-413-7.
- VEIGEL, Burkhard, Wege durch die Mauer: Fluchthilfe und Stasi zwischen Ost und West, Berliner Unterwelten e.V, ISBN 978-3-943112-09-2.
- WELGE, Helmut, Bundeskanzler Ludwig Erhard: Außenpolitiker im weltpolitischen Wandel, Berliner Wissenschafts-Verlag, 2018, ISBN 978-3830538585.
- WINKLER, Heinrich August, Der lange Weg nach Westen - Deutsche Geschichte II: Vom "Dritten Reich" bis zur Wiedervereinigung. München: C. H. Beck, 2014, ISBN 978-3-406-66050-4.

Internetové zdroje

BERLIN.DE, Alexanderplatz, [online], Dostupné z: <https://www.berlin.de/sehenswuerdigkeiten/3560109-3558930-alexanderplatz.html>

BERLIN. DE, Berliner Mauer: Gedenkstätte Günter Litfin [online], Dostupné z: <https://www.berlin.de/mauer/orte/gedenkstaetten/gedenkstaette-guenter-litfin/>, [cit. 2019-04-04]

B. Z., Gedenkzeichen: Maueropfer Chris Gueffroy wird mit Denkmal geehrt [online], Dostupné z: <https://www.bz-berlin.de/berlin/treptow-koepenick/maueropfer-chris-gueffroy-wird-mit-denkmal-geehrt>, 31. 10. 2014, [cit. 2019-04-07].

Das Bundesarchiv Deutschlands, Internationale Pressekonferenz mit Walter Ulbricht am 15. Juni 1961, Berlin, BArch NY 4182/653, Blatt 136, Internationale Pressekonferenz mit Walter Ulbricht am 15. Juni 1961. Dostupné také z: <https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/13-August-1961-Schliessung-Der-Sektorengrenzen-In-Berlin-Und-Bau-Der-Mauer/13-august-1961-schliessung-der-sektorengrenzen-in-berlin-und-bau-der-mauer.html>

HUME, Mick, Spiked: Why Thatcher defended the Berlin Wall, [online], Dostupné z: <https://www.spiked-online.com/2009/09/17/why-thatcher-defended-the-berlin-wall/>, 2009, [cit. 2019-04-23].

JURZICZEK, Markus, Geschichte und Geschichten rund um die Berliner S-Bahn: Der S-Bahnboykott, 2008, [online], Dostupné z: <https://www.stadtschnellbahn-berlin.de/geschichte/boykott/index.php>

KÜNSTLERINITIATIVE EAST SIDE GALLERY E. V., 2013, [online], Dostupné z: <http://www.eastsidegallery-berlin.com/>

PAULICK, Jane, Remembering Martin Luther King's visit to Berlin, [online], Dostupné z: <https://www.dw.com/cda/en/remembering-martin-luther-kings-visit-to-berlin/a-17907455>, 2014

POTSDAMER PLATZ BERLIN, Geschichte, [online], Dostupné z: <https://potsdamerplatz.de/geschichte/>

SEHENSWUERDIGKEITEN-BERLIN, Checkpoint Charlie: Die Mauer durch Berlin, [online], Dostupné z: https://berlin.sehenswuerdigkeiten-online.de/sights/checkpoint_charlie_berlin.html

Seznam příloh

Příloha 1: Text nóty vlády USA vládě SSSR ze dne 31. prosince 1958.....	98
Příloha 2: Návrh Statutu svobodného demilitarizovaného města "Západní Berlín"	99
Příloha 3: Řeč Waltera Ulbrichta před Politbyro ZK SED se slavnou větou: <i>Niemand hat die Absicht, eine Mauer zu errichten.</i>	100
Příloha 4: Stavba zdi u Braniborské brány s vojenskými a stavebními vozidly na přelomu léta a podzimu 1961	101
Příloha 5: Zazděná okna domů a provizorní zeď z betonových panelů.....	102
Příloha 6: Začátek stavby zdi z betonových kvádrů.	103
Příloha 7: Vzhled západní a východní strany Berlínské zdi.	104
Příloha 8: Bezpečnostní pásmo zdi v 80. letech 20. století.....	105
Příloha 9: Opěrná zeď Grenzwall 75.	106
Příloha 10: Část Politické zprávy o zastřelení Petera Fechtera	107
Příloha 11: Dotazník k průzkumu o Berlínské zdi.....	108

Seznam obrázků

Obrázek 1: Okupační zóny Německa mezi lety 1945 – 1949.....	11
Obrázek 2: Rozdělení Berlína vítěznými mocnostmi	12
Obrázek 3: Střežení demarkační čáry příslušníky Vopo a DGP	20
Obrázek 4: Původní zátarasy z ostnatého drátu na Postupimském náměstí	21
Obrázek 5: Kostel Smíření na tzv. území nikoho obehnaný Berlínskou zdí	23
Obrázek 6: Pozorovací věž BT-11.....	30
Obrázek 7: Pozorovací věž BT-9.....	31
Obrázek 8: Dvouúčelová věž.....	32
Obrázek 9: Zemní železobetonový bunkr.....	33
Obrázek 10: Titulní strana novin <i>Welt am Sonntag</i>	46
Obrázek 11: Titulní strana novin <i>Berliner Morgenpost</i>	46
Obrázek 12: Projev J. F. Kennedyho v Berlíně dne 26. června 1963.....	48
Obrázek 13: Kontrola jednoho z tunelů příslušníkem Vopo.	54
Obrázek 14: C. H. Schumann při skoku na Západ.....	56
Obrázek 15: Památná deska v Humboldtově přístavu	60
Obrázek 16: Památník Güntera Litfina	60
Obrázek 17: Postřelený Peter Fechter.....	61
Obrázek 18: Únikový balón W. Freudengerga	65
Obrázek 19: Projev R. Reagana dne 12. června 1987 v Berlíně.....	67
Obrázek 20: Znovusjednocené Německo	72
Obrázek 21: Malba od D. Vrubela "Bratrský polibek"	74
Obrázek 22: Malba od B. Kinderové "Test the best".....	74
Obrázek 23: Gedenkstätte Berliner Mauer	76
Obrázek 24: Fenster des Gedenkens	76
Obrázek 25: Místo rozdělení NDR a SRN na Postupimském náměstí.....	78
Obrázek 26: Pozůstatek Berlínské zdi	78
Obrázek 27: Označení místa původní zdi	78

Seznam grafů

Graf 1: Věkové rozložení dotazovaného vzorku	81
Graf 2: Nejvyšší dosažené vzdělání dotazovaného vzorku	82
Graf 3: Jaká historická událost předcházela stavbě Berlínské zdi?	83
Graf 4: Kdy byla Berlínská zeď postavena?	83
Graf 5: V jakých letech byl Berlín rozdělen zdi?	84
Graf 6: Jaká byla celková délka Berlínské zdi?	84
Graf 7: Berlínskou zeď navštívil i tehdejší americký prezident J. F. Kennedy. Kterou památnou větou ukončil svůj proslov?	85
Graf 8: Odkud kam se lidé snažili utéct?	86
Graf 9: Existovaly mezi "Východem" a "Západem" nějaké rozdíly?	87
Graf 10: Je možné ještě v dnešní době vidět Berlínskou zeď?	87
Graf 11: Kdo pronesl během veřejného projevu tato slova? "Pane Gorbačove, otevřete tuto bránu. Pane Gorbačove, zbourejte tuhle zeď."	88
Graf 12: Kdy padla Berlínská zeď?	88

Seznam vzorců

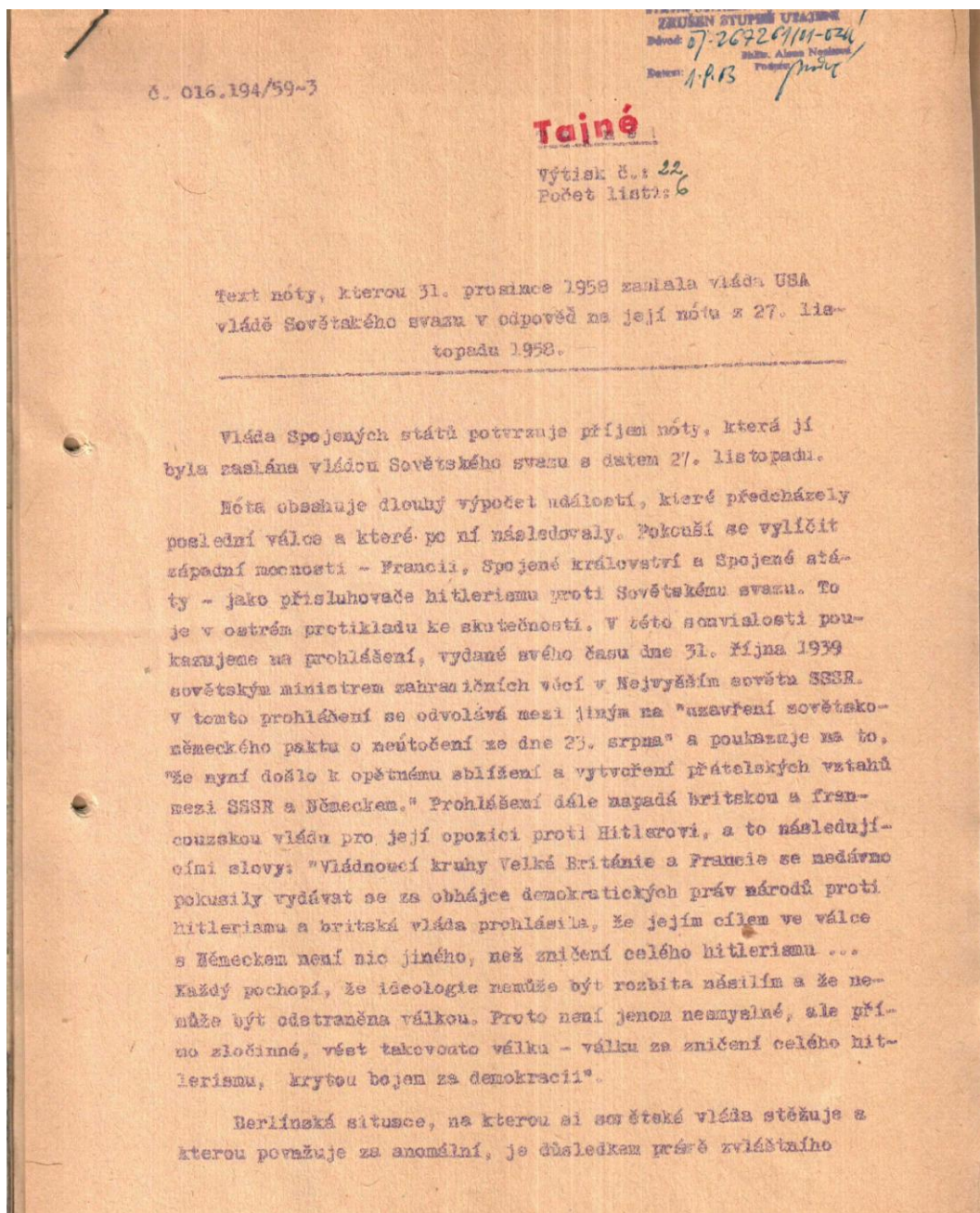
Vzorec 1: Výpočet Pearsonova korelačního koeficientu	89
--	----

Seznam tabulek

Tabulka 1: Porovnání politického systému SRN a NDR	52
--	----

Přílohy

Příloha 1: Text nóty vlády USA vládě SSSR ze dne 31. prosince 1958, zdroj: Národní archiv ČR v Praze, Badatelna Chodovec, Archiv Ministerstva zahraničních věcí - výstřížkový archiv, KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, 1261/0/KSČ-ÚV-AN II, inv. číslo 351, k. 152.

Příloha 2: Návrh Statutu svobodného demilitarizovaného města "Západní Berlín", zdroj: Národní archiv ČR v Praze, Archiv Ministerstva zahraničních věcí - výstřížkový archiv, KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, 1261/0/KSČ-ÚV-AN II, inv. číslo 350, k. 151

STATUT SVobodNÉHO DEMILITARIZOVANÉHO MĚSTA
ZRUŠEN STUPNĚ UPLAČENÍ
Inventar: 440/20 00 - 1/10/110
Město: Alena Nosková
Datum: 1.4.03 Počet: 1/10/110

Důvěrné
Návrh

Statut svobodného demilitarizovaného města Západního Berlína

ustanovení
/z 26. února 1948/

Za účelem normalizace situace v západním Berlíně a zřízení ^{stanovení} pevného mezinárodně právního statutu, ^{kollektivního} odpovídajícího ^{zřízení} mírovým podmínkám ^{stanovení} Vlády
~~se~~ ^{těchto} ~~na~~ ^{ustanovení} ~~základních~~ ^{základních} ~~statutů~~ ^{Statutu} svobodného demilitarizovaného města Západního Berlína.

I.
 Západní Berlín ^{se} ^{ustanovení} ~~z~~ ^{ustanovení} ~~ustanovuje~~ ^{ustanovuje} (svobodný demilitarizovaný) ²⁶⁾ město ¹⁾ v ²⁾ jeho dnešních ~~existujících~~ hranicích. To se nedotýká sociálně politického zřízení, které se vytvořilo v Západním Berlíně, a způsobu života jeho obyvatelstva. Okupační režim v Západním Berlíně se ruší.

VI.
 Svobodné město má právo na nerušený styk s ^{ostatním} ~~všech~~ světem.

II.
 Podmínky pro používání pozemních, vodních a vzdušných komunikací, Svobodné město má svou Ústavu založenou na demokratických zásadách a ~~odpovídající~~ ^{odpovídající} ~~statutu~~ ^{statutu} svobodného města, a rovněž své zákonodárství.

III.
 Svobodné město má své zákonodárné, výkonné a soudní orgány, ^z ~~vytvořené~~ ^z ~~podle~~ ^{podle} Ústavy ~~U~~.

IV.
 Všichni občané Svobodného města, nezávisle na jejich politickém přesvědčení, ^{majetkové} ~~vě~~, národnosti, původu, pohlaví, majetkovém nebo jiném postavení, ~~nejvíce~~ ^{nejvíce} ~~požívají~~ ^{požívají}, v souladu s Ústavou svobodného města, základní ^{lidské} práva a lidské svobody.

Svobodné město zajistí svobodnou činnost demokratických stran a organizací.

Svobodné město a které jsou nezbytné pro zásobování obyvatelstva Svobodného města a pro správu jeho podniků. Budou rovněž napomáhat

Příloha 3: Řeč Waltera Ulbrichta před Politbyro ZK SED se slavnou větou: *Niemand hat die Absicht, eine Mauer zu errichten.* zdroj: Bundesarchiv Deutschlands, Berlin, BArch NY 4182/653, Blatt 136. Dostupné také z: <https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/13-August-1961-Schliessung-Der-Sektorengrenzen-In-Berlin-Und-Bau-Der-Mauer/13-august-1961-schliessung-der-sektorengrenzen-in-berlin-und-bau-der-mauer.html>

- 19 -

Doherr, Frankfurter Rundschau: Ich möchte eine Zusatzfrage stellen: Herr Vorsitzender! Bedeutet die Bildung einer Freien Stadt Ihrer Meinung nach, daß die Staatsgrenze am Brandenburger Tor ~~an~~richtet wird? Und sind Sie entschlossen, dieser Tatsache mit allen Konsequenzen Rechnung zu tragen?

Walter Ulbricht: Ich verstehe Ihre Frage so, daß es in Westdeutschland Menschen gibt, die wünschen, daß wir die Bauarbeiter der Hauptstadt der DDR dazu mobilisieren, eine Mauer aufzurichten. Mir ist nicht bekannt, daß eine solche Absicht besteht. Die Bauarbeiter unserer Hauptstadt beschäftigen sich hauptsächlich mit Wohnungsbau, und ihre Arbeitskraft wird dafür voll eingesetzt. Niemand hat die Absicht, eine Mauer zu errichten. Ich habe vorhin schon gesagt: Wir sind für vertragliche Regelung der Beziehungen zwischen Westberlin und der Regierung der Deutschen Demokratischen Republik. Das ist der einfachste und normalste Weg zur Regelung dieser Fragen.

Die Staatsgrenze verläuft, wie bekannt, z. B. an der Elbe usw. Und das Territorium Westberlins gehört zum Territorium der Deutschen Demokratischen Republik. In gewissem Sinne gibt es selbstverständlich staatliche Grenzfragen auch zwischen Westberlin und der Deutschen Demokratischen Republik, wenn die Neutralisierung Westberlins erfolgt. Aber es besteht ein Unterschied zwischen den Regelungen, die für die Staatsgrenze mit Westdeutschland gelten, und den Regelungen, die für Berlin getroffen werden.

Vine, Daily Mail: Sie sprachen ~~beobachtet~~ von einem Friedensvertrag als dem ersten Schritt auf dem Wege zur Wiedervereinigung. Glauben Sie nicht, daß jeder geborene Deutsche, wenn das verwirklicht wird, das Recht haben sollte, sich innerhalb beider Teile Deutschlands frei zu bewegen, und daß dieses Recht im Friedensvertrag verankert werden sollte?

/20

Příloha 4: Stavba zdi u Braniborské brány s vojenskými a stavebními vozidly na přelomu léta a podzimu 1961, zdroj: Bundesarchiv Deutschlands, Berlin, BArch, B 145 Bild-P061246. Dostupné také z: <https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Artikel/Finden/Epochen/finden-epochen-ddr.html>

Příloha 5: Zazděná okna domů a provizorní zed' z betonových panelů, zdroj: WIKIPEDIA, Acker-Bernauer Straße, [online], https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3b/Acker-_Bernauer-Stra%C3%9Fe.jpg [cit. 2019-02-22]

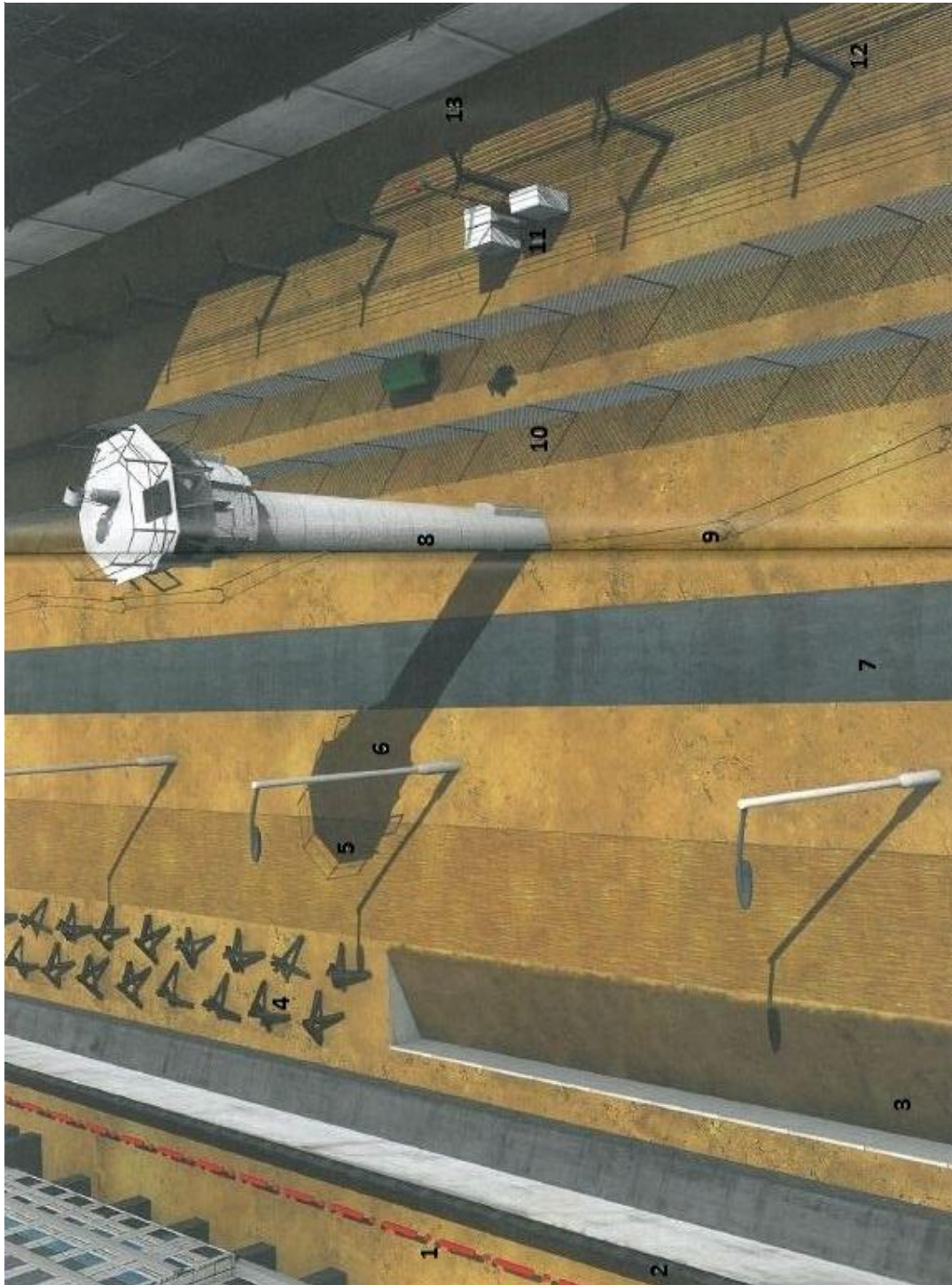
Příloha 6: Začátek stavby zdi z betonových kvádrů, zdroj: TAYLOR, Frederick, *Berlínská zeď*: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989. Praha: BB/art, 2008. ISBN 978-80-7381-413-7.

Příloha 7: Vzhled západní a východní strany Berlínské zdi, zdroj: TAYLOR, Frederick, Berlínská zeď: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989. Praha: BB/art, 2008. ISBN 978-80-7381-413-7.

Příloha 8: Bezpečnostní pásmo zdi v 80. letech 20. století, zdroj: ROTTMAN Gordon L., Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989. str. 34, Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2879-7.

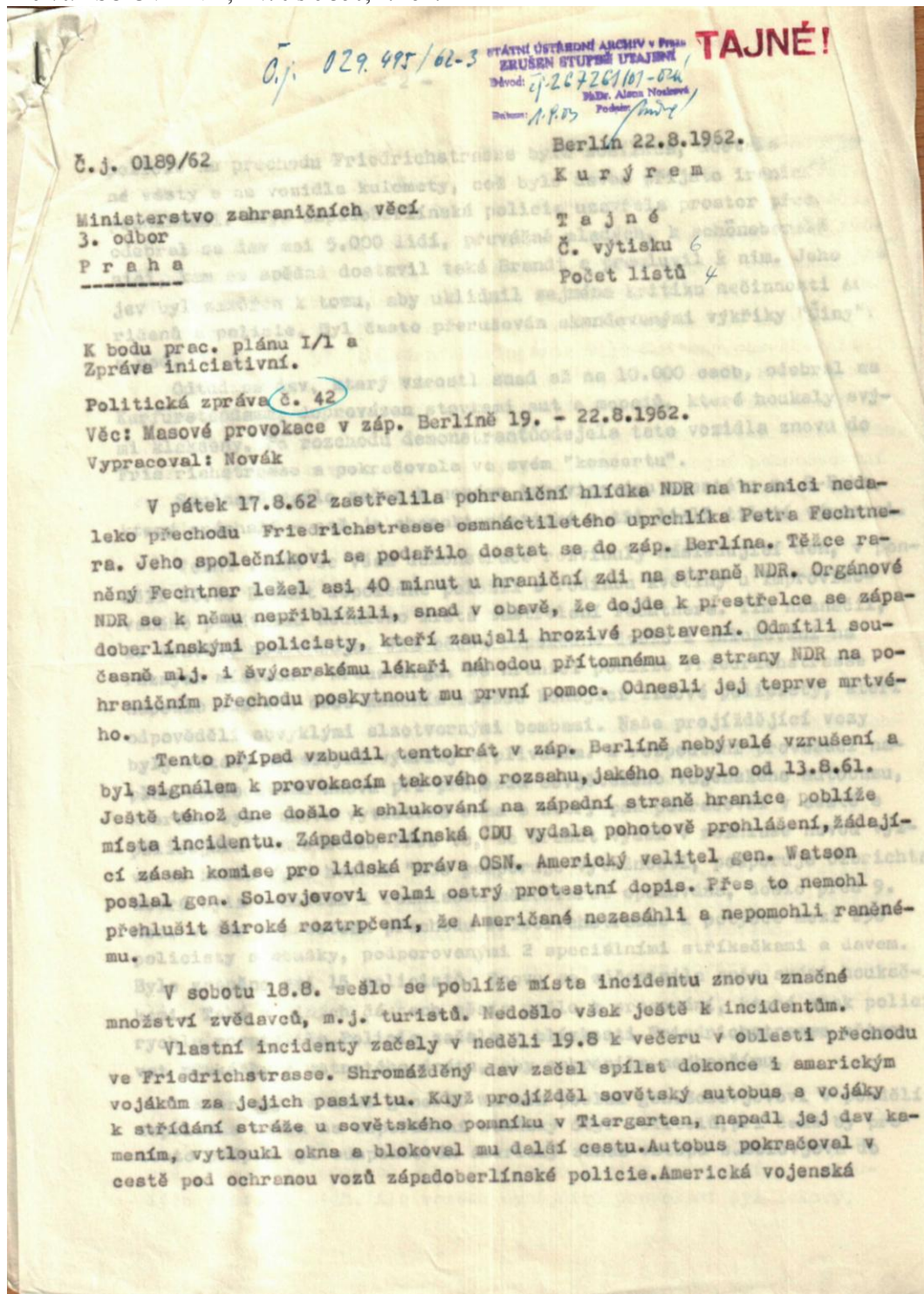

Legenda: 1. Skutečná hranice mezi NDR/SRN, 2. Grenzwall 75, vysoká 3, 6 m ve tvaru L, 3. Příkop proti vozidlům, 4. Španělští jezdcí (ježci) proti vozidlům, 5. 6m kontrolní pás, 6. Sloupky osvětlení, 7. Asfaltová cesta pro hlídky, 8. Strážní věž BT-11, 9. Nástražné poplašné dráty, 10. Výběh pro psy, 11. Poplašné zařízení spojené se signalizačním plotem, 12. 2m signalizační plot, 13. 3m zeď starého typu s ostnatým drátem

Příloha 9: Opěrná zeď Grenzwall 75, zdroj: ROTTMAN Gordon L., *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961 - 1989*: 13. srpna 1961 - 9. listopadu 1989, str. 38, Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2879-7.

Příloha 10: Část Politické zprávy o zastřelení Petera Fechtera, zdroj: Národní archiv ČR v Praze, Archiv Ministerstva zahraničních věcí - výstřížkový archiv, KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, 1261/0/KSČ-ÚV-AN II, inv. číslo 350, k. 151.

Příloha 11: Dotazník k průzkumu o Berlínské zdi

Zdravím,

Jmenuji se Lenka a jsem studentkou druhého ročníku navazujícího magisterského studia na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde studuji obor Česko-německá areálová studia. V letošním akademickém roce píši diplomovou práci na téma „*Berlínská zed'*“, a proto bych Vás chtěla požádat o vyplnění krátkého anonymního dotazníku, který se týká již zmíněného tématu. Tento dotazník by měl prověřit Vaše znalosti o této historicky významné stavbě a o jejích vlivech na okolní svět. Výsledky poté vyhodnotím a zahrnu je do své diplomové práce. Správných odpovědí může být u jedné otázky více.

Děkuji za čas, který jste strávili vyplněním tohoto dotazníku.

Jaký je Váš věk?

- a) do 15 let
- b) 16 – 18 let
- c) 19 – 29 let
- d) 30 – 49 let
- e) 50 – 65 let
- f) více jak 65 let

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- a) základní
- b) středoškolské bez maturity (výuční list)
- c) středoškolské s maturitou
- d) vysokoškolské

1. Jaká historická událost předcházela stavbě Berlínské zdi?

- a) první a druhá berlínská krize
- b) nástup A. Hitlera k moci
- c) Postupimská konference

2. Kdy byla Berlínská zeď postavená?

- a) z 9. na 10. listopadu 1938
- b) z 12. na 13. srpna 1961
- c) z 29. na 30. května 1969

3. V jakých letech byl Berlín rozdělen zdí?

- a) 1918 - 1938
- b) 1938 - 1945
- c) 1961 - 1989

4. Jaká byla celková délka Berlínské zdi?

- a) 100 km
- b) 165 km
- c) 205 km

5. Berlínskou zeď navštívil i tehdejší americký prezident John Fitzgerald Kennedy. Kterou památnou větou ukončil svůj proslov?

- a) "Heute sind wir alle Berliner!"
- b) "Ich bin ein Berliner!"
- c) "Für Berlin!"

6. Odkud kam se lidé snažili utéct?

- a) z „Východu“ na „Západ“
- b) ze „Západu“ na „Východ“
- c) nikam neutíkali

7. Existovaly mezi „Východem“ a „Západem“ nějaké rozdíly? Pokud ano, jaké?

.....

.....

.....

.....

.....

8. Je možné v dnešní době ještě vidět Berlínskou zed'?

- a) ano, ale pouze malé části
- b) ne, byla celá zbořená
- c) ano, převážná většina zdi ještě stojí

9. Kdo pronesl během veřejného projevu tato slova? "*Pane Gorbačove, otevřete tuto bránu. Pane Gorbačove, zbourajte tuhle zed'.*"

- a) Ronald Reagan
- b) Margaret Thatcherová
- c) John Fitzgerald Kennedy

10. Kdy padla Berlínská zed'?

- a) 5. května 1945
- b) 9. listopadu 1989
- c) 1. ledna 1993